

dpc
XII. ÉVFOLYAM I—4. SZÁM.

1939. JANUÁR—DECEMBER.

MAGYAR PSYCHOLOGIAI SZEMLE

UNGARISCHE ZEITSCHRIFT
FÜR PSYCHOLOGIE

REVUE PSYCHOLOGIQUE
HONGROISE

HUNGARIAN PSYCHOLOG-
ICAL REVIEW

RIVISTA UNGHERESE DI
PSICOLOGIA

1970 MAJ 12
Állami Gyermeklélektani
Intézet

Leltári szám:

73431

1953 IV. 23

A
MAGYAR PSYCHOLOGIAI TÁRSASÁG
MEGBÍZÁSÁBÓL

BENEDEK LÁSZLÓ

KORNIS GYULA, RANSCHBURG PÁL ÉS BODA ISTVÁN

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI:

VÁRKONYI HILDEBRAND

MÁSODSZERKESZTŐ:

NYÍRŐ GYULA

BUDAPEST, 1939.

KIADJA A MAGYAR PSYCHOLOGIAI TÁRSASÁG.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

1900

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

MAGYAR PSYCHOLOGIAI SZEMLE

*UNGARISCHE ZEITSCHRIFT
FÜR PSYCHOLOGIE*

*REVUE PSYCHOLOGIQUE
HONGROISE*

*HUNGARIAN PSYCHOLOG-
ICAL REVIEW*

*RIVISTA UNGHERESE DI
PSICOLOGIA*

A
MAGYAR PSYCHOLOGIAI TÁRSASÁG
MEGBÍZÁSÁBÓL

BENEDEK LÁSZLÓ
KORNIS GYULA, RANSCHBURG PÁL ÉS BODA ISTVÁN

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTI:
VÁRKONYI HILDEBRAND

MÁSODSZERKESZTŐ:
NYÍRŐ GYULA

BUDAPEST, 1939.
KIADJA A MAGYAR PSYCHOLOGIAI TÁRSASÁG.

Magyar Psychologiai Társaság

Örökös tiszteletbeli elnök: Ranschburg Pál, Bp. IV. Petőfi Sándor-u. 6. III.

Elnök: Benedek László, Bp. IV. Kígyó-u. 4.

Ügyvezető társelnök: Fülei Boda István, Bp. VI. Vörösmarty-u. 58/a.

Társelnökök: Báró Brandenstein Béla, Bp. VIII. József-u. 16—16.

Huzella Tivadar, Bp. XI. Horthy Miklós-út 19

Kornis Gyula, Bp. II. Balogh Ádám-u. 21.

Schütz Antal, Bp. IV. Váci-u. 33. Piarista Rendház.

Várkonyi Hildebrand, Szeged, Boldogasszony-sugárút 18.

Alelnök: Mitrovics Gyula, Debrecen, Nagyerdő.

Főtitkár: Lehóczky Tibor, Bp. VI. Andrássy-út 2.

Titkár: Mátrai László, Bp. XI. Daróczi-út 17.

Pénztáros: Lukácsné Szász Irén, Bp. VI. Aréna-út 122.

Ellenőr: Schmidt Ferenc, Soroksár, Róm. kath. polg. iskola.

A Magyar Psychologiai Társaság évi tagdíja 6 P. Jogi személyeknek 10 P. A tagok ennek fejében megkapják a Magyar Psychologiai Szemlét. Az egyesületi ügyekre, folyóirat szétküldésére és előfizetésre vonatkozó bejelentések a főtitkárhoz küldendőek.

Tartalomjegyzék.

Tanulmányok:

Boda István: A magyar lélektan új feladatok előtt	5
Baranyai Erzsébet: Értelmesség és egyéniség (Előadás.)	22
Nyíró Gyula: A tömegpsychozisosokról	30
Lukácsné Szász Irén: Mozgás és egyensúly mint a lelkiélet alapja	46
Molnár Ilona: Szándéktorlódások az íráshibákban	82
Vértes O. József: A lélektan, mint a gyógyító ne- velés alapja. (Folytatás.)	109
Magyar Psychológiai Társaság	139
Extract — Inhaltsübersicht	140

A magyar lélektan új feladatok előtt.

(*Lélektan és közösségi élet.*)

Irta és a Magyar Pszichológiai Társaságnak 1939. évi május hó 31-én tartott közgyűlésén elmondotta:

Boda István.

„A tudomány az étellel szemben háromféleképp állítódhatik be: 1. *elvonatkozhatik* tőle a maga elvontságainak ételtől távol fellelővárába, 2. *szolgálhatja* az életnek esetlegesen felszínre vetődő múlóbb vagy tartósabb, az életre magára vagy áldásos vagy átkos igényeit, 3. *irányíthatja*, vezetheti az életet a maga követelményei szerint. Lélektani okok tetették, hogy mindeddig általában csak az *első* és a *második* beállítódás vált az emberi történelemben uralkodóvá... „Hogy az értelem és tudomány *vezesse* az életet: ez a gondolat mindeddig csak mint vágy és utópia élhetett a földön. Nagy múltú vágy és utópia, amelynek első nagyszerű nyugati felfakadása nem kisebb szellemhez fűződik, mint *Platonhoz*. De milyen szédítő a különbség a platoni bölcsesség és történelemben érvényesült emberi botorság között... „Nyilvánvaló, hogy ha a tudomány közvetlenül és *egyedül* az *élet diktálásának* szolgál, soha nem fog tudni kellőképpen szolgálni *saját magának*“. Ám az a legszebb eszmény, amelyet a tudomány elé az ember kitűzhet, „annak a tudománynak az eszménye, amely nemcsak tisztaelvűen — és *saját* fejlődéstörvényei szerint — képes kifejleszteni *önmagát*, de amely, mint a világos *értelem* intézménye, a maga helyes és teljes felismerései alapján *vezetni* és *irányítani* hivatott a kultúrát is, a helyett, hogy az élettől távol tartaná magát, és a helyett, hogy szolgai szervilizmussal szolgáltana annak az ő számára esetlegesen adott parancsait. Ha a kultúrának az *emberibb* és *boldogabb* berendezkedés lehetővé válására egy nagy *fordulatot* kell tennie, ehhez a fordulathoz az előkészítő lépést és a megfelelő irányítást éppen a tudománynak kellene megadnia. Ma az *emberi kultúra megmentése* és a *világpálság legyőzése* érdekében a tudománynak, amely eddig soha nem vezette és irányította a kultúrát, *magához kellene ragadnia a vezetést*“.

Igen tisztelt Közgyűlés! Ebben a néhány sorban, amelyet Társaságunk egyik régebbi közgyűlési ügyvezető titkári

jelentéséből olvastam föl*, világos kifejezésre jut valami abból a szellemből, amelyben a *Magyar Psychol. Társaság* terve az alapítókban az 1920-as évek vége felé megfogant. Látni azt a veszélyt, amelyben a nem szigorúan tudományos megalapozású beállítódások és elméletek a lélektani fejlődés terén különösképen jelenthetnek, Társaságunk e tudománynak művelését a legtudományosabb eszközökkel és szellemben kívánta művelni — inkább talán az exaktabb „természettudományok” ismeretein és módszerein vetve meg lábát, semmint a filozófia és az ú. n. „szellemtörténeti” irányzatok felől indulva ki. De egyben törekedett arra is, hogy a tudományos eredményeket a *gyakorlati* életben, a magyar élet gyakorlati megszervezésében is jobb értékesítéshez vezesse hozzá. —

Tartsunk a mai Közgyűlésen röviden szemlét — szinte azt mondanám: *lelkiismeretvizsgálatot* — Társaságunk ily *gyakorlati* irányú törekvéseinek és tevékenységeinek bizonyítékai felett. Már Társaságunk *Alapszabályai* a következő hármas célkitűzést írták elő tevékenységünk számára: „A Társaság célja:

1. (A *tudomány* szempontjából:) A tiszta és alkalmazott lélektani kutatás összes irányainak és ágazatainak, valamint egyéb tudományokkal érintkező határterületeinek művelése.

2. (A *magyar tudomány* szempontjából:) a) A lélektan magyar művelőinek tudományos munkájukban minden rendelkezésre álló eszközzel való támogatása; b) a lélektani kutatások sokoldalúságának és egyben tervszerűségének biztosítása; c) az egységes magyar lélektani terminológia kialakításának előmozdítása.

3. (A *gyakorlati élet és az általános kultúra* szempontjából:) a) a lélektan tudományosan igazolt gyakorlati jelentőségű tételeinek a nemzetközi kultúrális élet minden körében való minél teljesebb érvényesítése; b) a magyar és a külföldi tudományos élet kapcsolatainak mélyítése és szélesítése (a pszichológia egész területén).“ (*M. Psych. Szemle* 1. 1928.) Ez a gyakorlati irányulás megfelelő hangsúlyozáshoz jutott az alakuló ülésen elhangzott különböző *beszédekben* is. (1928. febr. 24.), és újra meg újra áthatotta az egymásra következő évek közgyűlésein elhangzott *ügyvezető titkári jelentéseket*. Az 1931. év április hó 2-án tartott közgyűlésen elhangzott jelentés (amelynek a címe: „*Világválság és lélektan*“) egyebek közt a következőket mondja:

„Ma, amikor azt szeretnők, hogy mostani Közgyűlésünk — az eléje terjesztendő indítványainkkal is — a Magyar

* L. a szerzőtől: A lélektani kutatás néhány vezérelvéréről, (*M. Psych. Szle.* VI., 1933. 1—2.)

Psychologiai Társaság eddigi szűkebb (szigorúan tudományos) működési körének *gyakorlati kultúrális irányú kiterjeszkedése* óhajában és jegyében folyjék le, szabad legyen egyfelől az egyoldalú technikai tudománnyal szemben hangsúlyoznunk a lélek tudományának fontosságait és szabad legyen másfelől hangsúlyoznunk a válságokba vezető egyoldalú technikai kultúrával szemben annak a kultúrális fordulatnak szükségét, amely a kultúrát az őt magát felsarjasztó és kialakító *léleknek* biztosabb ismeretén és a lélek törvényszerűségeit és követelményeit szigorúan tiszteletben tartva építhesse újra. Mert nem *minden* kultúra tragikus és nem minden kultúra vezet el kényszerű válságokba, nem a kultúrában önmagában, nem *minden* kultúrában rejlik benne valami tragikus átok, hanem csak az a kultúra válik tragikussá és átkossá, amelyik a tudományra csupán csak mint *mechanikai* törvényszerűségek felismerőjére és a *technikai* eszközök fejlesztőjére épít. Mi azt valljuk: a lélektannak egy nagy-szerű és szinte beláthatatlan jelentőségű fordulaton kell munkálkodnia: a *tudomány fordulatán és a kultúra fordulatán*.

Nem részletezem az e közgyűlés által elfogadott *javaslatokat*. Fölemlítem azonban Társaságunknak a magas kultuszkormányzathoz felterjesztett és nemzeti életünk igen sok vezetőjéhez és nitézményeihez eljuttatott „*Elaborátum*“-unkat. Címe: „*A Psychologiai Társaság Elaborátuma a lélektani ismeretek terjesztése és nagyobbfokú nemzeti-kultúrális értékesítése tárgyában*“. (1932.). E munkálat első része általában szól lélektan és szellemtudományok, lélektan és történetírás, lélektan és irodalom, lélektan és etika, lélektan-filozófia-világszemlélet, lélektan-kultúra-közösségi élet viszonyáról. E rész összefoglalásából idézem a következő sorokat:

„Minden *kultúra* is szükségszerűen a *lélek* kultúrája és viszont a lélek minden legparányibb megnyilatkozása (beszéd, cselekedet, sőt csak kifejező mozdulat) — és közvetlenül *csakis* ez — valamely fokon kultúramódosító és magasabb- vagy alacsonyabbrendű kultúrát kialakító tényező.

A fentieknél fogva nyilvánvaló, hogy mind a lélektannak a *tudományok* sorában őt megillető (— de teljes gazdaságban *mindmáig* fel nem ismert —) középponti jelentősége, mint pedig a helyes lélektani felismeréseknek, megértéseknek és belátásoknak nagy *gyakorlati*, közösségi, kultúrális értéke... az *értelmes* emberi előrelátásnak parancsolólag írja elő a lélektani ismeretek és helyes belátások fejlesztésének és terjesztésének kötelességét. Ez a kötelesség nemcsak hatalmas jelentőségű *tudományos és egyetemesen kultúrális* feladatot jelent, de jelent nem kisebb fontosságú *nemzetpolitikai* (és ezen belül például nemzetvédelmi, nemzetfejlesztési és nemzetgazdasági) feladatot is.

„Nemzetvédelmi feladat például a *meg nem felelő* helyeket betöltő egyénektől való szabadulás (és az ily egyéneknek más, *nekik* megfelelő helyre állítása), éppígy ennek ellentéte: a *megfelelő* emberek alkalmazása és a képességeknek, tehetségeknek idején való felismerése, kifejlesztése és helyes értékelése, a közösség javára való hasznosítása. De nemzetvédelmi feladat maga a *helyes* lélektani ismeretek és belátások *terjesztése* is, mint egyetlen valóban hatékony óvószerekünk a lelki fertőzések ellen. Mert a kultúrának rendszerint nem árt, ha valaki *matematikai* vagy *kémiai* téves tanokat hirdet, de igen erősen árthat és *valóban* árt is, ha az emberi *lélek* fertőződik meg és inog meg bizonyosságaiiban, etikai, szociális, nemzeti és vallásos értékeiben“.

„Az a nemzet állja meg legjobban a maga harcát a békében — sokszor még a fegyveres háborúkban is —, amelyik a *polgáraiban rejlő lelki értékeket* a legjobban tudja fejleszteni és, minden értéknek a maga helyén való felhasználásával, *értékesíteni*, de legeslegelőbb helyesen *felismerni*.“

„Ezért *magyar nevelés* érdekei, valamint a *szellemi élet színvonal emelése*, de egyúttal az egész magyar *nemzeti megerősödés és fejlődés* legelsődlegesebb létérdekeit is egyaránt megkívánják, hogy hazai talajon a lélektan művelése minél *erőteljesebb* mértékben induljon meg, hogy a helyes lélektani belátások minél szélesebb körben *terjeszteszenek*, hogy a gyakorlati életben hasznosítható *exakt lélektani vizsgálatok*, így a *psychotechnikaiak* is, minél nagyobb sikerrel legyenek fejleszthetők és értékesíthetők“.

A fölolvastott részben új problémákként nyertek hangsúlyozást *gazdasági kérdések*, a *dilettantizmus* elleni küzdelem, a *psychotechnikai vizsgálatok* jelentősége. Nem térek ki az Elaborátum oly részeire, amelyek *részletezőbb* példáit adják a „lélektani ismeretek gyakorlati hasznosításának“ a következő területeken: gyakorlati elmeorvosászat, differenciális lélektan, kriminálpszichológia, gyermeknevelés és általában a pedagógia és gyógypedagógia, különféle pszichotechnikai vonatkozások, kereskedelmi élet, pályaválasztási tanácsadás. De felemlítem, hogy Társaságunknak azok a *konkrét javaslatai*, amelyeket a kiküldött bizottság „*jelenlegi viszonyaink*“ között is megvalósíthatóknak ítélt, a következő pontokra vonatkoztak: 1. egyetemeink *bölcsészeti fakultásain lélektani intézetek* kiépítése, 2. az *iskolák* tanítótestületének tagjai közül pszichológiai vizsgálatok végzésére alkalmas *tanerők* kiképzése, megfelelő tanfolyamok rendezésével is, 3. az *iskolaorvosok* megfelelő lélektani kiképzése, 4—5—6. az *orvosképzés* terén, valamint a *jogászképzéssel* kapcsolatosan kívánatos lélektani vonatkozású egyetemi tanulmányok, a *műegyetem mérnökképzésében* kívánatos lé-

lektani és főképp pszichotechnikai tanulmányok, 8. lélektani pályatételek kitűzése, 9. középponti lélektani intézet felállítása, végül, további követelményekként: 10. egyetemeken lélektani tanszékek felállítása — utalással az e ponton felmutatott nagy elmaradottságunkra, sőt a háború előtti viszonyokhoz mért jelentős süllyedésünkre (szemben azzal az általános fejlődési iránnyal, amely az egész kultúrális világ minden részében a lélektani vizsgálatok és hasznosításaik terén hatalmas előretörést mutat, és különösen szégyenletesen szemben az ú. n. utódállamoknak is modern szellemű és nagyarányú intézkedéseivel), továbbá 11. a lélektani, elsősorban pedagógiai-lélektani teljesebb kiképzésnek a tanárképzés terén való biztosítása.

Hasonló és részben új problémák hangsúlyoztatnak az 1933. évi közgyűlés ügyvezető titkári jelentésében is. Alcíme: „A lélektani kutatás néhány vezérelvéről”. Idézem e jelentés némely sorát:

„Még ma is igen távol állunk attól, hogy akárcsak maguk a pszichológusok előtt is világosan tudatosítsák vagy hogy legalább általuk *kellő* hangsúllyal hangoztattá válnék az az alapigazság, hogy minden kultúra a lélek alkotása és hogy a lelki tényezők sokkal *jelentősebbek* akár a közigazgatás, akár a gazdasági élet, akár a külső és a belső politikai élet, akár a szociális és a közösségi életfejlődések, akár a nevelés terén, akár a művészet terén és így tovább és így tovább... semmint azt ma még az emberiségnek leghaladottabb vezető elméi is önmagukban világosan és konkrétan tudatosítani hajlamosak. Magunk kétségtelennek tartjuk mégis, hogy csak *idő kérdése* azonban, hogy a látóbb szellemek előtt egyszerre egy új birodalom fog a maga nagyszerű gazdaságával, szinte minden „emberit” *determináló* mélységeivel feltárulni, egy olyan birodalom, amelynek útjait mindennap járjuk, de amelynek igazi nagyságát, horderejét, hatalmát — talán éppen ezért az állandó benneélés miatt is — máig sem szoktuk a maga teljes és mély értékében tudatosítani, sőt nem tudatosítják elengedőképpen még azok sem, akiknek éppen *ez a világ* a tudományos vagy gyakorlati munkakörük. Valami vágyó — bár a *hiába várás félelmétől* mégis szomorú — felismeréssel hangsúlyozzuk: nagyot, igen nagyot lendíthetne sorsán a *magyarság* is, ha — a helyett, hogy e téren is nem egy ponton csak tisztes távolban követné a külföld példaadásait — kultúrális életét, gazdasági, nemzeti és nemzetközi politikáját, szociális életét, benső adminisztrációját a helyes lélektani felismerésektől engedné vezetetni”. „Bizonyos, hogy a helytelen — a lelkiekkal számot nem vető és éppen ezért valójában csak *fogyatékosan értelmes* — „ra-

cionalizálás“ az emberi korlátoltság egyik igen jellegzetes modern művelődéstörténeti szimptomája“.

„Sajátosan a magyar lélektani kutatásokkal szemben hangoztatandó jelentős követelmény a magyar lélektani kutatás önállósításának követelménye. Mint annyi más tudomány terén, a lélektan terén is él a hajlam a nem egyszer szinte *szolgai követésre*, a külföldi, főleg a német lélektani irodalom termékeivel és teóriáival szemben. Nem habozunk kijelenteni: *felesleges*, sőt *átkos hatású* ez a kislelkű külföld-utánzás és külföldhöz tapadás, és örvendets tényként állapítjuk meg, hogy a *legutóbbi* években lélektani irodalmunk önállósulása különösen megerősödni indult. A magyar értelem nagyszzerű értékeit és a magyar találékonyság őseréjét kicsinyli le, aki arra készíti a magyar kutatót, hogy a külföldet utánozza, hogy a magyar kutatást külföldi irányok és törekvések szolgálatába kényszerítse. Lealázó, *nem értelmes* és *nemzetellenes* az ily szellemű beállítódás: a magyar lélektan már rég kinőtt nemcsak azokból a gyermekcipők-ből, amelyekben a saját lábán való járást idegenektől kellett megtanulnia, de túlnőtt az iskolás tanulás és a famulusi termelés periódusán is. Ki merem mondani, minden eddigi műhelytapasztalatom alapján, a talán merésznek tetsző ítéletet: a magyar lélektan nem az utánzásra és a szolgai követésre, de az *élreemelkedésre*, új utak törésére és a vezetésben is a maga szerepét kívenni immár méltó és hivatott. Ezt az igazságot a lélektan minden magyar munkásának tudatosítania kell önmagában és tudatosítania kell azt egyúttal az *államkormányzat* minden érdekelt szervének. Egyik oldalról több önbizalmat, a másik oldalról több támogatást, — és mindkét részről mélyebb leszámolást a realitással és a magyar szellem *igazi értékeivel*“.

„Tisztelt Közgyűlés!

„Bizonyára jogosultak vagyunk arra a megállapításra, hogy az a magyar föld, amelybe a magot vetettük, termékeny és a jó termés hozására alkalmas. Az „időjárás“ azonban — mint oly sok területén a magyar életnek — igen rossz és a nemzetünket ért elemi csapások átkát nemcsak legyőznünk nem sikerült még, de ezt az átkot az utóbbi években csak még elviselhetetlenebb súlyúnak kellett éreznünk. Ez a helyzet csak újabb ok legyen arra, hogy tovább keressük, fokozottab buzgalommal és energiával, a válságból való szabadulásnak azokat a módjait, amelyek elnyomottságunkban is rendelkezésünkre állanak: használjuk ki jobban megmaradt lelki erőinket, magyar *szellemi nyersanyagainkat*, *józan* világosan látásunkat, népünk *etikai komolyságát* és értékeit“.

„Jelentse Társaságunknak a *legemberibb* tudományt művelő további működése magyar tudományos életünkben a

gyakorlati élet köreibben is a kellő figyelmet felkeltő *állandó intelmet és meg nem nyugvó izgatást* a lélek és a *magyar lélek és szellem* jogai és követelményei érdekében, legyen munkássága egy új emberi kultúra távoli, de legnagyobb mértékű céljának meg nem alkuvó, áldozatos, munkás szolgálata“.

Tisztelt Közgyűlés! Az e sorokban felemlített néhány probléma már igen közel hoz nem egy *ma* különösképpen aktuális nemzeti problémát. Ha már előbb is szó volt — és már 1928-ban — a magyar faj *saját értékéről*, e jelentésben már az *idegen befolyásokkal szemben* érvényesítendő magyar *szellemi önállóság* problémája és a megújuláshoz szükséges magyar *öntudat* és helyes és bízó *önértékelés* fontossága is hangsúlyozást talált.

Csak éppen megemlítem végül az 1934. évi közgyűlés ügyvezető jelentésének (alcíme: „*Embernevelés és lélektan*“) neveléstani gyakorlati vonatkozásait, — e jelentés az egyéni örökletes alkat, konstitúció determináló hatásának és a lelki befolyásolás ható erejének egymáshoz való viszonyaival és különösen az *iskolán kívüli* nevelésnek szükségszerűségével és lélektani lehetőségével foglalkozik. Mindezek az adatok bizonyíthatják, hogy ez a Társaság *soha* sem tévesztette szem elől azt a feladatát, hogy figyelnie kell a gyakorlati életet és fel kell emelnie szavát egy *jobban megszervezendő magyar jövő élet érdekében* — mégha szava sokszor maradt pusztában kiáltó szó is (mert hiszen *magyar* szó volt, amely *magyar* választ nyert, t. i. a legtöbbször a *tekintetbe nem vétel* választ nyerte). Röviden azonban még a következőkre is utalhatunk: A Társaság különböző *felolvasóülésein*, de még inkább a *pszichotechnikai*, a *pedagógiai*, majd az *örökléstudományi* és a *kriminálpszichológiai* szakosztály ülésein (sőt az esztétikai szakosztály ülésein is) sok gyakorlati érdekű probléma, terv és javaslat került szőnyegre. 1935-ben a választmány megbízásából újabb *tervezet* terjesztetett fel a magas kultuskormányhoz. Elég lesz címét felemlítenem: „*Tervezet az érettségi vizsgálatokhoz kapcsolódó válogató értelmiségvizsgálat és a középiskolai növendékekről vezetendő személyi megfigyelő napló tárgyában*“. Végül utalunk az 1938. évben alakult és nagylendületű tevékenységgel munkához kezdett legfiatalabb szakosztályunknak, a *gyakorlati lélektani* szakosztálynak ankétjaira: a nevelés ügyéről, a pszichotechnikus képzésről, kriminálpszichológiai problémákról.

Az eddigiek, ha vázlatosan is, de beszédesen bizonyítják: volt és van *távolabbra* tekintő *gyakorlati célkitűzésünk*, voltak terveink, voltak konkrét javaslataink. És mi az eredménye ily irányú eddigi munkáinknak? Az eredmény — mint már utaltam rá — szomorúan kevés. Leglényegesebb eredményünk talán az, hogy nem egy lélektani kapcsolattal prob-

lémát *jobb* megoldáshoz ténylegesen elősegítettünk. De fel-
említhető ezentúl, hogy a *Pázmány*-egyetemen jelentős mun-
kásságot kifejtő *lélektani intézet* szerveztetett, egyéb egye-
temeinken is — így elsősorban a *szegedin* — a lélektani ku-
tatás elevebb virágzásnak indult és ma már bizonyos jog-
gal beszélhetünk egy *szegedi lélektani iskoláról* is. Társasá-
gunk a *V. K. M.* megbízásából 1934. őszére megbízást nyert
egy *neveléslélektani tanári továbbképző tanfolyam* megszerve-
zésére. A tanfolyam *a) sikerrel* végezte el feladatát, *b)*
folytatása is elő volt készítve — úgy tudjuk, még anyagilag
is —: tehát szinte természetes magyar sors volt, (amelynek
okát kutatni fájdalmas volna), hogy — a *folytatódásnak el*
kellett maradnia. De az elvetett magvak, úgy érezzük, idő-
közben kétségtelenül *közelebb* jutottak a kikeléshez. Ez a
tény minden kétséget eloszlató világossággal legjobban a
gyakorlati lélektani szakosztálynak már említett ankétjain
lepleződött le. Itt a gyakorlati élet különböző köreiből fel-
kért nagytekintetű felszólalók nagyértékű hozzászólásai jog-
gal kelthették fel bennünk a lépésről-lépésre most már *lehet-*
ségesnek tetsző megvalósulások új reményét. —

Az eddigiekben arról az útról szölooltam, igen tisztelt
Közgyűlés, amelyen *máig* eljutottunk. Nézzünk körül ma és
keressük a *további* utakat a jövő felé: Magyar útját a ma-
gyar jövőnek, amelynek számára a legbiztosabb alapvetést,
a *tudomány* alapvetését valljuk kívánatosnak biztosítani.

*

Ugy hisszük, alig tagadható, igen tisztelt Közgyűlés,
hogy ma a *megújulás vágyának láza* vett erőt a a nemzet
logjobbain, és kétségtelenül legnagyobb tömegein is. Ez a
láz előnti a közösségi élet minden terét: a *társadalmi* — ahol
különösen a *földművelő* néprétegek nemzeti és (*magyar* ala-
pot vető) *kulturális* jelentőségének felismerése és a rétegek
föllemelésének vágya végre *valóságos és általános* hatóténye-
zővé vált, és ahol egyéb társadalomrétegeződési mozgalmak
is, így főleg a *kereskedői-gazdasági* vezető rétegnek bizonyos-
fokú átalakulása folytán, lezajlanak —; a *gazdasági* — ahol
főképpen a keresztény magyar középosztálynak a gazdasági
pályák felé való átcsalogatási nagy kísérlete folyik —; a
politikait — ahol átmenetileg már a parancsuralmi gondo-
lat is fölvetette fejét és a jobboldali, sőt szélsőjobboldali
áramlatok nagy mértékben törtek előre —; egész magyar
közeleti „mentálitásunkat“ — ahol márcsak az országterü-
letnek végre megkezdődött nagyobbodásával és további vál-
tozások reményének felerősödésével is elkerülhetetlenül
együtt kellett járnia az eddigi magyar beállítódásirányok bi-
zonyos átalakulásának —, sőt némely tekintetben, még a *köz-
igazgatásit* is. — Minden téren valami aktívabb és szoci-

álsabb, és morális tekintetben is magasabbigényű, új magyar szellen kibontakozását látjuk. Bár e megújulási folyamat első láza csak egy-egy különleges hangsúlyt nyert *jel-szóhoz* („keresztény Magyarország“, „igazságos földelosztás“, „közéleti tisztaság“, „gazdasági pályákra a fiatalságot“! stb.) kapcsolódik, és a konkrétabb megvalósuláshoz jutott programpontok egyelőre elsősorban az élet *materiális* vonatkozású problémáiban való megújulást célozzák), bizonyára nem tévedünk, ha azt valljuk, hogy „a magyarságnak, mindezeken túl *egész lelkében*, egész szellemében kell megújulnia, átalakulnia, legmélyebb lelki beállítódásában vetve le közéletének néhány rendkívül súlyos hibáját...“ Ha sok is még a tenni-való, nemzeti életünk legújabb fejlődése ezen a téren is, úgy ítéljük, határozott lépésekkel halad előre.

Az emberi és nemzeti élet végső irányítója a *szellem*. Új, értelmesebben szervezett és boldogabb magyar élet forrása: új, az *értelem* tekintetében világosabban látó és előre néző, *morálisan* magasabbrendű, *gyakorlatilag* a *tényleges* életfeltételekhez és körülményekhez — ezek között a *népi és nemzeti lelki* adottságokhoz is — minél jobban (gyorsabban, becsületes-bátrabban, teljesebben) alkalmazkodó szellem. Az a meggyőződésünk, igen tisztelt Közgyűlés, hogy ha Társaságunk részt kíván venni az általános kultúrális, társadalmi, gazdasági, közéleti és morális nemzeti megújulás és megerősödés munkájában, neki is magáévá kell tennie egy a mai időknek megfelelő új magyar célt, amelyet talán elegendő általánosságban így formulázhatnánk meg: egy békés magyar anyagi és szellemi terjeszkedés célja. Ez a cél, ha a dolognak kellően a mélyére nézünk, igazában nem is olyan új — új inkább csak az, hogy ez a cél, végre, úgylátszik *általánosan*, szükségletként átértzetté kezd válni. Sokáig aludt, míg ma valahogy a maga *egészében* fölébredhetett a magyarság. A cél, a vágy — amint mondtam — nem új: hiszen lényege szerint már *Széchenyi* munkája is ilyen szellemű út-törő munka volt, és ilyesféle szellemű megújulási láz lobbogott *Klebelsberg* Kunó gróf „neonacionálista“ hatalmas alkotásvágyában is.

*

Hogy a lélektannak a gyakorlati élet területein milyenféle tennivalói akadnak, egyetlen röviden részletezett példával kívánom illusztrálni:

A neveléstan tudományának „*két legfőbb pillére* van: 1. a *célokat* (részben a módszereket is) meghatározó metafizikai, ismeretelméleti, vallásos, humánus, nemzeti, szociális stb., stb., mondjuk röviden: végső fokon *értékfilozófiai* elgondolás, és 2. a megválasztott célhoz való közelítésnek *eszkö-*

zeit (részben — és a legnagyobb részben — egyúttal ugyan-csak a *módszereket* is) meghatározó *lélektan*, amelynek a nevelői, pedagógiai feladat szempontjából csupán *segédtudományai* a néptan, társadalomtudomány, gazdaságtudomány, stb., stb.“ Világos az is, hogy a nevelésnek „nemcsak gyakorlatában, de *tudományában* is a *pszichés tényezők* domináló jelentőségűek. A lelki tényezők e középponti jelentőségét azonban — bátran állíthatjuk — *helyesen* és *teljesen* mindmáig nem tudatosította, a kellő világossággal, a pedagógiai gondolkodás.“*

Mely célkitűzést állítsunk azonban egy új, magyarságunknak, a sajátosan magyar *lelkiségnek* is megfelelőbb magyar nevelés számára?

A sajátosan magyar nevelői célkitűzés „nem lehet más, mint a *magyar nemzeti közösséget* a legjobban szolgáló *magasrendű személyiséggé* való nevelés“. E célkitűzés nevelésünk számára „előírja egyfelől a nevelendő egyén legjobb *általános* (értelmi és morális) *személyiségfejlesztésének* feladatát“. Eddigi tanításunk és nevelésünk még *ezt az első általános feladatot* sem tudta kielégítően megoldani. Nem tudta már csak azért sem, mert nevelőink — elsősorban *lélektani* tájékozottságuk hiányosságánál fogva — nem ismerték és *nem ismerik* eléggé az egyéniség fejlődésének és alakulásának lélektani, elsősorban *neveléslélektani* problémáit, a *természetes*, és a nevelés által viszonylag nagymértékben *önkéntesen* módosítható egyéni fejlődésének pszichés *alapjait* és mintegy pszichés technikai *eszközeit*. „De másfelől magával hozza ez a célkitűzés a mi éppen ilyen *magyar* nemzeti közösségünknek *különös* adottságaival: az örökletes, faji, lelki, földrajzi, történeti, gazdasági, szociális stb. viszonyokkal való számotvetésnek kötelezettségét is“. A magyar nevelésben ezért „*az eddiginél nagyobb súlyhoz* kell hogy jusson a) a *magasabbrendű*, magasértékű *személyiséggé* való kifejlesztés feladata, b) a nemzettestet alakító különböző *faji tényezők* értékével való józan számotvetés, és c) szükséges *egész* intézményes nevelői rendszerünknek oly szellemű megszervezése, amelyik a *magyar nép* sajátos lelki szükségleteire és egyéb lelki és más természetű alakító határozmányaira támaszkodik, a magyar nép sajátosságaiból újul meg, elsősorban a magyar népet kívánja — sajátos képességeinek legjobb kifejlesztése útján — emelni és ekként legjobban szolgálhatja a „*magyar anyagi és szellemi terjeszkedés*“ céljait is,

* V. ö. szerzőtől: Az értelmi nevelés feladatairól (*M. Psych. Szle* V., 1933. 3–4.), A pedagógia néhány alapkérdése (*Iskola és Egészség* 1935. 1.), stb.

hiszen az *igazi* nemzeti kultúra nem egy *felülről* a középosztályra vagy akár a népre magára *ráerőszakolt* kultúra és az *igazi nevelés* is nem egy *kívülről* importált és *felülről* a népre kényszerített nevelés lehet, hanem csak az a kultúra és az a nevelés, amely a népre támaszkodik, abból indul ki, annak felel meg, azt emeli — a maga természetének és szükségleteinek (természetesen a maga lelki szükségleteinek is) megfelelően“.*

E problémakörben oly kérdések tekintetbevétele is szóhoz kívánt jutni, amelyek külön felemlítést érdemelnek: ilyen pl. a modern lélektan biztosabb felismerései a minden emberben szunnyadó *pégső magasabbratörékvési csírákról*, sőt egy ilyen magasabbra irányuló kifejezésmenetnek *minden* egészséges normális emberben *természetes szükségyszerűséggel* ténylegesen meg is *indulásáról* (hogy aztán azt is fölismertjük azonban, hogy ez a természettől megindított fölemelkedés mennyire könnyen elakad, sajnos, nem kis részben a mi (családi, iskolai, iskolán kívüli) *nevelésünknek* bizonyos hibáiból is és a „közélet“ különféle jelenségeinek ártalmas alakító hatására is); ilyen kérdés az, hogy ma már jobban megismerhettük e természettől már megindított magasabbra irányzó lelki fejlődésének *segítő eszközeit*; de ilyen kérdés az is, hogy teljesebben és mélyebbről fölismertük a *népismeret* és a *néphagyomány*-ismeret fontosságát is (a néphagyomány, Győrffy István értékelése szerint, a nemzeti lakosságnak mintegy *háromnegyed részét* kapcsolja egybe, és pedig, ami nem elhanyagolható körülmény, még a *fajtabeli* emberi különbségektől is függetlenül); idetartoznak végül sok egyéb mellett, *örökléstani* és *fejlődéstani* kérdések is. Mind e kérdésekkel is *kell* nagyon nyíltan, becsületesen, őszintén és józanul — mondhatnám: „magyarul“ — számotvetnünk, mert közéletünket nem egy ilyen kérdésben élesen túlzó állásfoglalások mintegy két részre osztják. Pedig ma különös gondal kell a magyar *egységet* (természetesen a *magyar* egységet) szolgálnunk. Ezért világosan kell számolnunk pl. egyfelől a *fajtabeli* meghatározottságok, determinációk valóságos értékével is, „mert az ember valójában nem az, akinek tudatosan vallja, akár a legjobb akarattal is, magát: tudatos elvnel, bevallott érzéseknél, magáravett beállítódásoknál mélyebb az a predesztinációs meghatározottság, amelyet az ember az *öröklés* tényezőivel hoz a világra. Állampolgárságunk, sőt nemzetiségünk is megváltozhat — a mai idők elég világosan mutatják ezt még a félvakoknak is —, de nem

* V. ö. a szerzőtől: A magyar nevelői célkitűzés és a hazánkban élő emberfajta (Uj Élet Felé, 6. sz.)

változhatnak meg semmi örökölt, és így *fajtabeli* determináltságunk sem“.

Am ha számot vetünk másfelől az *alkalmazkodás* és a *lelki ráhatások* valóságos értékével is, valamint a nem magyar fajták bizonyos kívánatos, az életben való érvényesülésre hasznos lelki jegyeivel, végeredményben arra az állásfoglalásra kell eljutnunk: nem kívánhatjuk — nevelési szempontból sem — a magyar fajták *egyodalú* érvénysülésre jutását; valójában nem is a magyar *fajtat* — a szó biológiai értelmében — kell a legaprólékosabb gonddal kikeresnünk és egyedül érvényesülve látni kívánunk, hanem inkább az *értékesen magyar szellemet*. (V. ö. *A magyar nevelői eszmény* stb.)

Igen tisztelt Közgyűlés! Sokat időztem a nevelés kérdésénél. Tettem azért is, mert abból, amit vele kapcsolatosan mondtam, nem egy dolog érvényes a nemzeti közösségi élet sok más területére vonatkozóan is. Ezért egyéb kulturális területekkel nem is kívánok részletezőbben foglalkozni. Elegetdőnek érzem, ha csak *felsorolok* néhány egészen konkrét problématerületet, amelyeken, ma már, elmélyültebb lélektani ismeretekre támaszkodóan, helyesebb közösségi élet-szervezés *nagyobb* eredményekkel bízhatóan indulhat meg.

Pedagógiai kapcsolatú feladat: a tanítók, de főleg az e tekintetben jóval elmaradottabb felkészültségű *tanárok* megfelelő *neveléslélektani kiképzése*. Kiképzendők általában a *gyermeklélek* jobb megismerésére, a természetes lelki *fejlődés*menet jobb ismeretére, a *típusok* és *emberfajták* jobb ismerőivé (az ilyen vagy olyan *fajtához* tartozás is, általában, voltaképpen valamely *típushoz* tartozást jelent: a különböző fajtákhoz tartozó egyének különböző nevelői kezelése már csak ezért is fontos új feladat). Kiképzendők az *egyéni* személyiségek jobb ismerőivé (a megfigyelés és a személyiségvizsgálatok problémája), kiképzendők a nevelői *befolyásolások* *végző lelki alapjainak* és reális lehetőségeinek, útjainak és eszközeinek jobb megismerőivé, stb. A mai-nál hasonlíthatatlanul teljesebb általános tanári (és tanítói) neveléslélektani kiképzés mellett, természetesen, kívánatos volna külön *iskolapszichológusok* kiképzése is.

Egyéb, már régebben is említett problémák közül csak egyetlenegynek kívánom jelentőségét ezúttal is hangsúlyozni: szükséges volna egy általános *gyermeklélektani és neveléstani középonti állomás* létesítése, természetesen *pszichológus nevelőnek* vezetésével és *orvosi tanácsadó segítségével*. Ilyen intézetté, úgy gondoljuk, a ma fennálló (és történeti kifejlésében is elsősorban gyógypedagógiai érdekű) *M. Kir. Gyermeklélektani Intézet*, bizonyos módosításokkal, nagyobb nehézségek nélkül kifejleszthető volna.

Felesleges hangoztatnunk, hogy Társaságunknak külö-

nösen pedagógiai lélektani szakosztálya tehetne igen jelentős szolgálatot mind e tekintetben. —

Hangsúlyoznom kell ma is az *orvosképzés* terén való jobb lélektani kiképzés jelentőségét. Új érveket felvonultatnunk felesleges, alig is lehetne. Mégis — különösen *Nyíró* Gyula prof. egyik újabb közleményével kapcsolatosan (Szociális elmehigiene, *Népegészségügy* 1939.) — külön is föl hívjuk a figyelmet a *szociális elmehigiene* problémakörébe tartozó sokféle modern feladatra, amelyek vonatkoznak pl. a pszichés tényezők és testi betegségek kapcsolataira (pl. időszült betegek pszichés befolyásolásának jelentősége), fajtavédelemre, kötelező házassági tanácskérésre, a falu és a nép egészségvédelmére, stb., stb. A lélektan feladataival *általános pszichiátriai* szempontokból, a legilletékesebb tollal, Társaságunk elnöke, *Benedek László* professzor foglalkozott. Ezúttal e területen csak annyit kívánok hangsúlyozni, hogy a gyakorlati ideg- és elmegyógyászatban igen fontos a *személyiség- és értelmiségvizsgálatoknak* gyakoribb és lehető gondos alkalmazása. E téren hazánkban sem hiányzik a kezdet, és talán szabad legelsősorban ismét *Nyíró* professzor sikeres kezdeményezésére hivatkoznunk. Meg kell említenünk, hogy Társaságunknak nincs még *orvoslélektani* szakosztálya. Társaságunk egyik legfontosabb jövő program-pontja hogy legyen kell: az *orvoslélektani* szakosztály megalkotása. (E gondolat régi, és megvalósítása több ízben már küszöbön állónak látszott.) Pszichiátriai vonatkozású az *elmegyógyintézetek* fokozatos átalakításának problémája a *megbélyegző* jellegű tébolyda-intézménytől a megfelelő egészségügyi *munkálató telepekig*. E probléma már átvezet *kriminálisztikai* kérdésekbe is, hiszen a bűnözésnek és az örökletes pszichés abnormitásoknak (vagy legalább gyöngegeknek) szoros kapcsolatai közismertek. Egy lélektani és *humánus* szempontból is eszményibb egészségügyi és kriminológiai közösségi szervezésben e természetes kapcsolatnak abban is meg kellene nyilvánulnia, hogy a lehetőség szerint *lebontassanak a válaszfalak tébolydák és börtönök között*, olyanképen, hogy a börtönök maguk is — amennyiben ez lehetséges és célszerű — átalakuljanak egyfelől a *közösség* számára megfelelő felügyelet mellett hasznos munkát végző egyének munkatelepeivé és, másfelől, a bűnözőkre magukra *javító* befolyást gyakorolni képes intézményekké. Különösen az (— örökletes-alkati végső személyi meghatározottságainál fogva —) *nem bűnösnek született*, de gyakran csak a megélhetés legdurvább kényszere, vagy részben éppen a helytelen nevelés és a közösségi élet egyéb természetű hibái és igazságtalanságai folytán bűnössé vált egyének tovább-süllyedésének megmentése volna jelentős közösségi feladat.

Felemlítendőnek tartom a *javító-nevelő* intézetek kor-

szerű átalakításának szükségességét is. A mai állapot részletező bírálata helyett egyelőre csak azt a kíváncsiságot kívánom hangoztatni, hogy ezekben az intézetekben célszerű volna *állandó lélektani ellenőrzés* alatt és *állandó szakszerű neveléslélektani befolyás* alatt tartani az odautaltakat. A velük való bánásmódból és a *vezetés szelleméből* ki kellene csendülnie az önlegyőző javulás konkrét lehetőségének, valamint az *élet szépségei és nemes oldalai* számára való fel-emelkedés lehetőségének. Sajnos, ma néha fájdalmasan elszomorító az a benyomás, amellyel egy-egy ilyen intézetben tett látogatásunk, a maga komor színeivel és reménytelenségeivel, a lelkünkre nehezedik. Az odautalt kiskorúak vezetése ezekben az intézetekben, legalább részben, *megfelelően képzett* pedagógus-pszichológusoknak feladata volna, akiket nemes munkájukért, természetesen, megfelelő díjazásban is kellene részesíteni. — A *jogász-, bíró- és ügyvédképzés lélektani* vonatkozású problémái ma már — *elvileg* — alig kívánnak újabb hangsúlyozást (csak annál szomorúbb, hogy *gyakorlati* figyelembevételük oly lassan halad előre, az emberi korlátoltság egyik beszédes bizonyságaként), ugyanígy felesleges — *elvileg* — utalni a (fogház- és) *fegyházlakók* lélektani megvizsgálásának, és a fegyházban megfelelő *nevelői befolyás* alá bocsátásunknak célszerűségéről, a *beszámítás* kérdéseinek új átgondolásáról (pl. az *alkoholélvezés* tényének mint mentő, illetve terhelő körülménynek új értékeléséről), a *rehabilitás* kérdéséről stb.

A megindult új *társadalmi* rétegeződés jobban tudatosította a népre irányuló különféle vizsgálódások jelentőségét, a különféle külső történeti hatásokra is erősödő *nemzeti és fajta-öntudat* szintén új lélektani kutatásterületek jelentőségére hívhatja föl a figyelmet. Ezek a problémakörök jóval többet jelentenek az eddig szokásos falu-kutatásnál, jelentik a jobb embermegismerést, az embervezetés és emberalakítás mélyebből értelmezett feladatait, de ezentúl a *nemzeti nyelv, a népi kultúra, hagyományok, művészet* stb. problémáit. A társadalmi rétegeződésbeli eltolódások *általában* is alkalmasnak adnak a társadalmi lélektan fejlődésére. Ez a problémakör Társaságunkat még kevésbé foglalkoztatta. Ha Társaságunk a *magyar* lélektani kutatások középponti tudományos intézménye kíván maradni: e problémákkal is erősebben kell foglalkoznia — lehető kapcsolatban a *Társadalomtudományi Társasággal* is. A *népkutatás* maga Társaságunkban nem új problémakör: a parasztlélektan problémáival két előadásunk foglalkozott; a fejlődés szelleme megkívánja e problémakörnek további napirenden tartását és *mélyítését*. E ponton is újabb eredményeket várhatunk, miként az öröklés- és fajkutatásban, a megfelelőbb tesztekkel dolgozó új, teljesebb és mélyreható *személyiségvizsgálatok-*

tól — amelyek lehetőségei, éppen hazánkban, immár a legkielégítőbb sikerrel kecsegtetően hasznosíthatók.

A gazdasági élet átalakulása, az egész nevelés gyakorlatibb irányú átalakításán kívül, a gazdaságlélektani kérdésnek általános fontosságát is jobban kidomborítja. Gyakorlati feladatoknak hosszú sora tárul itt is elénk. Ezek részleteibe nem hatolhatunk bele, de megemlítést kíván, hogy a magyarságnak a gazdasági életre való sikeresebb átképzése megkívánná a pszichotechnikai, munkalélektani, reklámlélektani, eladáslélektani, balesetlélektani, pályaválasztási és pályaalakmassági, stb., stb. vizsgálatok erőteljes fellendítését is: mindmegannyi hálás terület pszichotechnikai és gyakorlati lélektani szakosztályaink tevékenysége számára. Sajnos, sok jel mutat arra, hogy — amint e problémák eddig nem oldattak meg lélektani szempontokból helyes szemlemben — régi hibáinkból kivetkőzni, az esetleges új iskolaügyi és egyéb intézkedésekben sem fogunk. Ébren kell örködnünk: gyakorlati lélektani szakosztályunk számára vagy az esetleg külön megalakítandó gazdaságlélektani szakosztályunk számára fontos feladatok kínálkoznak e ponton. A föl- említett problémák közt vannak olyanok, amelyek kielégítő megoldásához Társaságunk csak úgy járulhat hozzá teljesebb eredménnyel, ha megkeresi, megtalálja és ápolja a baráti, fegyvertársi kapcsolatokat más tudományos társulatokkal és egyéb intézményekkel. Ezért a jövőben e kapcsolatok erősítésére különös gond fordítandó. Társaságunk számára az eddiginél szélesebbkörű alapvetést kell biztosítanunk.

Igen tisztelt Közgyűlés! Amit vázoltam, csekély töredéke annak a programnak, amelyik előttünk áll, ha Társaságunkat, szélesebb alapokon újjászervezve, a megújulás vágyában élő magyar élet új szellemének szolgálatába kívánjuk állítani. Abban a meggyőződésben vagyok, hogy a nemzeti egységes szellem kialakításának lehetőségéhez a világháború óta ma jutottunk a legközelebb. A magyar egység pedig csak lelki egység lehet. Eszményi feladat egy lélektani tudományos társaságnak közreműködnie a lelkek összehétközésén és egy nagy nemzeti egység megteremtésében! És abban a hitben is vagyok, hogy a közösségi problémák, a társadalomlélektani kérdések megértésére is az egyénekből kell kiindulnunk. A társadalmi közösségek nem a semmiből egyszerre előálló kész alakulatok, hanem egyének összeállása által ezek egymásközi viszonyulásai és kölcsönhatásai útján alakulnak ki. Az egyénektől jól járható utak vezetnek az általuk kialakított közösséghez és viszont a közösségeknek emberalakító hatása egyéni lelkekben folyik le, az egyéni lélek „egyéni” jellegének megfelelően. És minden egyén a maga sajátos egyéniségének megfelelően tudja, egyénenként másként és másként (és típusonként, fajtánként is más-

ként) a legjobban *szolgálni* is a közösséget. (Mindezzel szemben a *közösségekből* az *egyén*, éppen legjellegzetesebb és leglényegesebb „*egyéni*” vonásaiban, soha le nem vezethető. A közösségből csak *kevesebb út* — és kevésbé jól járható utak — vezethetnek az egyénhez.) Ezért egyéni lelkektől egyéni lelkekig kell haladnunk: ez a fejlődés természetes útja. Azonban az egészséges *fejlődésnek természetes útját* követve nem maradhat vállalkozásunk a *csak egyes egyéni* szubjektív boldogságok primitívebb álláspontján. A közösségi szolgálat az egyénnek *önmaga felé emelkedését* jelenti. Ahhoz, hogy *egyéni*leg boldogok legyünk, elegendő kis körben, kevés emberrel jól megférnünk, aki azonban az „ember” számára a *természettől* előírt egészséges fejlődésment *objektív magabbrendűségi* törekvéseinek kíván (— *saját* lelki egyensúlyának is nagyobb biztosítására és egyéni öntudatának is erősítésére —) engedelmeskedni, törekvéseiben *egyéni*feletti értékekre és eszményekre kell, hogy tekintsen. Történelmünk kezdetei óta *ez* volt és — a legexaktabb kísérleti személyiségvizsgálatok kétségtelen tanúságai szerint — *ez még ma is*, minden átélt korcsosodásunk ellenére is, a legjellegzetesebben *magyar* személyiségi beállítódás: *örök* (és *sajátosszerű*) morális öröknök egyik végső alapja — bár a valóságos életben való teljesebb történeti érvényesülésünknek egyik súlyos akadály, „magyar gyöngesége”. Gyöngesség, amelyre bizonyos szempontból büszkéek vagyunk, mint a morálisan magasabbrendű ember eszményekkel való eljegyzettségének és felemelkedésének nemes és büszke, bár sokszor igen terhes — mert az életharcban az önző törtetőkkal szemben sokszor alulmaradó — keresztséget jelző pecsétjére. Ezért áll olyan közel a valóban magyar lélekhez az emberiség *minden* nagy lelki felemelkedettje (bár ennek az „*objektív*” felé tekintő felemelkedésnek ereje, sajnos, igen gyakran jelent *magára nett* érzéketlenséget a mások — és a saját maga — szenvedésével szemben: itt van *szociális* bajaink egyik végső lelki forrása*). Úgy érzem, tekintetes Társaság, hogy még éppen a társasági egyesülések is csak úgy szolgálhatják a legjobban a közösség javát, ha mintegy *önmaguk fölé* emelkednek, mert hiszen ő maguk is csak *kisebb* közösségek, amelyeknek, ha valóban *időtálló* munkát kívánnak folytatni, túl kell emelkedniük a maguk *kis* közösségé-

* Egyetlen e kérdésre vonatkozó bizonyítékul fölemlítem, hogy a személyiségvizsgálati kísérleteimben nyert feleletekben személyfeletti *objektív* eszményekre irányuló erős beállítódás *spon-tán* módon a legnagyobb százalékbán *magyar* fajtájú ifjakban kívánczolt felszínre — ám a (saját és) más *személyekre* irányuló, mintegy *szubjektívizált részvétérzések* terén a magyar lelkiségnek ez a morális fölénye már nem látszik fennállani.

nek szubjektív érdekein az átfogóbb, magasabbrendű nemzeti és kulturális közösség érdekében. — Igen tisztelt Közgyűlés! Társaságunk eszménye, első elgondolójában és kialakítójában, *ilyen* szolgálat teljesítése volt. Szabad legyen ezért újra alakuló közgyűlésünk időpontjára térnem vissza, ahol az előkészületekről adott beszámoló a következőket mondotta: „Az egyetemes magyar életnek ma *egy* célja van: a feltámadás. A feltámadás útja pedig az erősödés és az emelkedés. Erősödés, emelkedés, feltámadás: ezt a célt kívánja, sajátos magyar céljaként, szolgálni Társaságunk is, a tudomány által. A tudomány az egyetlen versengésterület, amelyen a győzelem nem tesz elbizakodottá, kegyetlenné, kizsákmányolóvá és amelyen a vereséget sem követi a ki-sebbedés, *csonkulás*, de ahol a vereségből is közvetlen haszon, emelkedés, egészszebbé válás származik. Ezt a *tudományt* kívánjuk a magyar élet tengelyévé tenni, mert *belőle* kell kisugározódnia, rajta, mint egyedül szilárd alapon, kell felépünie a *gyakorlati* kulturális munkának“.

E sorok igen tisztelt Közgyűlés, úgy érzem, — a lélek és az éltető szellem minden igaz keresője előtt — igazolhatják, hogy Társaságunk célkitűzései nem *pillanatnyi* értékű célok voltak, de olyanok, amelyeknek aktualitása ma is megvan. „*Ma is*“ megvan? Talán nem is jól mondtam, igen tisztelt Közgyűlés. *Igazában* éppen *ma* van meg. Mert túl a *testi* magyar feltámadás kis részben már meg is valósult aktualitásán, a *lelki* feltámadás ideje csak ma érkezett el. Hiszem, hogy Társaságunk *jövő* munkája eredményes lesz, ha „*régi*“ céljai jegyében vállalkozunk arra, hogy az új magyar élet új eszményeit és a már *öntudatosabbá* ébredt magyar szellem békés kiterjeszkedésének büszke célját áldozatosan, önmaga fölé emelkedő alázattal szolgálja.

Értelmesség és egyéniség

(Előadás)

Dr. Baranyai Erzsébet.

Az ember egyéniségét nemcsak pszichofizikai rétegei (ahogyan az ingerekre reakciót ad) és nemcsak érzelmi és akarati lelki mozgalmai (ahogyan például valami lelki rázkódáson keresztüljut) hordozzák, hanem hordozza azt az értelmé is. Nemcsak az eszesek és ostobák tábora áll szemben egymással — valóban két élesen, sőt ellenségesen szembenálló tábor — hanem e szélsőségek között számtalan változat van, számtalan átmenet fok és milyenség tekintetében és még abban a csoportban is, hol az értelem magasfokú vagy magasrendű, ott is sok eltérés van egyének szerint. Ezzel érintettük mindjárt magát az értelmességet is. Ezt az egyéniséggel való párhuzam céljára meghatározhatjuk úgy, mint az egyéni értelem magasfokú vagy magasrendű alakját. Tehát eszerint az értelmesség sem egyforma, hanem egyénenkint más és más vonásokat mutat. Ezt a tételt óhajtom a továbbiakban kifejteni.

Az egyéni értelmesség leírása kétféleképpen történik. Vagy bizonyos formákat, skémákat tartunk szem előtt és azt nézzük, hogyan viszonylik ezekhez az egyéni értelmesség, ilyen leírás eredményeképpen azt mondjuk például, hogy valaki pontosan tudja a fogalmakat egymástól elválasztani, ez a pontosság az ő egyéni vonása. De leírhatjuk az egyéni értelmességet úgy, hogy annak vonásaiból, magából, kiindulva rajzoljuk meg a képet, mely reá jellemző, ilyenkor azt mondjuk például valakiről, hogy valamely gondolat alakításában nagy hajlékonyságot árul el, azt új szempontokkal mindig módosítja.

Abban a temérdek munkálatban, amit az értelmességvizsgálók vittek végbe az egyéni értelmesség megállapítása céljából az újabb időkben, a leírásnak többnyire az előbbi alakjával találkozunk, vagyis az egyéni értelmességet azzal próbálták jellemezni, hogy hozzáillesztették előre felállított skémához, követelményhez, feladathoz és azt nézték, hogy meg tud-e ezeknek felelni és milyen mértékben. Az ilyen értelmesség-jellemzés inkább mennyiségi alapon történt és az értelmesség egyéni minősége, az, ami azt valóban kiteszi, nem

igen került előtérbe. Volt ugyan egy terület, ahol különösebben kutatták az értelem egyéni jellegét, ez a lángelme területe volt. Az értelem egyéniségének kérdését a lángelme természetének tárgyalásakor nem lehetett kikerülni, mert hiszen a lángelme, mint egyszeri jelenség, tehát egyszer megjelenő és többet fel nem tűnő jelenség, szembetűnően és szorosan az egyéniséghez van kötve és alkotásainak sajátossága csak egyénisége sajátosságaival kapcsolatban mutatható fel. De nem vizsgálták a minőségi oldaláról a magasfokú vagy magasrendű értelmességet, illetőleg ennek egyéni alakjait. Pedig az individualis lélektannak bő fejezetét adná ki annak tárgyalása, hogy mi az, ami az értelmes ember gondolkozásában az általánossal szemben sajátos vonás és ez mikor és milyen módon jut érvényre a gondolkozásban. A gondolkozás-lélektannak vannak ugyan minőségi szempontjai, mégis általában inkább a szkématisztikus gondolkozást vizsgálta. Foglalkoztatva a neveléslélektan is ezzel a kérdéssel, hogy t. i. milyenféle hatások válhatnak nevelővé, alakítóvá az egyéni értelmesség különböző változataiban. Végre a nevelés gyakorlatát illetőleg is tudnunk kellene, hogyan járjunk el azokkal a gyermekekkel, akik egyformán magasfokú, vagy magasrendű értelmességet mutatnak, de értelmességük mégis egyénenként más és más.

Az értelmesség és az egyéniség párhuzamának felvázolása céljából nézzük meg, hogyan működik az értelem, hogyan folyik le a gondolkozás, abban hogy nyilatkozik meg az értelmesség és milyen egyéni változatok élnek ezekben a megnyilatkozási formákban.

Tegyük fel, hogy többeket az elé a feladat elé állítunk, hogy egy fogalmat a megadott főfogalom alá rendeljenek. A főfogalom mondjuk ez: „növény” és az alárendelendő fogalmat a következők közül kell keresni: „csiga, tengeri csillag, moszat, gyík”. Ha sok ilyen feladatot kell az illetőknek megoldani, akkor az eredmény az egyesek szerint változatot fog mutatni: még abban a csoportban is, amely az átlag felett lesz, lesznek különbségek, valaki még több feladatot tud megoldani, mint a másik, vagy ugyanannyit rövidebb idő alatt, a harmadik még annál is többet esetleg még rövidebb idő alatt és így tovább. Talán minden egyes személynek más lesz a számszerinti eredménye és mégis az egyéniségéből nem árul el mást, mint azt, hogy hasonló feladatokat gyorsan és könnyen tud megoldani.

Megnyilatkozik az értelmesség más formában is és pedig a szellemi teljesítmények fokai szerint is. A szellemi teljesítménynek ugyanis vannak alacsonyabb és magasabb fokai. Tudjuk például, hogy a gyermeki következtetés az egyesről az egyesre halad, vagyis az egyesről való ítélet nem ve-

zet el az általánosról való ítélethez. Ez a transzdukció, ahogy Stern nevezi. Ő közli ennek példáit is, éppen saját kislányának mondásaiból idézve. A kislány kérdezi az anyját, hogy miért fekszik ágyban. „Mert beteg vagyok” hangzik a felelet. „Papa, Te miért nem fekszel ágyban” kérdez tovább a kislány, „mert nem vagy beteg úgy-e” felel mindjárt ő maga. A transzdukció az egyenlőség, hasonlóság, különbség alapján jön létre. Az ilyenféle okoskodás a következtetésnek egy alacsonyabb formája. Magasabbfokú következtetés a formális logika szerinti zárótételek megtalálása. Ebben a körben is vannak alacsonyabb vagy magasabb folyamatok a figurák könnyebb vagy nehezebb volta szerint. Schüssler szerint, aki a következtetést vizsgálta a nagyobb gyermekeknél, az 1. figura, tehát az ilyen formula szerint való következtetés: „minden ember halandó, én ember vagyok” könnyebb, mint a 2. vagy 3. figura szerint való következtetés; az 1. figura szerint való következtetést végez tudják vinni a gyermekek már általában a 12 éves korban is; a 3. figura szerinti zárótétel megtalálása azonban sokkal nehezebb, ez általában csak a 18 éves korban sikerül. Ilyenféle feladatok révén az értelmesebb nagyobb változatban áll előttünk, lesz olyan egyén, aki a legnehezebb feladatokat is megtudja oldani és lesz olyan (minthogy az idő is megmarad tényezőnek), aki ezeket még hozzá a legrövidebb idő alatt tudja megoldani. De vajjon mit árul el mindez az egyéniség bensőséges rétegeiből, színeiből, legsajátosabb mivoltából? Az egyéni értelmesség mélységeiből csak annyi jut felszínre, hogy az egyén képes bizonyos logikai feladatok megoldására és erre a műveletre hosszabb vagy rövidebb időre van szüksége. Ez minden, amit egyéni értelmességéről megtudunk.

Ujabbán kísérletek történnek arra, hogy a vizsgálatban eleget tegyenek annak a már egy idő óta hangoztatott elvnek, hogy az értelmes működésnél magát a működést kell figyelni és nem az eredményt, mert az egyéni értelmességet voltaképpen ez jellemzi. Ennek következtében vizsgálni és figyelni kezdték azt a módot, ahogyan az egyén vaalmely megoldandó kérdéssel szemben eljár. Például Huth tesztyszerű feladatokkal végzett egy vizsgálatot és azt nézte, hogyan dolgozik a gyermek, nyugodtan-e, vagy izgatottan, mennyire gondos és pontos stb. Ily módon sikerült megállapítani típusokat, melyek az egyéneket már jobban elválasztották egymástól, ámde e típusok nem annyira magából az értelmes működésből folytak, hanem inkább más lelki folyamatokból. Egy másik eljárás az értelmes működés folyamatának vizsgálatára az, mely a vizsgálati személyeket kikérdezi arra nézve, hogy mi ment bennük végbe, amikor valamely feladat megoldásán munkálkodtak. Így például Carl Viktor Müller következ-

tetésre irányuló vizsgálatainak beszámolójában sok ilyen, a vizsgálati személyben végbemenő folyamatnak leírására találunk példát. Egyik feladat a zárótétel megtalálása volt a következő premisszákhöz: a macskák mind a ragadozókhoz tartoznak, a ragadozók mind az emlősökhöz tartoznak. Egyik kislány úgy okoskodott, hogy mivel azelőtt éppen hittanóra volt, Noé bárkájára gondolt és elképzelte, hogy Noé mind bevette az emlősöket a bárkájába, azután ezek közül kiválasztotta a ragadozókat és azokat külön tette egy ketrecbe és akkor ezek között voltak a macskák is, tehát a macskák is az emlősökhöz tartoznak. A zárótétel ugyan nem az volt, amit e figura követel, de valóban, az egyéni gondolkodás módjai a folyamatot, vagy annak legalább kezdetét illetően, elváltak egymástól. Mindazonáltal a követelt megoldás mégis mindig csak egy, a logika kérlelhetetlen törvényei szerint ugyanolyannak kell lenni és ily módon az egyéni gondolatfolyamatok pályája mindig inkább összeszűkül, hogy bele-torkolljék abba az egyetlen megoldásba, ami a logika törvényei szerint lehetséges. Emiatt az értelmesség egyéni jellegét nem fejtheti ki, hanem bele kell olvadnia a skémába.

Ha egybenézzük most az értelmesség megnyilatkozásának eddig tárgyalt alakjait, azt kell látnunk, hogy megadott logikai feladatok megoldását célzó értelmes működés nem hozza felszínre az egyéni értelmességnek rá sajátosan jellemző alkatát. Az egyéni értelmesség különös habitusát az ilyen megnyilatkozások nem fedik fel, tehát az nem él benne az ilyenféle működésben.

Van azonban egy másféle gondolkozás is. Ez az a szabad gondolatfolyam, mely valami indításból elkezdődve, tovább árad és új szempontok felvetésével gondolatokat alakít ki. Az ember gondolkozása nemcsak abból áll, hogy határozott kérdéseket fejt meg, hanem új jelentéseket is bontakoztat ki. Az újat most az egyén szempontjából értjük, tehát gondolkozásával nem megfelelő gondolati helyzeteket egészít ki, például nem osztályoz vagy elemeket nem kombinál, hanem új gondolati helyzeteket teremt a jelentés által, mely benne felmerül. Például egy vizsgálat keretében többen gondolkoztak el arról a kérdésről, hogy lehet-e a jó modort megtanulni, vagy abba bele kell születni. Egyik egyén úgy gondolta, hogy a külsőségeket meg lehet tanulni, de az ezeken túl lévő lelki jó modort (ahogy magát kifejezte), ezt nem, ez adottság, de kérdésnek marad szerinte, hogy ez még mindig a jó modor körébe tartozik-e. A másik egyén úgy gondolta, hogy a jó modornak, mint minden emberi megnyilvánulásnak, van diszpozicionális alapja, mely azt jelenti, tud-e beleilleszkedni helyzetekbe vagy nem; ha nem tud, akkor a modort sem tudja megtanulni stb. Ezeket a gondolatokat

most párhuzamba állítjuk egy harmadik személy gondolkodásával, aki azzal intézi el a kérdést, hogy a jó modort meg lehet tanulni, mert ő már látta, hogy valaki megtanulta. Az első a jó modor fogalmát próbálja felállítani ahhoz, hogy a megtanulhatóságra nézve támaszpontot találjon, a jó modor mivoltát akarja megragadni, a másik a megtanulhatóság feltételeit az ember adottságaiban keresi és ezzel szintézist csinál a rávaló születésből és a megtanulásból. Ezekkel szemben a harmadik nem elméleti síkon keres új jelentést, hanem a konkrétumhoz tapadva, közönséges indukciót csinál. Láthatjuk tehát, hogy az ilyen szabad gondolatfolyamatban valami másféle értelmesség nyilvánul meg, mint az olyan gondolkodásban, mely a feldathoz és ennek adataihoz van kötve. Az első két gondolkozóban ez a másféle értelmesség új és magasrendű gondolati alakzatokat, sruktúrákat alkotott, új gondolati helyzetet állított elő, új és magylélékzetű jelentést bontakoztatott ki, az eredeti gondolatot megmozgatta és más perspektívában fejlesztette tovább. Mindezek miatt ezt a fajta értelmességet magasabbrendű értelmességnek nevezzük és most azt nézzük, hogy vajjon az ilyenféle értelmes megnyilatkozás mit hoz felszínre az egyéniség mély rétegeiből, vagyis hogyan viszonylik a magasabbrendű értelmesség az egyéniséghez. Hogy erre feleletet találjunk, azokat a jegyeket kell sorban szemlélnünk, melyek a magasabbrendű értelmesség mivoltát kiteszik.

A magasabbrendű értelmesség, mint láttuk, újonnan alakítja a gondolatot. Ehhez új szempontok felvetése volt szükséges. A gondolatalkítás nem objektív értelemben új, lehet, hogy már valaki hasonló gondolatot alakított ki, de új szubjektív értelemben, mert az egyén az illető szempontot a maga szellemi erejével teremti, az ő szubjektív világában tehát új a szempont és a gondolat. A magasabbrendű értelmesség tehát teremtést, alkotást mutat fel. Ha pedig alkotásról van szó, akkor kétségtelen, hogy a működés az egyén legsajátabb szellemi állományából származik és csakis ebben gyökerezhet. Teremtés csak egyéni erőkből fakadhat, mert hiszen a teremtésnek a lényege az, hogy egyéni erők törekednek kifejezésre. Ez egyúttal a teremtés motívuma és mozgatója is. Ha valamit utánzunk, ha reprodukálunk, akkor elégséges az objektív lelki állomány is, a képzetek, amikkel birunk, az alkotáshoz azonban indítások kellenek és ezek az indítások csakis az egyéniségből folyó lökések lehetnek.

Most nézzük a magasabbrendű értelmesség egy másik jegyét, a gondolkodás érzésszerűségét. Az olyanféle gondolkodásnak, mely új gondolati alakzatokat, struktúrákat teremt, van a természetében valami irracionális. Az ilyen gon-

dolgozás nem halad a ráció kijelölt útjain, hanem egy-egy impulzus által indítva, megragad valami jelentést, melyből gondolati struktúrát bontakoztat ki. Karl Bühler azt mondja, hogy van egy gondolatközi gondolkodás, mely a kialakított struktúrák között folyik le. Ez a gondolkodás nemcsak olyanfélére vonatkozik, hogy az egyénnek érzése van a gondolkozással kapcsolatos dolgokról, annak körülményeiről, hogy pl. már végigment hasonló folyamaton előzőleg, mint ahogy Bühler mondja, hanem az ilyenféle gondolkodás vonatkozhatik magára a tárgyra is és pedig úgy, hogy az érzések valósággal vezetik az egyént a gondolat kialakításában. Érzése van például az egyénnek arról, hogy valamely keze között lévő gondolati struktúrát milyen ponton lehet kitágítani, hogy például milyen irányban kell haladnia, hogy a jelentést ki tudja szélesíteni stb. A gondolkodásnak ez az irracionális, érzésszerű jellege megint odakapcsolja az értelmességet az egyéniséghez, mert hiszen az affektív lelki mozgalmak az egyén legsajátabb bensejéből fakadnak. Az érzés az egyén legsajátabb, igazi birtoka; a gondolat, amit gondolunk, lehet másé is, de az érzés, amit érzünk, csak a magunké lehet. A legrégebb differenciális lélektani kísérlet, vagyis a típusok felállítása, a görögöknél nem véletlenül történt vérmérsékleti alapon, tehát az érzés és akarat és nem az értelem alapján, már akkor felismerték, hogy az, ami az egyént legjobban jellemzi, az érzelmi világa és nem az értelmi. Az a fajta értelmesség tehát, melyben van valami érzésszerű jelleg, jobban az egyéniséghez van kötve, mint másfajta, mint amelynek tartalmát csak a ráció teszi ki. Érzésszerű jelleggel bíró értelmesség a magasabbrendű értelmesség. Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy a magasabbrendű értelmességben megtaláljuk azt az értelmességfajtát, mely az egyéniség mély rétegeit felszínre hozza és az egyéni változatokat érvényre juttatja. Tehát a magasabbrendű értelmesség az, melyben az egyéniség él.

Most pedig, ha ezt megállapítottuk, keressük azokat az egyéni vonásokat, melyeket a magasabbrendű értelmesség hordoz. Az ilyen irányú vizsgálatok száma ugyan még csekély, de már ezekből is kitűnik egy-egy egyéni vonás. Ilyen vonás például a képletes jelentés-adás. Ez abban áll, hogy az illető gondolkozó a jelentést valamilyen képpel közvetíti. Például az erre a gondolatra adott hozzászólások közül: „egy ember azt mesélte, hogy látott egy nagy madarat és az vasból volt, mások erre azt mondták, hogy ez lehet igaz is, nem is“, kiemelkedett az egyik hozzászólás. Ebben a hozzászólásban, melyet különben egy 13 éves kisleány adott, szerepelt ez a részlet is: „mondják, hogy vasból van, vasember, aki aki olyan nagyon erős“. Ezt a gondolatot a madárral párhu-

zamba állítva használta, tehát a vasból valóság képletes értelmét a szóbanforgó madárra alkalmazta, vagyis az egész gondolat jelentését egy képbe foglalva alakította ki. Már most ha összevetjük ezt a hozzászólást ugyanannak a kislánynak egy másik hozzászólásával, azt látjuk, hogy ebben az utóbbiban is szimbólikus képet használt a jelentés közvetítésére. A gondolkozás útjának képletes síkba való áttevése nyilvánvalóan az ő egyéni vonása. E vonás által egyéniségének bensőséges mozgalma tárul fel, mely mindjárt más, ezzel összefüggő hajlamokat is elárul. Így például kétségtelennek tetszik, hogy az illetőnek művészi hajlammal is kell bírnia, ugyanis a jelentésnek, az értelmes működés alkalmával, képek által való tolmácsolása ilyen hajlamokra utal.

Egy másik egyéni vonást pillantunk meg, amikor szemléljük a jó modernnek már említett kérdésével kapcsolatos hozzászólásokat. Egyik hozzászóló ezt mondta: „Ha a modort úgy jellemezzük, mint valakinek egyéniségét, akkor nem lehet elsajátítani, annál kevésbbé, minél inkább egyéniség valaki, ha viszont úgy jellemezzük, mint a szituációkhoz való alkalmazkodást, akkor azon múlik, hogy mennyire tud alkalmazkodni és feladni valamit magából“. Ez a hozzászólás teljesen elütő volt a többitől; ugyanis azon túl, hogy a jó modor mivoltát kérdésessé teszi és kifordítja a szokásos jelentéséből, még a gondolatot két pólussal is állítja be és e pólusok mindegyikét meghagyja érvényesnek; a kérdést nem csúcsosítja ki egy gondolatban, hanem szemléletét kétféleképpen beállítva, már magát a kérdés tartalmát is kétoldalúnak szerkeszti meg. Ez a kétoldalúság aztán végleges, nem próbál szintézist csinálni, mint mások, nem keresi az érvényesebb aspektust, teljesen megelégszik azzal, hogy a gondolatnak dupla a polaritása. Mindennek, minthogy a többitől annyira elütő, egyéni sajátosságnak kell lenni. Valóban, megint egy bensőséges vonásra találhatunk rá és ez onnan is látszik, mert ebből más, mélyen fekvő sajátosságokra is következtethetünk. Így például úgy látszik, hogy ez a vonás bizonyos relatívitásra való hajlandóságot árul el. Ez a hajlandóság viszont most nem az egyén esztétikai világába vetít bele, mint az előbb, hanem inkább az etikaiba, amennyiben azt mutatja, hogy a gondolkozásnak megvan ugyan a biztossága, de viszont akkora a hajlékonysága, hogy az már kérdéssé teszi az elvek határozottságát és állandóságát. A két leírt egyéni vonás közül, az egyik, ime, temperamentumbeli, a másik jellembeli tulajdonságot sejtet. Így világított bele az értelmesség az egyén legbensőbb és legmélyebb világába.

A lélek egész, működése egy, csak a működés különféle kicsúcsosodásai szerint osztjuk a lélek területét értelmi, ér-

zelmi, akarati területre. Az egyéniség a maga irracionális természetében, érzelmi, akarati vonásaival együtt megnyilatkozik a lélek értelmi területén is és ennek a megnyilatkozásnak módot és alkalmat az értelmesség fajtái közül a magasabbrendű értelmesség ad.

A tömegpsychozisokról

Irta: Nyíró Gyula.

Az emberi közösségek, társadalmi szervezetek, államalakulatok, védelmi államszövetségek keletkezésének gyökerei között többnyire könnyű felismerni a hirtelen ijedelemben, meglepődésben, a veszélytől való félelem indulatában szinte minden élőlényre egyformán jellemző viselkedést, a tömegbeverődés phylogenetikailag ősi, primitív reakcióját. Megtalálhatni ezt a fejlődés alacsonyabb fokán álló lényeknél, a fejlettebb szervezeteknél, akárcsak az embernél. A biológiai szemlélet tükréből a fehér vérsejteknek a szervezet megtámadott helyén való gyülekezése is a tömegbeverődés reflexeként értelmezhető. Ha bármilyen nyáj, tehát tömegbe még nem olvadt, csak egymás közelében tartózkodó, egyazon fajú egyének magatartását figyeljük, következetesen tapasztaljuk, hogy ismeretlen veszély, addig még nem észlelt és fenyegetőnek látszó tünetmények jelentkezése alkalmával összefutnak, tömegbe menekülnek, mintegy egymásmellé bújva, egymás testével takarva remélnék védelmet találni. Ha ugyanannál a csoportnál azonos okok miatt a tömegbeverődés többször ismétlődik, mint ahogyan ilyen ismétlődések folytán a tapasztalatok szaporodása által a lelki életben általában történni szokott, az egyszerű ösztönös folyamatot már értelmi elemeket tartalmazó megnyilvánulás, határozott irányú menekülés vagy támadás kivitele követi. A társító folyamatok törvényeinek értelmében, miként pl. a könnykiválasztás sem csak akkor jelentkezik ma már, ha idegen anyag hull a szembe, amit a reflex úton megindult könny kimosni igyekszik, hanem olyankor is, ha egyéb fájdalomérzésünk, keserűségünk van, a tömegbeverődés reakciója is nemcsak akkor következik be, ha valami közvetlen életveszély fenyeget, hanem mindenféle félelem, bizonytalanságérzés jelenlétekor is. Még a zárkózott ember is többnyire keresi az alkalmat, hogy nehézségeit valakinek feltárja. Ugy érezzük, nem bocsátkozunk képtelen föltevésekbe, mikor ilyen társítási folyamatok által sejtünk összefüggést az említett tömegbeverődési reakció valamint a kíváncsiság-, utánozásokozta, a mai életben is gyakran észlelhető különböző tömegalakulások között. Ha nem is tagadjuk, hogy az utánzás és különösen a szuggeszció, mint önálló tömegki-

alakító erők szerepelhetnek, állítjuk, hogy miként ezeknek, a tömegképződéseknek alapjai is a lélek mély rétegeiben, ősi lelki mechanizmusokban rejlenek.

Mint a legtöbb ősi ösztönös megnyilvánulást, a tömegbeverődés reakcióját is megtanulta az ember az idők folyamán értelmesen, céltudatosan fölhasználni, embertársaiból szuggesztív úton kiváltani s magasabbrendű célok szolgálataiba állítani. Ez az értelmi munka elemibb fokon társulások, szervezkedések, később mind magasabb- és magasabbrendű közösségi alakulatok keletkezésének tette alapját. Bár értelmünk segítségével megtanultunk indulatainkon uralkodni, tudjuk haragunkat, kétségbeesésünket jól, rosszul leplezni, illetve meggondoltan, higgadtan kifejezésre juttatni, begyakoroltuk ösztöneinket kulturális célok szolgálataiba állítani, az indulatok és ösztönök ősi, értelmünk által nem befolyásolt megnyilvánulási módjai nem pusztulnak el, sőt ha értelmünk ellenőrzése valamilyen okból meggyengül, sokszor fékezetlenül, elemi erővel törnek ki. Értelmünk a tömegbeverődés reakcióját is átformálta, mégis nyers, ösztönös megnyilvánulásával is találkozhatunk. Ha nagyon erős élményi behatások, heves megrázkódtatások érik az egymás közelében tartózkodó embereket, rögtön lélektani tömeggé alakulnak. Észlelhetni ezt pl. elemi katasztrófák, tűzvész, árvíz földrengés és általában tömegszerencsétlenségek alkalmával.

A tömegalakulás mindig reaktív jelenség. Elemi alakban való kirobbanása az emberi értelem fokozatos fejlődése folytán egyre ritkább. Ezzel szemben azonban, különösen olyankor, ha valamely államnak vagy az államon belül egyes társadalmi rétegnek, osztálynak sorsa, jövője, élete veszélyeztetve van, lassú, lappangó tömegalakulások folynak. Az egymástól egyedeiben akár távol is élő lappangó tömegek keletkezésében a modern hírszolgáltatás, az újság, a rádió szuggeszciójának szerepe felmérhetetlen. Minél többet szenvedett, gondok, elfojtott rettegések, nélkülözések, testi és lelki fáradtságok, betegségek, háborúk minél jobban meggyötörték valamely közösségnek egymás közelében élő tagjait, annál könnyebben olvasztja őket lélektani tömeggé a közös érzelem, a közös vágyakozás, illetve ezek kielégítését, beteljesét ígérő eszme, cél. Miként az élő szervezetben a szervnek a megszokott munkától eltérő működései, szövethurjánzások, nagyobb mérvű sejtképződések csak akkor történnek, ha a szervezet beteg, a ma ismert legmagasabb fejlettségű tömegben, az államban alacsonyabb rendű lappangó tömegalakulások is általában csak olyankor észlelhetők, ha az állam életét, vagy az állam egyes szerveinek, társadalmi rétegeinek, osztálycsoportjainak életét fenyegeti veszély. Számos példa bi-

zonyítja, hogy azokban az államokban, ahol általános jólét van, ahol az állam minden egyedének becsületes megélhetése biztosítva van, még ha a vagyoni viszonyok és a szerzési lehetőségek szempontjából egyenleteségek is mutatkoznak, lappangó tömegek rendszerint nincsenek. Azokban az országokban azonban, amelyekben a vagyonnak megoszlása és a szerzési lehetőség kirívóan igazságtalan, amelyekben szegénység és nyomorúság uralkodik, az állandó izgalom, aggodalom, feszült várakozás folytán minduntalan újabb és újabb szervezkedések, tömegképződések indulnak meg. Így szaporodnak gombamódra nálunk a trianoni szerződés óta a különböző egyesülések, szövethatározások, szervezkedések. Lappangó tömegalakulás ért háborús tömegpsychozissá 1914-ben is. Ennek a lappangó tömegalakulásnak háttérében a föld javainak az egyes emberi fajták közötti helytelen elosztása s egyes fajtáknak más fajták által való veszélyeztettsége játszott a kórokozó szerepet. Ma az új háborús psychozis feszültségében nyugodtan elmondhatjuk, hogy az 1918-as békeszerződés, mint tüneti gyógykezelés is rossznak bizonyult.

A tömegalakulások s a már kialakult lélektani tömegek jellemző vonásait a tömeget alkotó egyének faji sajátosságai és talán még erősebb színekkel a tömegkialakításban szuggeszciójuk által cselekvően részt vett vezetők határozzák meg. Az emberiség nagy kulturális átalakításait is lappangó tömegalakulásoknak köszönheti. Az emberiség szaporodása, a művelődésnek, a technikának fejlődése, az igények növekedése szükségszerűen megköveteli az államalakulatok, emberi közösségek szervezeti fejlődését is. Ez a fejlődés egyszer fokozatos, máskor forradalmakban megnyilvánulóan ugrásszerű. Többnyire lassan, fokozatosan bomlani kezd a megelőző békés egyetértés, a közösség két érdekcsoportra hasad, az egyik jogait védi, a másik jogokat akar szerezni. Ez utóbbi az elégedetlen, ez érzi meg hamarabb a veszélyt, ami életfenntartásában fenyegeti, sajátos izgatott, várakozó lelki állapotba kerül, vezetőre, megváltóra vár. A megváltás módjának elképzelése száz és száz agyban megfogán, csírában szinte ott él mindenkiben. Az igazi vezér az lesz, aki ezt a gondolatot kimondja, aki az addig lappangó tömeget aktiválja. A kereszténység, a reformáció, hogy csak ezt a két példát említsük, ilyen tömegalakulásoknak eredményei, tömegalakulásoknak, melyek megtalálva vezetőiket világot tudtak építeni ott, ahol romoknál egyéb nem látszott. Az emberiség nagy tragédiája, hogy nem minden tömegalakulás termeli ki a maga igazi prófétáját.

A tömeg sajátos lelkiességénél fogva rendkívül könnyen vezethető. Feltételezve, hogy elsősorban *Le Bon* klaszszikus munkája óta általánosan ismert, csak vázlatosan is-

mertetjük a tömeg lelkét. A tömegbeolvadás pillanatában megbénulnak eltűnnek mindazok a lelki jegyek, melyek a tömegbeolvadt egyéneket egymástól megkülönböztették és hatásukban megnövekedett hatalmas egységet alkotnak a mindannyiukban jelenlevő közös tulajdonságok. Amiben különbözünk egymástól, az az értelem, a nevelés által rögzült szokások, az etikai, erkölcsi magatartás. A tömeg nem gondolkodik, nem mérlegel, ítéletet nem alkot, értelmi műveletei nincsenek, s ami mégis ilyképpen tűnik föl csak a tetszésből, nem-tetszésből, rajongásból, megvetésből, haragból vagy bosszúvágyból származó érzelmi állásfoglalás, illetve a vezetők által támasztott képzeteknek közvetlenül mozgásokban, cselekvésekben való megnyilvánulása. A szuggerált eszmék valamely sajátságos érzelmi állapotban, ami pedig a tömegnél kivétel nélkül mindig jelen van, csak a bizonyos irányú képzeteknek felébredését okozzák, mely képzetek a kritikai szemlélet, a mérlegelés, megfontolás s általában gátló képzetek jelentkezésének hiányában a cselekvést közvetlenül irányítják. A tömeg cselekvéseiben a személyiségükben megcsönkult egyének, értelmi műveleteik bénultsága folytán, csak mint a közös eszme, a közös érzelem, a közös vezető hypnotizált bábjai vesznek részt. *Le Bon* szerint: „A tömegben a butaság és nem a gondolkozó ész gyülemlik össze”. Véleményünk szerint ez a megállapítás helytelen, mert a tömeg bár alacsonyabb értelmiségű, mint az őt alkotó egyének, se nem okos, se nem buta, hanem egészen egyszerűen lényegében nem értelmi lény. A tömegbeolvadt egyénnek, minél inkább a tömeget tömeggé varázsoló érzelem, eszme, illetve szuggeszció hatása alá kerül, annál bizonytalanabbá, annál homályosabbá válik személyiségtudata. Az egyéni tudat gyengülésével párhuzamos az egyéni értelem működésének beszűkülése. A személyiségtudat szinte teljesen megszűnik, helyét különös hatalomérzés fogja el, mely talán halvány jele a még szervezett tömegben is alig mutatkozó közösségi tudatnak. Hiába alkotnak tömeget esetleg külön az értelmesebbek és külön a kevésbé értelmeseek, vezetőjük szuggeszciójától függ, hogy komoly munkát végeznek, hogy badarságokat követnek el. De mint említettük megbénulnak azok a gátak is, melyeket a neveltség, az erkölcsi és etikai felfogás jelentettek. Az erkölcsileg feddhetetlen jellemű ember a tömeg alkotó részévé válna, ha a tömegindulat magával ragadta, éppen úgy rabol-, öl, fosztogat, mint ahogyan nagy önfeláldozásra képes a különben hitvány és elvetemült. Mindez lényegében azt jelenti, hogy a lélektani tömeg egyedében, tömeglényben a phylogenetikailag legmagasabb lelki réteg működése megszűnik. S valóban, ha a tömeglényt, közelebbről vizsgáljuk primitív lelki rétegének előtérbenyomu-

lása folytán a gyermekkel vagy még inkább a hisztériással hasonlíthatjuk össze. A tömeglény a fejlődésnek alacsonyabb fokán álló egyed, mint a tömegbe nem olvadt, teljes személyiségtudattal rendelkező ember. A tömeglélekben a primitív lelki réteg sajátosságainak összegeződése révén a primitívságnak jellemzői és erőtenyezői hatalmas méreteket öltenek. A tömeg határtalanul szeszélyes, mert érzelmileg könnyen ingerelhető. A hangfogóként szereplő értelmi gátak, a neveltség által begyakorolt önuralom hiányoznak. Paroxizmális indulatkitörések, s az érzelmi állásfoglalás ingatagsága mindennapi jelenségek. Az izgatott tömegből egyetlen szó a legdúrabb támadást, a fejvesztett menekülést válthatja ki. Akit ma rajongva imád, holnap szitkozódva juttatja a hóhér kezére. A primitív embernek és a gyermeknek arcjátéka, taglejtése leplezetlenül árulja el, hogy mi történik bennsejében. A tömeg érzelmei is gátlás nélkül tevődnek át kifejező mozgásokba. A tömeg kifejező mozgásai hevesek, zabolátlanok, tettségének, nemtetszésének, szeretetének és haragjának, elragadtatásának és kétségbeesésének egyaránt hangosan ad kifejezést. Csak nagyon erős vezető egyéniség hatására nyugodt és méltóságteljes a tömeg, különben mindig izgatott és nagyhangú. Ahol az értelem gátló hatása hiányzik, az érzelmei mozgások ösztökélései könnyebben érvényesülnek. Az önzés és a feltűnési vágy a tömegben is éppen olyan erős mint a gyermekben. A tömeg zsarnok, vágyaiban telhetetlen, nem szeret elrejtőzködni, de annál inkább kérkedni, erejének érzésével tüntetni. — Miként a gyermeknek és a hisztériás fejletlen lelkű embernek a tömegnek is rendkívül élénk a képzelete, s képeiknek még nagy a valóság-formáló ereje. Mint az indiánál a kimondott szó egyenlő a tettel, az ígéret már a beváltást jelenti. Az a vezér, aki élénk, színes képekben, képes hasonlatokban beszél tömeggé olvadt hallgatóságához, jobban magával ragadja közönségét, mint aki elvont okfejtéssel, ésszerű következtetésekkel elkerülhetetlen következményekre hívja fel a figyelmet. Talán összes tulajdonságai közül a tömeg a rendkívüli befolyásolhatóságnál fogva hajlamos a leginkább psychotikus megnyilvánulásokra. A tömeglény tudatállapota leginkább a hypnotizált egyén tudatállapotához hasonló. Hiszen a vezér parancsa közbeeső tudatos lelki műveletek nélkül munkában vagy gátlásban megnyilvánuló psychés eredményekre vezet. A szuggeszció hatása a tömeglényre még ellentállhatatlanabb, mint az egyes emberre. A tömegben ugyanis az egyes tömeglényekre rengeteg szuggesztív inger hat, s minthogy a személyiség magasabb rétegeinek bénultsága miatt a primitív rétegekbe ágyazott utánzókézség is nagy, a tömeglény úgy cselekszik,

mint a körülötte levők. Ha az ellenség előtt néhány gyáva fickó futni kezd, magával ragadja a félelem, a pánik a legjobbakatonaságot is. Ha egy bátor férfi a sorból kiugorva elkiáltja: utánam, előbb egynéhányan, majd mindnyájan előrerohannak. Nem egyszer történt már meg, hogy egy méltóságteljesen tüntetni akaró tömeg mellé csatlakozott, a tömeghez nem tartozó, ú. n. felelőtlen elemek, kővel kezdték dobálni az üzletek ablakait, s néhány pillanat alatt a békés tüntetés romboló utcai csőcselékké változott. Kétségtelen, hogy a tömeget alkotó egyének tömeglényi mióvoltukban nem egészen egyformák. Vannak közöttük, akik maradéktalanul tömeglénné válnak, s vannak közöttük, kiknek személyiségtudata nem szűkült meg még olyan nagy fokban, s legalább is átmenetileg időnkint értelmi működésre is képesek, mikor is egyesek közülük a szuggeszció hatása alól is ki tudják vonni magukat, sőt teljes tudatra ébredve esetleges ellenszuggeszciókkal a tömeg cselekvéseit is más mederbe tudják terelni. Ez azonban rendkívül ritka és sokkal gyakoribb, hogy a szuggeszció ellentállhatatlan erővel ragadja bizonyos tettek elkövetésére a tömeglényt. Ezért van, hogy a tömeg akaratos magatartását is a végletek jellemzik: a vak engedelmesség, vagy a hajthatatlan ellenszegülés. Mind a kétféle magatartás végeredményben a fokozott befolyáshatóság pozitív, illetve negatív irányú megnyilvánulása. Mint-hogy a tömeglény a lelki fejlődés magasabb fokáról egy alacsonyabb lelki réteg hatalma alá került, olyan tulajdonságok is észlelhetők nála, melyek sem a fejlettebb, sem a fejletlenebb lelkiségnek nem jellemzői. A tömeglény értelmi és erkölcsi gátjainak megszűnte folytán felszabadultnak érzi magát. Sajátságos euphoria, emelkedett közérzés fogja el, mely oly erős, hogy a fizikai fájdalmakat okozó betegségek kínjait is legyőzi. Tömegben a beteg ember elfelejti betegségét, s minél jobban beolvadt a tömegbe, annál kevésbé érzi fájdalmait. Azáltal, hogy ugyanazon eszmétől, ugyanazon érzelmektől átfűtött társakat lát maga körül, megszűnik elszigeteltségének kellemetlen feszültséget jelentő érzelme, helyette a legyőzhetetlenségnek, a hatalomnak pozitív-ösztökélő erőt jelentő érzelme hatja át. Minthogy maga mellett érez mindenkit, megszűnik felelősségérzete, s könnyen szabadjára engedi ösztöneit.

Összefoglalva tehát: a tömeg lelkében hatalmas egységgé olvadnak össze mindazok a sajátságok, melyek mindannyiunkban közősek, a léleknek ősi primitív örökletes jellegű készségei, megbénulnak az ősi réteg szabad megnyilvánulását gátló s mindannyiunkban különböző, a tanultság, nevelés által befolyásolt értelmi energiák. A primitív lelki

réteg munkájára fokozó hatással van továbbá az elszigeteltség tudatának és felelősség érzelmének megszűnése, a felszabadultságnak és hatalomnak emelkedett közérzést is okozó érzelme. Mindezek természetesen csak nagy általánosságban érvényesek és nem döntenek meg *Le Bon* állítását, mely szerint: „A tömeg lelkét pontosan leírni épen nem könnyű, mert szervezetük változik nemcsak a faj és összetételei, hanem a tömeget hatalmában tartó izgalom természete és mértéke szerint“. Minthogy a tömegben az örökletesen közös sajátságuk összegeződve domborodnak ki, természetes, hogy a fajra jellemző tulajdonságok az egy és ugyanazon faj képviselőiből álló tömeget más tömegektől megkülönböztetően jellemzik. Ilyen tulajdonságok elsősorban a vérmérsékleti, temperamentumbeli vonások. Ez magyarázza, hogy egyes fajták tömegei érzelmileg ingerlékenyebbek, indulatos kirobbanásaikban hevesebbek, míg más fajtájú tömegek nehezebben mozgathatók meg, lomhábbak. De a közös múlt kialakította bizonyos mélyen rögzült jellemvonások is jelenthetik az egyfajú tömeg minden más fajú tömegtől eltérő színét. Általában azonban a tömegek a civilizálatlan vad népek egyedeire emlékeztetnek azzal a nagy különbséggel, hogy a tömegek könnyen vezethetők, de nehezen nevelhetők, mert a tömegérettel kapcsolatos tapasztalatok, mint értelmi kincsek a tömeg magatartását illetően hatástalanok, legfeljebb egyeseknek a tömegből való kiválását, illetve a tömegeknek önálló személyiségtudattal rendelkező egyedekre hullását eredményezik.

Egyfelől, mert már keletkezésének körülményei, az önfentartás veszélyeztetettsége okozta heves izgalmak is kivételes állapotok, másfelől, mert a kórus lelki reakciók ellen elsődlegesen védő lelki mechanizmus, az értelem a tömeglénynél s ezáltal a tömegnél is működésképtelen a tömegmegnyilvánulások gyakran a psychopathológia jelenségei közé sorozhatók.

A tömegpsychozis fogalmának körülhatárolása még nehezebb, mint az elmebetegség meghatározása, különösen azért, mert ugyanaz a tömeg ugyanolyan izgalmak közepette a vezetőtől, illetve a szuggesztíótól függően másképpen és másképpen viselkedhetik. Nagy általánosságban tömegpsychozistról olyankor szólunk, ha a különálló egyedeket tömegbeolvasztó közös lelki tartalom nyilvánvalóan kóros, vagy ha a tömeg magatartása indokolatlanul heves túlzásokba téved, nem szolgálja a közösség érdekét vagy egyenesen céltalan, célszerűtlen, értelmetlen. A tömegpsychózisok egyéni színezetének kialakulásában legnagyobb szerepet a vezető,

továbbá a tömeg szuggesztibilitása játsza, valamint az a körülmény, hogy a tömegbeolvadt egyén lelkileg a fejlődés primitívebb fokára süllyed. Rendszerint más jellegű a psychozis olyankor, ha a vezető öntudatlanul, mint maga is tömeglény befolyásolja a sokaságot és más, ha az illető nem olvadt a tömegbe, vagy éppen egyenesen tudatosan használja ki a sokaság hiszékenységét bizonyos cél érdekében.

A tömegpsychozisok között a lélektani tömeg primitív lelkiségénél fogva a tömeghisztéria a leggyakoribb.

A félelem, a harag, a bizakodó reménykedés, az öröm érzelme által egygyé olvadt tömeg féktelen indulatba való ki-robbanását, explozivus reakcióját, mely az egymást letaposó vad menekülési rohamban, céltalan rombolásban, pusztításban, önfeledt extatikus ujjongásban nyilvánul, sokszor csak egyetlen tömeglény okozza, kiben az indulatos ösztökélések hamarabb hozzák működésbe a mozgásos kifejező készülékeket. Az egyetlen egyénben felgyúlt szikra elégséges, hogy az egész tömeget lángba borítsa. Explozivus reakció igen erős élményi behatásra egészséges embereknél is előfordul, mégis pathológiásnak kell tekintenünk, mert a tudatnak s a magasabb személyiségi rétegeknek teljes bénulását okozva az indulatfeszültség hatalmas mozgásrohamban sül ki. A tömeg explozivus reakciója akár kellemes, akár kellemetlen színezetű indulathalmazozódás okozta a robbanást, a közös-ség érdekét soha nem szolgálja. A rendkívüli módon heves, durva és tömeges mozgás roham nem egységes és nem irányított. Ugy szólván pillanatok alatt széthull a tömeg. A pánikban az emberek összevissza futkosnak, egymás ellen fordulnak, egymást legázolják. A harag extázisában bűnöst-bűntelent, felfegyverzettet és védtelent egyformán támadnak, egymást sem kímélik s rombolás közben tömegtársaik, sőt saját vagyontárgyuk sincs tőlük biztonságban. Az öröm mámorában a tömeglény könnyelművé válik, s megelégedzik önmaga védelméről is. A régi hadviselők nem egyszer használták ki az ellenfél diadalmámorát a szerencse megfordítására.

Aránylag gyakran robbannak ki a tömegindulatok rövidzárlati cselekvések alakjában. Ilyenkor valamelyik tömeglényben a hatalmas érzelmi feszültség hatására egyetlen és mindig cselekvést reprezentáló gondolatsor nyomul a tudatba, melynek szavakban való kimondása a tömeg minden egyes tagjában e gondolat meghatározta mozgásos impulzust támaszt. Tehát egyetlen gondolatsor determinálja a tömeg minden egyes tagjának cselekvését s így megtörténik, hogy az indulat bonyolult cselekvések alakjában sül ki anélkül, hogy közben értelmi folyamatok játszódna le. Ilyen ese-

tekben nyernek határozott irányt a tömeg indulatos cselekedetei, melyek lehetnek önfeláldozó hősiei tettek éppen úgy, mint ocsmány bűntények. A háborúk egyes vitézi tényei ilyen módon születtek meg. A tömegindulatok rövidzárlatai tükröződnek a forradalmak véres eseményeiben is. A tömeg ismerői tudják, hogy ezeket a rövidzárlati reakciókat tudatosan is ki lehet használni. Kóros egyéniségek, psychopathák, elmebetegek — mint arra *Papp Zoltán* mutatott rá — súlyosan psychotikus jellegű rövidzárlati cselekvéseket válthatnak ki a tömegből, mint amilyenek voltak nagyobbrészt a különböző orosz szekták tagjai között föllépett öngyilkossági járványok, életemetkezések. Ezek a szerencsétlenek az Antikrisztus eljövetelétől való félelmünkben, egy elmebeteg apáca szuggeszciójára, önként mentek máglyahalálra.

Ha a személyiségtudat meggyengül, ha az érzelem gátja leomlik és a lélek mélyebb rétegei heves izgalomban vannak, a lelki folyamatokat kifejező mozgáskészülékek, különösen pedig az ősi, az értelem, a neveltség, a társadalmi szokások, az illem, az erkölcs által hallgatásra ítélt vagy módosított mozgásféleségek többnyire a maguk egészen kezdetleges, primitív alakjukban nyilvánulnak meg. A tömeglénynél tehát az izgalom kirobbanása, a vágnak kifejezése egészen primitív, görcsös jellegű mozgásrohamban mutatkozhatik. Ez a hisztériás mozgásroham a hisztéria természetének megfelelően, a különböző esetekben a legkülönbözőbb alakban jelentkezhetik. Fertőző ereje kétségtelenül nem olyan nagy, mint amilyen mértékben ragályosak az indulatnak explozivus vagy rövidzárlati kirobbanásai. Minél generaltizáltabb egy ilyen mozgásroham, a tömegben annál kevesebb utánzója akad. A súlyos, nagy rohamok ugyanis a tudatnak rendszerint mélyebb borulásával kapcsolatosak és a regressziónak mélyebb fokát jelentik, mint ami legalább is a mai tömeget általában jellemzi. Minél infantilisabb azonban egyedeiben egy tömeg, annál gyorsabban terjednek a görcsök, ezért oly gyakori gyermeki és női tömegekben és ezért fogytakozott meg a számuk az idők haladtával. A középkori táncdühökhöz, kolostori járványokhoz hasonlókat ma már csak elvétve észlelhetni. A hisztériás rohamnak *Charcot* által leírt „klasszikus” alakja is tulajdonképpen egy tömegjárványnak volt eredménye. Mint azt néhai *Lechner Károlytól* tudom, *Charcot* több mint negyven ágyas nagy kórteremben tartotta hisztériás betegeit, akik egymást utánozva, mindig egyforma görcsös rohamot produkáltak s minthogy a beteganyag nem egyszerre, hanem egyenként cserélődött, mindig sok volt a régi beteg, aki az újat fertőzhette. Így jutott *Charcot* arra a téves állításra, hogy a hisztériát szabályszerű,

szakaszokban lefolyó görcsös rohamok jellemzik. Bármilyen izaglmí állapot, közös indulat által egybekapcsolt tömegben előfordulhat, hogy az egyik tömeglény hisztériás görcsrohamba esik és néhány perc múlva a tömeg infantilisabb tagjai közül is többen a földön fetrengenek. A tömeg nagyobb része azonban a megdöbbenően ható görcsroham következtében még izgatottabbá válik, miáltal valamely tömeglény-nél föllépett görcsroham nem annyira a görcsroham terjedésére, hanem inkább a tömeg indulatának explozivus vagy rövidzárlati kitörésére vezethet.

Sokkal gyakrabban, mint a generizált görcsös rohamok, körülírtabb csak egyes izomsoportokra szorítkozó mozgásjelenségek terjednek el fertőző módon a tömegben. Mindenki előtt ismeretes, hogy bizonyos szólásmódok, melyeket általában beszéd közben a megfelelő képzet felelevenedésében mutatkozó pillanatnyi gátlás fedésére szoktunk használni, mondhatni divatszerűen terjednek el, pl. hogyishívják, izé, ugyebár, denique, a dolog úgy áll, hihetetlen, stb. Kevésbbé mindennapos s föltétlenül kórosabb jelenség, midőn egy valóban lélektani tömeg vezetőjének mozgászavarait utánozza le. Helytelen hangsúlyozásnak, beszédbeli modorosságnak, raccsolásnak ilyenforma terjedését is megfigyelhetjük. Különösen iskolákban fordul elő, hogy a tanár tekintélye, tisztelete által tömeggé olvadt tanítványsereg önkénytelenül is leutánozza tanárának ticceit, rángatózásait is.

Más esetekben a járványszerűen elterjedt mozgászavarnak mélyebb elemzése folytán megállapítható e primitív reakció betegségbe való menekülési jellege. Különösen leányiskolákban írtak le sok ilyen lelki járványt. Csuklási, köhögési, dadogási, hányási járványok ismeretesek, melyeknek hátterében valamely tanár szigorúsága elől való menekülés, kötelesség elmulasztásáért járó büntetés előli kitérés, megoldhatatlan nehéznek látszó feladatok alóli mentesítés vágya, mint a közösség minden tagját elfogó tömegérzelem játszott a tüntetőokozó szerepet. Egyik katonaiskola növendékei közül egy nagyobb fizikai megerőltetést okozó gyakorlat végén két fiú panaszkodott, hogy gyengének érzi lábait, másnap reggel a legtöbb gyermek nem tudott lábraállani, csak erős ellenszuggeszcióval sikerült néhány napon belül mindnyájukat meggyógyítani. Kétségtelenül hasonlóan ugyanazon vágy és fertőzés okozta tömeges ideges jelenségeket észlelhetni minden olyan esetben, amikor valamely tömegnek biztonsága veszélyeztetve van, illetve a veszélyeztetettségből a betegségbe való menekülés által a tömeglények mindegyike vagy túlnyomó többsége hasznot húzhat. Ilyen tömegpsychozisok tehát a háborús idegshokkok, melyek

az emberi képzelet általános szegénységére jellemzően legnagyobb részt az ú. n. rázóremegések alakjában játszódnak le. A kötelező munkás balasethibtosítás óta a járadékneurozisosok száma matematikailag szinte kifejezhetetlen mértékben megsokszorozódott.

A betegségbemenekülés primitív reakciója, a hisztériás színlelés, mint tömegjelenség nem csak görcsökben, de igen különböző testi és lelki tünetekben megnyilvánulhat. Néhai *Imre József* professzor a kolozsvári Mária-Valéria árvaház elemista gyermekein észlelt egy egész osztályt két nap alatt megfertőző hisztériás vakságot. A vakság színlelése, célreakciós mivolta nyilvánvalóan kiderült a tényből, hogy a gyermekek járás közben minden tárgyat kikerültek, lényegében mindent láttak, csak olvasni nem tudtak. Marosútvárt 1918 nyarán egy hetivásár alkalmával híre terjedt, hogy az egyik piaci árús romlott sajtot árúsított, a községben több mint 200 diarrhoeás megbetegedés történt néhány órán belül, holott a sajtárús összesen csak négy sajtot hozott a piacra.

A betegségbemenekülés reakcióját nem csak kicsiny, alkalmilag alakult tömegeknél, de néha államok magatartásában is észlelhetni, miként azt is, hogy bizonyos vágyak, bizonyos érzelmek az állam nagyobb többségének azonos magatartását eredményezhetik. Igen szellemesen jegyzi meg *Oláh Gusztáv* 1922-ben, hogy a győző államok a világháború után a kifejezett járadékneurózis tüneteit mutatták. Világos érdekeik ellen conserváltak és mutogatták baleseti sérüléseiket, les pays dévastés és monomániásan a járadékképzet szuggesziója alatt állottak. A megrázó történelmi események a nemzeti vagy állami közösségeket egységes vagy több egymással élesen ellentétben álló tömeggé alakíthatják. Háborús feszültségek esetében nem nehéz egész nemzeteket a fanatikus gyűlölet indulatába lovalni és jól felfogott érdekeik ellenére aktív cselekvésre készíteni. Vesztes háborúk után a lethargiának olyan bénító hulláma vesz erőt a közösségek értelmesebb és közösségi érzelmeikben is értékesebb tagjainak nagyobb részén, hogy a csőceselék feltörő uralmának, melyet talán egyetlen bátor ember határozott fellépte megakadályozhatna, útját állni nem tudják. A győző államokban is a ki nem elégitett bosszú érzelme alakítja tömeggé az egész közösséget, hogy a legyőzöttekre ilyen indulatokból rákényszerített béke csak az újabb és újabb viszályok magvait hintse el. Nem bizakodhatunk, hogy a jövő változást hozna e tekintetben, mert hiszen a dolgok stereotype ismétlődnek mióta világ a világ. A tömeg tapasztalatot nem gyűjt, nem okul, a tömeg nem értelmi lény.

A tömegpsyche sok kóros megnyilvánulását a tömeglény primitív lelki alkatának az a sajátsága magyarázza, hogy a tömeglény megszűnik differenciált egyéniség lenni, a fejlett individuumra annyira jellemző „külvilág“ és „én“ közötti határ benne elmosódik. Ezért nincsen éles határ észrevevései és képzelei között, hanem képzeleinek rendkívüli érzékleti elevensége folytán érzékelt, szemlélt élő valóságnak tekinti, ami csak képzelete, gondolata világában jelent meg előtte. Amiről hallott, azt hiszi, látta is, csak említenek előtte valakit és már meg van győződve róla, hogy személyesen beszélt vele. Bosszú indulatát kielégíti, ha a gyűlölt személyt ábrázoló bábót a lámpavasra húzza vagy elégeti. Különösen a vezetők által szuggerált képek hatnak rendkívül elevenen, de hamisan valóságértéket nyernek azok a képzetek is, melyek a vezetők szuggeszciójához kapcsolódva elevenednek föl. Ilyenkor minden tömeglényben azonos irányú, hasonló, de nem föltétlenül azonos tartalmú képzetek elevenednek föl, melyeket valóságértékkel fölruházva közölnek egymással és szájról-szájra adják tovább. Miként a gyermek és a hisztériás hazudnak anélkül, hogy hazugságukkal tisztában volnának. Nem tudják, hogy mi a való és mi a képzeletük terméke. Természetesen mentől izgatottabb a tömeghangulat, annál könnyebben hamisítja meg a valóságot uralkodó érzelmeinek, indulatainak irányában. A kóros hazudozásnak, a pseudologiai phantasticának gyönyörű megnyilvánulását észlelhetni egy-egy rágalomhadjáratban, de ilyenformán születettek meg a népmesék, legendák, mondák, melyek miként mélyreható elemzésük bizonyítja, sok valóban megtörtént reális ténynek emlékét is tartalmazzák. A tömeg képzeletének ezt a pseudologizáló tevékenységét a világháború alatt és után gyakran volt alkalmunk észlelni. Aki élt közöttünk, tudja, hogy megszállt területen lakó testvéreink a megszállás első heteiben, hónapjaiban nem egyszer vélték hallani a magyar lovak patáinak dobbanását, s adták tovább mind élénkebb és élénkebb színekkel ecsetelve közeli felszabadulásuk, sajátos naívnak bizonyult, meséit. Rémhírek okozta psychozis napjait élte egész Európa a múlt év októberének első napjaiban. Nép és nép között a pseudologizálás szempontjából nincs különbség. Mikor nálunk a szovjet csehszlovákiai repülőtéri építkezéseiről, a légi támadások borzalmasságairól a legvadabb hírek keringtek, London lakossága is pánikszerrűen menekült. Igen valószínű, hogy a befolyásolhatóságon kívül a tömeg kóros hazudozásának is szerepe van a legkülönbözőbb babonák keletkezésében és terjedésében, ú. n. okkultista, parapsychologiai egyesülések, szellemidéző és különböző vallásos szekták alakulásában. De hasonlóan nő-

nek naggyá és válnak hatalmas mozgató tényezőkké egyes a közösség fejlődését szolgáló eszmék is.

Vannak tömegpsychotikus jelenségek, melyek, ha mint minden kóros jelenség, sokgyökerűek, többféle ok által meghatározottak ugyan, megnyilvánulásuk és sajátosságos tartalmuk alapját főképpen a tömeg befolyásolhatósága teszi. Így elsősorban az előítéletek, bizonyos szokások, divathóbortok, szenvedélyek terjedése, vélemények kritikátlan átvétele, különböző játékoknak, sportoknak kinövésai sorozhatók a szuggeszció okozta tömegpsychozisosok közé. Vannak, akik idetartozandónak vélik és nem joggal az alkoholizmus, morphinizmusnak, kokainizmusnak egyes közösségekben való szokatlan mértékű pusztításait is. Igen sok morfinista van és különösen kokainista, ki csábításnak esett áldozatul.

A szuggeszció okozta tömegpsychozisosok sajátosságos színezeete elsősorban a szuggeszciót képviselő tényezőtől függ. Egyes esetekben és ez a ritkább, a szuggesztív erőt nem személy, hanem eszme jelenti, olyan, a közösség sorsával kapcsolatos célkitűzés, mely a tömeg minden tagjában élő határozott irányú vágyakkal összhangban áll és ezeknek kielégülését eredményezheti. A szuggeszciót jelentő eszme ritkábban kapcsolatos ösztönös szükségletekkel, annál gyakrabban misztikus elemekkel, ami a tömegegyén primitív mivoltát tekintve teljesen érthető. Néha maga a tömeg hat szuggesztíve és ezáltal lavinaszerűen növekedik. Sokszor s többnyire olyankor, ha általánosabb érdekű eszme fűzi egyé a tömeget, nem egy, hanem több vezetője is lehet a tömegmozgalomnak, kik a maguk szuggesztív erejük által váltakozva befolyásolhatják a tömeget, részekre szakíthatják, egymás ellen izgathatják, a leglogikátlanabb magatartásbeli következtetéseket idézve elő. Határozott irányt a tömeg magatartása szempontjából s a tömeg lélektani folyamatait illetően különösen jellemző színt a tömeget egyedül befolyásoló, nagy szuggesztív erőt jelentő vezetők tudnak kölcsönözni. *Le Bon* szerint „az ipari küzdelmekben éppen úgy, mint a katonai ütközetekben a hadseregek annyit érnek, amennyit főnökeik”. *Le Bon* idézi Napoleon megjegyzéseit: „Nem a római légiónak hódították meg Galliát, hanem Cézár; nem a karthágói katonák előtt remegett Róma, hanem Hannibáltól. Nem a macedóniai falankszok hatoltak el Indiáig, hanem Sándor”.

A tömeg lelkeségét ismerve természetesnek kell tartanunk, hogy a tömegpsychozisosok és tömegvezetők között igen szoros kapcsolat van. A tömeg hypnotizált, akaratnélküli bábja mindenkinek, aki hatni tud rá. Erkölcsös és erkölctelen, jószándékú és gonosz célú, értékes és értéktelen vezér bizonyos sajátosságok birtokában akarva akaratlanul tömeget te-

remthet és tömeget befolyásolhat. A közösség érdekeit szem előtt tartó, értelmes, feddhetetlen jellemű vezető, ha nem ismeri a tömeg lelkületét, szándékai ellenére céljaival ellentétes súlyos kóros tömegindulatkirobbanásokat okozhat, míg pl. az erkölcsileg fogyatékos a célt nem is látva nagyszerű tettek megindítója lehet. Sok erkölcsi gyengeelméjűt ismertünk, kik a harctéren akaratlanul is a tömeg élére kerülve tüntették ki magukat. Az erkölcsileg fogyatékosoknak virtuskodása s e vakmerősködésnek szuggesztív ereje régóta ismert. Ezért részesültek, különösen a múlt idők háborúi kezdetén, mikor még az egyéni bátorságnak tömeget befolyásoló jelentőségére nagyobb szükség volt, mint a mai harcászati módok mellett, amnesztiában sokan a börtönök lakói közül. Messzevezetne, ha a vezetők és a tömeg közötti kapcsolatok részletezését folytatnánk. Épen ezért csak tárgyunknak megfelelően hangsúlyozzuk, hogy különösen nagy tömegre, amely már egy bizonyos érzelmi feszültség állapotában van, nem az értelem, nem az ész, nem a tudás hat, hanem a tett, az elszántság, az érzelmi meggyőződés erejének legalább is látszata. A szuggesztív erő összetevői között sok alkalommal észleljük a jól fejlett lényegmegragadó készséget, a könnyű rezonanciát ébresztő derűlátást, a gyors elhatározás készségét, a beleélő színészi és rábeszélő képességet; csak fokozzák a hatást a biztos fellépés, a megnyerő külső, a jó organum, stb. Mindezekkel szemben nincs érzéke a tömegnek az elmélyülő, mérlegelő, felelősségérzésre utaló és időt kívánó értelmi munka és jellemsajátságok mérlegelését illetően, mint ahogy nem hallgat a pesszimista, káros következményeket előrelátó értékes emberre, ha valaki felelőtlenül bizakodását már felköltötte.

Csak egészen kivételes esetekben történik meg, hogy a kiválókban a tömeg előtt értéktelen tudás, elmélyülő és építő értelem, felelősségérzés, jellemi kiválóság egyesüljenek a lényegmeglátás, a derűlátás, a gyors elhatározás, az érzelmi ihlettség, az élményi átélés kifejezésének könnyedségével és megnyerő külsővel. Ez a kivételes eset a próféta, a különleges zseni, ki a közösségi élet legkülönbözőbb ágának vagy egészének hosszú időn át való boldog fejlődését vezetheti. Sajnos azonban nagyon sok a félpróféta vagy hamis próféta. Minduntalan észlelhetni, hogy bizonyos csoportosulások életrehívásában és erejének önző célokra való kihasználásában nem annyira a kiválók, mint inkább az erkölcsileg fogyatékosok egyik sajátságos típusa, a szélhámos a vezető. A szélhámos lelki alkatában pedig azok a sajátságok a típusmeghatározások, melyek a tömeget az emberi tulajdonok közül a legjobban befolyásolni tudják. Hogy egy szélhámos megnyerő külsőségei, érzelmi beléélő készsége, könnyű felfogása,

gyors átlátása, határozott cselekvései révén miként tud orránál fogva vezetni tömegeket, már annyira ismeretes, hogy újabb példákkal való bizonyítása szükségtelen.

Nagy vonzóerőt gyakorol az emberi psychére és még inkább a tömegére minden, ami ismeretlen, minden, ami a megszokottól eltérő, különös. Ebből s általában a primitív tömeglény katathymiás, miszticizmusra hajló lelkiségéből fakad az a sajátságos érdeklődés, ami az elmeegógyintézetek történetei, az elmebetegek lelki világa iránt oly általános. A tömeglény lelkében kétségtelen nyomai vannak annak a katathymiás világszemléletnek, melyben az elmebeteget szentnek tartották, leborulva tisztelték, s homályos, zűrzavaros mondataiban isteni sugallatok megnyilvánulásait vélték hallani. Az a különös tisztelet és félelem, mellyel az elmebeteget még ma is sokan körülveszik, magyarázza a szuggesztív hatást, mellyel az elmebeteg a primitívebb emberre és a primitív emberre vált tömegre gyakorol. Különösen nagy a hatás akkor, ha az elmebeteg kóros lelki tünetei a tömeget közös izgalomban tartó vágyakozással egybeesnek, párhuzamosak. Vallásos szekták alakulásakor hallani sok megszállottról, kik hallucináló elmebetegek, schizophréniások, vagy hisztériás karakterű szélhámósok. Szuggeszciójuk útján oly izgalmi állapotba hozzák a tömeget, hogy sokan különben is a szinte érzéki elevenességű képzeleteiket, mint érzéseket vetítik ki magukból. Az érzécsalódásokon kívül a téveseszméknek van erős fertőző hatásuk. Különösen a valószerű, s logikailag zárt rendszert alkotó téveseszmék keltenek nagy hatást a laikus szemlélőben. Szuggesztív erejükhöz hozzájárul a tébolyodott betegnek öntudatos, határozott magatartása, melyből sugárzik az érzelmi meggyőződöttség ereje. A legtöbb, s a tömegre hatni tudó tébolyodott rendkívül elevenen, sok érveléssel alátámasztva, bőbeszédűen adja elő a maga igazságait, mellyel esetleg ezreket is meg tud mészárolni. Ha a téveseszmék tartalmukban megegyeznek a tömeget izgalomban tartó vágyakozással, fertőző erejük még nagyobb. Ismeretes, hogy a szabadságharc leveretése után egyik ál-Petőfi a másik után támadt. A század elején s még a világháború után is akadt tébolyodott, ki magát Rudolf trónörökösnek tartotta és voltak ezrekre menő tömegek, kik e téveseszméknek hitelt adtak, s az ál-Rudolf trónraemelését követelték, mint pl. 1928-ban Kecskemét közelében. Míg a származási téveseszmék többnyire az alacsonyabb rétegekben tudnak hívőket teremteni, a kuruzslók az értelmesebb emberek tömegeit is el tudják bolondítani, ami annál természetesebbnek látszik, minthogy a szenvedő, beteg ember vígasztalás, megnyugvás után vágyva, sokkal könnyebben befolyásolható, mint a testileg egészséges. A meg-

figyelésünk alá került, nagy pácientúrával dolgozó kuruzslók közül még csak véletlenül sem akadt eddig egy sem, ki ne lett volna tébolyodott.

Az egyes tömegpsychozisok tartama egyfelől a tömegpsychozisok jellegétől függ, másfelől a külső eseményektől, melyekkel a psychozis szoros kapcsolatban áll. Általában az explozivus és rövidzárlati kirobbanások rendkívül hevesek, de gyorsan eltűnnek. A járadékneurózisokra emlékeztető célneurózisok, betegségbemenekülések a cél elérése után oldódnak, de megszűnhetnek akkor is, ha már bizonyos, hogy a vágy betöltésére semmi remény nincs és akkor is, ha valamilyen más szuggeszció érvényesül. A pseudologia phantasztika, rémhírterjesztés, rágalom míg a tömegalakulás alapját tevő izgalom fennáll és meg nem oldódik, állandó jelenség. A szuggerált hallucinációk, téveseszmék rendszerint addig tartanak, míg a psychozis okozóját valami úton módon ártalmatlanná nem teszik.

Nem volt célunk a tömegpsychozisoknak semmilyen tekintetben sem teljes ismertetését adni. S ezért befejezésül a praeventionak is csak egyetlen tényére hívjuk föl a figyelmet. Tömegalakulások, minthogy lényegükben primitív ösztönös reakciók teszik alapjukat, mindig voltak és mindig lesznek. Szerepük a kultúra fejlődésében és kultúrák rombolásában egyformán nagy. Hogy a tömegek lehetőleg csak építsenek, a kultúra fejlődésének szolgálatát végezzék, megfelelő vezetők kitermelésére kell törekednünk. A történelem bizonyítja, hogy maradandó fejlődés, közösségek javainak, nagy tömegek érdekeinek védelmét mindig csak értelmileg és erkölcsileg az átlag fölött magasan álló, apostoli életű, önfeláldozó, s a tömeg lelkiségét, a tömegre való hatás minden módját ismerő vezetők biztosítják.

Mozgás és egyensúly mint a lelki élet alapja.

Irta: Lukácsné Szász Irén.

I.

Aktiv mozgás és egyensúly. Öntudat.

1. Mozgás. — Feszültség. — Súly.

A mozgás: erő.

Amikor ezt mondom, nem az anyag mozgására gondolok, hanem csakis mozgásra, az anyagtól függetlenül. Hogy mi a mozgást nehezen tudjuk az anyagtól függetlenül képzelni, annak az az oka, hogy mi magunk mozgás-erő és anyag *egysége vagyunk*. Ezért volt szüksége képzeletünknek a világ-ürt betöltő éterre. De csak a mi képzeletünknek volt erre szüksége: magának az erőnek, a mozgásnak nem. Az erő, — pl. a fény, — az anyagtalan ürben száguld. Mert száguldása, — mozgása, — azonos önmagával, — a mozgás: maga az erő. Az anyag pedig — a maga ellenállásával — nem szükséges közege, hanem *akadály* az (ellene támadó) mozgásnak; és a mozgáserő leküzdi, legyőzi ezt az akadályt, ha az ellentálló anyagba behatol vagy azon áthatol.

*

De ezek után: mi a mozgó anyag, illetőleg az anyag mozgása?

Az anyag (a nekitámadó mozgással szemben): ellentállás. Az ellentállás maga is erő. De ellentállás csak *relatív* van, valamely más (ellentétes) erővel viszonylatban. Ellentállás csak erők harcából ered; ebben a harcban az ellentállással ellentétes erő: *támadás*.

Természetesen, támadás is csak *relatív* van, valamely más erőhöz való viszonylatban. A mozgás az ellentállással szemben lesz támadássá.

A mozgás: abszolút erő. Támadás és ellentállás: relatív erők.

Az abszolút erő: mozgás. Két ellentétes (támadó és ellentálló) erő egymáshoz való viszonylatában: nem mozgás, hanem *feszültség*.

Ha a két ellentétes erő *egyenértékű*, akkor a két erő: *csak* feszültség.

De ha az ellentétes erők valamelyike *nagyobbértékű* a másiknál, akkor a feszültségben ennek a nagyobb erőnek csak *egy része van lekötve*; a többi rész megmarad szabad erőnek, — *mozgásnak*.

Igy ha az anyag-ellentállás az őt támadó nagyobbértékű erőnek a feszültségben csak egy részét köti le, akkor a nagyobbértékű erő többi része szabadon marad abszolút erőnek, *mozgásnak*.

Mi tehát a mozgó anyag? Feszültség (támadás és ellentállás) + mozgás (abszolút erő).

*

Mi okozza az anyag ellenállását? *A súly*. A súly erő, mely, mint minden erő, a vele ellentétes erővel szemben támadás és ellentállás.

2. Erőm és súlyom.

Nekem van mozgáserőm is, anyagtestemi is. Anyagtestemnek súlya van; e súly erő, mégpedig *ellentétes erő* az én erőmmel (mozgáserőmmel).

Az én erőmön kívül más erők is vannak. E más erők között, mint reám *állandóan, szünet nélkül* ható erő, nekem legfontosabb a *súly*; *testem súlya*. Más, — idegen, — erőnek lehet, hogy nincsen rám hatása, és ha van, ráhatása megszűnhetik; ennek az erőnek, — testem súlyának, — a hatása, míg élek, sohasem szűnik meg rám nézve.

Az én erőm és az én súlyom (testem súlya): két ellentétes erő, — *egymást támadó és egymásnak ellentálló*.

3. Egyensúlyom.

Az én súlyom az én erőmmel ellentétes erő. Támadás nekem, — az én erőmnek, — és én ellentállás vagyok e támadással szemben.

A súly támad engem. Testem súlya lefelé húz és nekem a súly ellenében tartani (visszatartani) kell testemet. *Ellentállásommal* felfogom a súlytámadást, — felfogom és tartom, ahogyan mondani szokás: *egyensúlyban* tartm testemet.

Egyensúlyom két ellentétes erőnek: *testem súlytámadásának és erőm ellentállásának feszültsége*.

4. Aktív mozgásom.

Azonban testem súlya nemcsak támadás nekem és az én erőm nemcsak ellentállás testem súlyának. Erőm támadás is

egyben és testem súlya — ezzel a támadással szemben — ellentállás is egyben.

Mert két egymással ellentétes erő: két *egymást támadó és egymásnak ellentálló* erő; tehát mindkét erő támadás is, ellentállás is egyszerre.

Az én erőm tehát nemcsak ellentáll testem súlytámadásának, hanem egyben támadja is testem súlyát; és természetesen testem súlya is ellentáll ennek a támadásnak.

Igy jelen van egy másféle feszültség is: az *én erőm támadásának és az én súlyom ellentállásának feszültsége*. Lehetséges, hogy e feszültség minden erőmet leköti. Lehetséges azonban, hogy nem köti le, nem fogyasztja el minden erőmet. És akkor erőm megmaradt része: *szabad erő*, — *szabad mozgás*. Erőm támadásának és súlyom ellentállásának feszültsége és ez a szabad mozgás együtt: az én *aktív mozgásom*. (Aktív mozgásnak lehet tekinteni az életműködéses mozgásokat is.)

*

Ellentállással szemben, támadással szemben is a súlytal szemben csak bizonyos mértékig bírok érvényesülni. Ellentállással szemben csak a Földhöz tapadva, a Földre „nehezedve“ bírom testemet tartani; támadással pedig a Föld vonzóerejével, a súly függőleges irányával ellentétes irányban nem igen bírom a mozgást, hanem csak azzal *részben* ellentétes, vagyis attól bizonyos mértékig különböző irányban. (A különbözőség=részleges ellentét.)

5. Egyensúlyöszton és mozgásöszton.

Az én súlyom támadja az én erőmet és ellentáll az én erőmnek. Erőm e támadással és ez ellentállással szemben érvényesülni törekszik. Érvényesül is: egyensúlyomban és aktív mozgásomban.

Súlyommal (testemmel) szemben érvényesülni törekvő erőm: *öszton*.

Testsúlyom támadásával szemben érvényesülni törekvő erőm, *ellentálló* erőm: *egyensúlyöszton*.

Testsúlyom *ellentállásával* szemben érvényesülni törekvő erőm, *támadó* erőm: *mozgásöszton*. Ellentálló erőm, — egyensúlyösztonom, — és támadó erőm, — mozgásösztonom, —: mindkettő érvényesülését keresi; egyik egyensúlyomban, másik aktív mozgásomban.

*

Ha egyensúlyban tartom magamat, testsúlyom támadását fogom fel. Ha aktíve mozgok, testsúlyom ellentállását küzdöm le. Tehát, mikor erőmet akár egyensúlyomban, akár

aktív mozgásomban érvényesítem: erőmet testsúlyom ellenében érvényesítem.

Mondhatom-e ezek után, hogyha testemnek súlya nem volna, akkor rajta erőm akadálytalanul (támadás nélkül, ellentállás nélkül) érvényesülhetne? Nem igen; mert hiszen, ha testemnek súlya nem volna, akkor testem nem is volna test, — illetőleg akkor testem sem volna.

*

Egyensúlyöszönöm a súlytámadásra *ellentállással* felel. Egyensúlyom azt jelenti, hogy *felfogtam* a súlytámadást.

Mozgásöszönöm a súlyellentállásra támadással felel. Aktív mozgásom azt jelenti, hogy *leküzdöttem* a súlyellentállást.

De ha fel is fogtam, ha le is küzdöttem: *ézzel* nem győztem le, *nem szüntettem meg* ezt a súlyt (súlyomat). Nem győztem le, csak állom a harcot. És sikeres ellentállással felfogva a támadást, bármennyig tartsam is magamat egyensúlyban: az én egyensúlyom nem más, mint a *folytonos* súlytámadás *folytonos* felfogása. És aktív mozgásom is a *folytonos* súlyellentállás *folytonos* leküzdésével jár.

*

Egyensúlyöszönöm érteleméletem alapja.

Mozgásöszönöm akaratéletem alapja.

Egész lelki életem az én erőmnek és az én súlyomnak az ellentétéből ered.

Egész életem, erőm küzdelme egy velem ellentétes erővel, a súllyal, — a Föld vonzóerejével.

6. Öntudat.

Egyensúlyöszönöm testsúlyom támadásának *ellentáll.* Ellentállásom testsúlyommal szemben: *eszmélés*; testsúlyomra, vagyis *öntestemre eszmélés*. Ellentállással — *eszmélétemmel*. — a súlytámadás felfogása: *eszméletrevezés*, vagy *észrevezés*; *öntestem észrevezése*. A *folytonos* súlytámadás *folytonos* felfogásával testem tartása (egyensúlyban tartása): *tudás*; *öntestem tudása*. Testem egyensúlya: *tudat*, *öntestem tudata*, — *öntudat*.

Egy falevél ráhullott a kezemre; megéreztem. Ha a falevélnek nem volna súlya, nem érezném a falevelet, — nem tudnám. Mert nem tartanám, — nem tarthatnám. Ha a testemnek nem volna súlya, nem érezném, nem tudnám a testemet. Mert nem tartanám, — nem tarthatnám.

Ha nem tartom a falevelet, nem érzem, nem tudom a falevelet. Ha nem tartom a testemet, nem érzem, nem tudom a testemet. Testem tartásából ered testem tudata, — öntudatom.

*

Amíg „öntudatnál vagyok“, a súlytámadást felfogva, testemet egyensúlyban tartom. Helyesebben : amíg testemet egyensúlyban tartom, — amíg egyensúlyban *birom* tartani, — öntudatnál vagyok.

Aki öntudatnál nincsen, annak egyéb tudata sem lehet. Vagyis, aki öntestét nem tudja, annak a külvilágról sem lehet tudata. Egész tudatéletünk *az egyensúlyunkból*, — *öntudatunkból*, — indul. Ép úgy, mint egész akarátéletünk az aktív mozgásból.

7. Eszmélet.

A szél felkapja a falevelet és viszi előre. Ha a falevél *tartaná* magát, nyilegyenesen repülne a szél irányában. De a falevél nem tartja magát és ezért bukdácsolva, imbolyogva száll a levegőben. Azért van ez, mert a falevél, (melynek súlya van), nem tudja magát egyensúlyban tartani.

De amíg élt, a fáján, tartotta magát. Nemcsak a levél, az egész növény tartja magát, amíg csak él.

Minden, ami él, a súllyal küzd. Még a növény is, mely a súly ellenére felfelé nő, felfelé törekszik és a súly ellenére *fönn*-tartja magát. De ez a fel-törekvése és ez az *ön-fenn*-tartása még, — emberi belátásunk szerint, — nem eszmélet, nem öntudat. De mindenesetre olyan valami, ami megelőzi az eszméletet, az öntudatot.

Az eszmélet, belátásunk szerint, az állati étellel kezdődik, — ott, ahol az élőlény *elszakad* a Földtől és szemben annak erejével, a súllyal: így felszabadulva, *önállósulva* tartja magát. És minél erősebben tartja, annál nagyobb *öntudattal* tartja. És diadalmas erővel emelkedik minden élőlény fölé az Ember a maga függőleges testtartásával, királyi öntudatával. Egyensúlyereje a Földön az öntudat legmagasabb fokára és egyben az értelem legmagasabb fokára emeli.

A fentiekben (L. „Öntudat“) az eszméletet megkülönböztettem az öntudattól. Az eszmélet: ellentállásom az engem ért támadással (súlyámadással) szemben; az öntudat: ezen engem ért támadás felfogása (ellentállással, eszmélettel).

Ha megbotlom, „elvesztem az egyensúlyt“; de ugyanakkor estemben, már védekezem is: egyensúlyösztönöm új ellentállással igyekszik helyreállítani a megbomlott egyensúlyt.

Az egyensúly elvesztése az öntudatnak (öntestem tudatának) elvesztését jelenti, de az ellentállás az eszmélet jelenlétét. Tehát eszméletlen nem vagyok, de öntudatlan vagyok.

Ha azonban egyensúlyom elvesztését ez az ellentállásom nem kíséri, ha ellentállásom is elvész: akkor nemcsak öntudatlan, hanem eszméletlen is vagyok.

8. Az aktív mozgás sebessége. Az öntudat erőssége.

Aktíve mozogván, nem tarthatom magamat teljes erőmmel a súly ellenében. Mert hiszen erőm egy részét aktív mozgásra használván fel, erőm megoszlik egyensúlyom és aktív mozgásom között. Erőmet egyensúlyom és aktív mozgásom között többféleképpen oszthatom meg. Ha sok erőt használok fel egyensúlytartásra, kevés jut az aktív mozgásra. Viszont minél többet használok fel erőmből mozgásra, annál sebesebben mozgok, de erőmből annál kevesebb jut egyensúlynak.

Ellentállásom tehát, mellyel magamat a súly ellenében tartom, különböző fokú lehet; ennek megfelelően a súlytámadásnak és az én ellentállásomnak a feszültsége is különböző fokú lehet. E *feszültség foka*; az *öntudat erőfoka*. Minél nagyobb a feszültség, annál erősebb az öntudat.

9. Helyi mozgás. Helyi öntudat.

Nemcsak egész testemet mozgathatom; mozgathatom külön-külön egyes tagjaimat is. Ugyanígy van a dolog testem tartásával (egyensúlyával) is. Egész testem tartása (egyensúlya) jelenti egész testem tudatát. Testem valamely részének, tagjának tartása pedig testem azon részének, tagjának tudatát. Ez az, amit *helyi érzetnek* (helyi tudatnak) szokás nevezni. Leghelyesebben *helyi öntudatnak* vélem nevezhetni.

Minden, amit általában az öntudatról mondtunk, megfelelő vonatkozással áll természetesen a helyi öntudatra nézve is.

10. Egyensúlyérzék.

Az ember egyik, talán utolsó érzékének mondják az egyensúlyérzékét. Ugy vélem, hogy ez az érzék nem az utolsó, hanem a legelső érzékünk. Ugy érteve, hogy a legfontosabb érzékünk. Ennek az érzékünknek köszönhetjük testünk tudatát, öntudatunkat, — értelmi életünk alapját.

II.

Öntudat.

1. Aktív erőm egyensúlya.

Ellentállásommal súlyom támadását felfogván, testemet egyensúlyban tartom: öntudatnál vagyok. Támadásommal testsúlyom ellentállását leküzdvén, aktíve mozgok.

Mikor testemet egyensúlyban tartom, ellentállásommal

testemet a súly irányával ellentétes irányban tartom: a lefelé irányuló súly ellenében fenn (felfelé) tartom. Ellentállásom iránya tehát merőn ellentétes a súly irányával. Egész testemet a súllyal merőn ellentétes irányban tartani: azt birom; azonban egész testemet a súllyal merőn ellentétes irányban (függőlegesen felfelé) mozgatni: azt nem igen birom. Épen úgy, mint ahogy nem birok az ár ellenében úszni, nem birom egész testemet, — a Földtől elszakítván, — a súllyal merőn ellentétesen felfelé mozgatni, hanem csakis a súly irányával *részben* ellentétes, vagyis attól bizonyos mértékig *különböző irányban*.

Ellentállásom iránya tehát merőn ellentétes a súly irányával; aktív mozgásom iránya azonban nem.

De minthogy így mozgásom iránya eltér a testemet (egyensúlyban) tartó ellentállásom irányától, ezért saját mozgásom megbontja, *megtámadja* testem egyensúlyát.

Egyensúlyösztönöm ellentáll a támadásnak és minthogy mozgásom minden mozzanata új meg új támadás, mozgásom minden mozzanatára új meg új ellentállással felel. Vagyis folyton változó ellentállással *fogva fel* a folyton változó támadást, *aktív mozgásomat* *egyensúlyban tartja*, *egyensúlyozza*.

Igy lesz egyensúlyösztönöm ellentállásában, — mint fék saját magammal, saját mozgásommal szemben, — *fegyelemmé*.

Igy jön létre aktív mozgásom egyensúlyt-támadásának és egyensúlyösztönöm ellentállásának feszültsége: támadó erőmnek egyensúlya.

(Igy mondom: „egyensúly”; habár most már a feszültség nem a súlyomnak való ellentállásomból ered, hanem aktív erőmnek való ellentállásomból. Viszont azonban ez az aktív erőmnek való ellentállásom a súlyomnak való ellentállásomból ered. És a nyelv általában egyensúlynak nevezi az ellentétes erők ilyen természetű feszültségét.)

*

Aktív erőmet egyensúlyozván, ellentállásommal felfogom azt a támadást, mely egyensúlyomat érte; egyensúlyomat, amelyről tudom, hogy úgy jött létre, hogy ellentállásommal felfogtam, testem súlytámadását.

Igy tehát két támadást fogok fel: erőm egy részével *test-súlyomnak* állok ellent, testemet egyensúlyban tartva; erőm más részével aktív mozgásomnak állok ellent, *aktív mozgásom ellenében* is tartva egyensúlyomat.

Kétféle támadást fogok fel, két különböző irányból jövő támadást; természetesen a két támadásnak megfelelő ellentétes irányú ellentállással.

Ez voltaképen két különböző irányú ellentállást jelent.

De egyszerre kétféle irányban ellentállanom nem lehetséges. Nem lehetséges az, hogy testemet a súllyal ellentétes irányban tartsam egyensúlyban és ugyanakkor az egyensúlyt egy másféle irányú erővel (saját másféle irányú támadással, mozgással) ellentétes irányban tartsam. Ez a kétféle ellentállás egyszerre nem lehetséges. Lehetséges azonban ellentállni a kétféle szükségelt ellentállás eredőjének az irányában.

Ellentállásomat ennek az eredőnek az irányába helyezem tehát át és így tartom az egyensúlyt aktív mozgással szemben, így egyensúlyozom aktív mozgásomat.

2. Önfegyelem. Éntudat.

Aktív mozgásom támadásával szemben egyensúlyösztöm ez ellentállása: *fegyelem; önfegyelem.*

Ez ellentállással, önfegyelemmel, a támadást felfogom.

A (folyton változó) támadásnak (folyton változó) ellentállással való folytonos felfogása, illetőleg e (folyton változó) felfogással az egyensúly tartása: *tudás; támadásomnak, támadó erőmnek tudása.*

Saját támadásom egyensúlya: *erőm tudata* vagyis *éntudat*. — mégpedig a támadó (az önmagát támadó) én tudata. Más szóval: az aktíve mozgó én tudata.

*

(Folyton változó ellentállásról, illetőleg az ellentállás folyton változó irányáról beszélek. Hol ilyen, hol olyan irányban állván ellent, egy irányt-változtató, valósággal „mozgó” ellentállást fejték ki. Ez a „mozgó” ellentállás nem irányul sem testem ellen, sem testem felé, hanem irányul mozgásom ellen; ez a mozgó ellentállás nem mozgást semmi anyagot, testet, hanem csak tartja az egyensúlyt a mozgás ellenében. Ez a mozgó (irányát-változtató) ellentállás, amely tehát sem nem anyag mozgása, sem nem anyag ellentállása, hanem önmagában való: talán közelebb hozza a megértéshez az abszolút mozgás önmagában-valóságát, testtől, anyagtól független valóságát.)

Aktív erőm tudata: aktív erőm egyensúlya. Ha ez az állítás igaz, akkor annak is igaznak kell lennie, hogy: ha nem bírom aktív mozgásomat megfelelő egyensúlyozással kísérni, a mozgásomnak megfelelő folyton változó egyensúlyt tartani, akkor aktív erőmnek a tudata elvész. Valóban így is van. A tántorgó, aktív mozgását nem, vagy rosszul egyensúlyozó ember mozgásának bizonytalansága, aktíverő-tudatának a bizonytalanságát jelenti. A részeg ember azt hiszi, hogy a házak dülöngélnek, nem ő.

*

Támadásom és ellentállásom feszültsége jelenti erőm tudatát.

Ha ellentállásom fokozódik, a feszültség is fokozódik. A feszültség foka jelenti a tudat *erőfokát*.

3. Éntudat és öntudat viszonya.

Aktív mozgásomat fegyelmezve (egyensúlyozva) önfeylelemmel énmagam ellenében, — saját erőm ellenében, — védekezem.

De azt mondtuk, hogy egyensúlyom öntudatomat jelenti és ebből logikusan az következik, hogy egyensúlyom megtámadtatása öntudatom megtámadtatása és hogy e megtámadtatásnak való ellentállásom, — önfeylemem, — egyensúlyomnak vagyis öntudatomnak fenntartásáért van; vagyis egyensúlyomat, öntudatomat, *fentartva* fogom fel aktív mozgásom támadását.

Világos ezekből, hogy aktív erőm tudata, az *éntudat testem egyensúlyán vagyis öntudatomon alapul*; világos, hogy éntudat öntudat nélkül nem lehetséges.

*

Aktív mozgásomat egyensúlyozván, kétféle, — két különböző irányú, — támadásnak állok ellent. Minthogy pedig, mint mondva volt, kétféle irányban ellentállanom egyszerre nem lehetséges: ellentállok a kétféle szükségelt ellentállás eredőjének az irányában. Vagyis egyensúlyomat ennek az eredőnek az irányába helyezem át.

Igy a kétféle ellentállás *egybeolvad*, egyesül egy, — mind a két ellentállást magában foglaló, — ellentállásban. Egy *egységes* ellentállásban, amellyel egyszerre állok ellent a súlyomnak és az erőmnek.

Igy egyesül egy egységes ellentállásban, egy *egységes felfogásban*, testem egyensúlya (öntudatom) és erőm egyensúlya (éntudatom).

*

Ennek az ellentállásnak az iránya természetesen különbözik előbbi (mozgásom előtti) egyensúlybeli ellentállásom irányától. Előbbi (nyugalombeli) ellentállásom iránya a súly irányával (a lefelé függőlegessel) ellentétes volt vagyis, azzal ellentétesen felfelé irányuló volt. Most, mozgásomban, ellentállásom nem a lefelé függőlegessel ellentétes irányú, — avagy inkább: *mozgásomban*, ez az irány, ellentállásomnak ez az *új* iránya *nekem* a lefelé függőlegessel ellentétes irány (relatív).

Igy áll a dolog testsúlyom szempontjából. Azonban felfoghatom a dolgot mozgásom szempontjából is. És akkor azt mondhatom:

Ellentállásom iránya különbözik a mozgástámadásomnak megfelelő ellentállási iránytól. Mert ellentállásom iránya nem e mozgástámadással ellentétes irány, — vagy inkább: *egyensúlyomban* ellenállásomnak mostani iránya: *nekem* e mozgástámadással ellentétes irány (relatív).

De mit jelent ez a kétféle felfogás? Kétféle átélést jelent. Hogy a kettő közül mikor melyiket élem meg, az az alábbiakban világosodik meg:

Egyensúlyozott aktív mozgásomban a már ismert eredőnek az irányában kétféle támadásnak állok ellent. Ez egységes ellentállásom foka különböző lehet.

Ellentállásom minimális fokán, vagyis, ha csak annyi ellentállást fejték ki, semmivel sem többet, mint amennyi egyensúlyom fentartása miatt feltétlenül szükséges: sebességgem teljes lesz, illetőleg az elérhető legnagyobb sebesség lesz.

Ellentállásomat azonban növelhetem. Éspedig növelhetem akár *testsúlyom* ellenében, akár *aktív* erőm ellenében. Természetesen más lesz az ellentállási eredő iránya, ha a súly ellenében növelem az ellentállást és más lesz, ha mozgásom ellenében növelem az ellentállást. Első esetben az ellentállási eredő elhajlása a *súllyal* (a függőlegessel) ellentétes iránytól kisebb, mint a mozgással ellentétes iránytól; másik esetben az elhajlás a *mozgással* ellentétes iránytól kisebb, mint a súllyal ellentétes iránytól. És első esetben a beállott feszültségnek nagyrésze: a súlytámadásnak és az én ellentállásomnak a feszültsége; másik esetben pedig a feszültség nagyrésze: az én támadásomnak és az én ellentállásomnak a feszültsége.

A feszültség foka a tudaterő fokát jelenti. Első esetben tehát az *öntudat* (testtudat) ereje nagyobb, a másik esetben pedig az *éntudat* (erőtudat) ereje nagyobb. Az első esetben, amit megélek, az: erőmtől megtámadt *testem* egyensúlya (tudata); a másik esetben: testemet támadó *erőm* egyensúlya (tudata).

Az első tudat: öntudat, melyben benne van ugyan aktív erőm is, de csak benne foglaltatik, *bennerejlik* az öntudatban. Mint beléjetartozója ennek a (mozgási) öntudatnak. A második tudat: *éntudat*, amelyben benne van ugyan a testem is, de ez csak benne foglaltatik, *bennerejlik* az éntudatban, mint beléjetartozója az éntudatnak. (Feltétlenül beléjetartozója, mert mint mondva volt, éntudat nincs öntudat nélkül).

Lehetséges természetesen, hogy egyenlő mértékben áll-

jak ellent súlyomnak és erőmnek. Ez esetben egyenlő az öntudat ereje és az éntudat ereje.

Tehát az én ellentállásom miféleségétől függ, hogy a kétféle támadás közül melyik dominál a tudatban, a kétféle támadás egységes (egybeolvadt) tudatában.

*

A saját erőmnek való ellentállásom bizonyos fokon tehát erőm tudata, az éntudat *kiemelkedik* az öntudatból, föléje emelkedik az öntudatnak.

Ellentállásom ezen a fokon: *eszmélet*; eszmélet saját erőmre. Ellentállásom ezen fokon az éntudat kiemelkedése az öntudatból: *észretevés*; észretevése saját erőmnek.

A feszültségnek ezen a fokon *alul* az éntudatot „sötét“ tudatnak, „rejtett“ tudatnak nevezhetném vagy talán jobban: *öntudat-alatti* éntudatnak. Ezen a fokon *felül* pedig *öntudat-feletti* éntudatnak. Esetleg önálló éntudatnak; nem, mintha elszakadt volna az öntudattól, — hiszen attól nem szakadhat el sohasem, — hanem, mert megszűnt alárendeltsége az öntudathoz való viszonyában, magasabb ranghoz jutván, mint az öntudat.

A feszültségnek ezen a fokon az éntudat „felmerült“ az öntudat mélységéből, átlépte az öntudat „küszöbét“. Ez a „küszöb“, ez a határ ott van, azon a feszültségi fokon, ahol az öntudat és az éntudat ereje egyenlő.

Természetesen az éntudatnak az öntudat fölé emelkedése különböző fokú lehet. Ha az éntudat feszültség-foka emelkedik, e tudat erejének, „világosságának“ a foka emelkedik.

*

Az állatnak is van öntudata, még az alacsonyabbrendű állatnak is. A masabbrendű állatnak talán önálló éntudata is van. De valószínű, hogy az alacsonyabbrendű állatnak az éntudata az öntudat mélységében rejlik és ebből a mélységből sohasem emelkedik a felszínre.

4. Ellentállásom alkalmazkodása; ügyesség.

Saját mozgástámadásomnak és önellentállásomnak (önfegyelmemnek) feszültsége: aktív erőm egyensúlya. Vagyis aktív erőmet önfegyelmem fogja fel, tartja fel. De nem tartja fel egészen; a feszültség mozgásomnak csak egy részét köti le, fogyasztja el. Ami mozgás, ami sebesség megmarad, az most már szabad erő, szabad mozgás.

Amennyit ebben a feszültségben ellentállásom (önfegyelmem) mozgásomból (támadásnak) leköt, annyival csökken mozgásom sebessége.

Módomban van akár ezt a sebességet, akár az ellentállást aktív mozgással szemben bizonyos mértékig felfokozni, — de mindig csak egyiket a másik rovására. Minél nagyobb az ellentállásom, annál többet kötök le aktív erőmből támadásnak; ennek megfelelően annál nagyobb lesz a feszültség saját támadásom és ellentállásom között, de annál kisebb lesz a sebesség.

Aktív mozgással szemben ellentállásomat fokozva, a feszültséget annyira növelhetem, hogy minden sebességet elfogyasztok. Ez a feszültség legnagyobb fokát tehát akkor éri el, ha — teljes ellentállást fejtve ki, — szabad mozgásomat teljesen megakasztom.

Viszont, ha aktív mozgással szemben a lehető legkevesebb ellentállást fejtem ki, csak annyit, amennyi egyensúlyom fentartása végett szükséges: sebességem teljes lesz, illetőleg olyan nagy lesz, amilyen csak lehet megfelelő egyensúlytartás mellett.

Ha ennél nagyobb ellentállást gyakorolok, a feszültség aktív erőm és ellentállásom között megfelelően nagyobb lesz; de akkor mozgásomat erősen fékezvén, a sebességből megfelelően sokat veszítek. Bizonyos fokon túl a túlságos ellentállás, a túlfékezés már nemcsak az aktív mozgást veszélyezteti, minden sebességet elfogyasztva, hanem, — az ellentállás nagyobb lévén, mint a sebesség, — magát az egyensúlyt is veszélyezteti. Ez esetben az ellentállás irányában, (az aktív mozgással ellentétes irányban,) veszttem el az egyensúlyt. Viszont túlkevés ellentállás túlságosan felfokozza a sebességet, mozgásom féktelenségét jelenti és az egyensúlyt a mozgás irányában veszélyezteti.

Egyensúlyt tartván, ellentállásom foka tehát egy minimális és egy maximális határ között mozoghat. Ellentállásom minimális határa mozgásomnak a teljes, a lehető legnagyobb sebességét jelenti, ellentállásom maximális határa pedig a teljesen elfogyasztott sebességet, a mozdulatlanságot.

*

Ellentállásomat nemcsak a szükséges sebességhez, hanem természetesen mozgásom irányához is alkalmaznom kell. Ha mozgásom iránya változik, ellentállásom irányát is változtatnom kell. Ez nem mindig könnyű feladat, különösen nagy sebesség esetén, mikor a súlynak-ellentállás, mint tudjuk, úgylis csekély. Például ha sebesen forgok, nem bírok sokáig ellentállásommal mozgásom folytonos irányváltoztatásához alkalmazkodni és elvesztem az egyensúlyt.

Természetesen, ha a támadás megszűnik (ha nem „akkorok“ mozogni), akkor az ellentállásnak is meg kell szűnnie.

Ez is ellentállásom alkalmazkodásának a dolga. Ha az ellentállás nem szűnik meg kellő időben vagyis a támadással egyszerre, elvesztem az egyensúlyt.

Minél jobban, megfelelőbben tudom egyrészt erőmet egyensúlyom és aktív mozgásom között megosztani, másrészt ellentállásomat nemcsak a szükséges mozgássebességhez, hanem a mozgásirányhoz is alkalmazni, annál tökéletesebb lesz a mozgásom. Más szóval: a mozgásbeli ügyesség a jó egyensúlyozó képességen, — az ellentállásnak erejében, irányában a súlyhoz és az aktív mozgáshoz való jó alkalmazásán, — múlik.

5. Szabad mozgás. Aktív mozgás tudata.

Aktív mozgásom: erőm támadásának és súlyom (testem) ellentállásának feszültsége + szabad mozgás. (Lásd: „Aktív mozgásom“).

Aktív mozgásomban egyensúlyom fenntartására egyensúly-ösztönömnek annyi és olyan új ellentállást kell kifejtenie, amennyi és amilyen a fenti feszültségnek, illetőleg e fenti feszültségben érvényesülő támadásomnak megfelel. Egyensúlyösztönöm ez ellentállásából ered (ellentálló testemet) *támadó erőmnek* tudata; éntudat ez, még pedig az *aktíve mozgó én tudata*.

Ámde ellentállásomat aktív mozgásommal szemben fokozhatom és ezzel a szabad mozgást (sebességet) csökkenthetem, sőt el is fogyaszthatom. (Lásd: „Ellentállásom alkalmazkodása; ügyesség.“) Majd ismét ellentállásom megfelelő csökkentésével újra megindíthatom és fokozhatom.

Ha ellentállásomat fokozom, a feszültség támadásom és ellentállásom között nő és ugyanabban a mértékben a mozgás (sebesség) csökken. Ha pedig ellentállásomat csökkentem, akkor a feszültség egyrésze feloldódik, aktív erőm egy része felszabadul, szabad mozgássá lesz. És akkor ellentállásom csökkenésével, a feszültség *oldódásában* tudom *szabad mozgásomat*. Természetesen e szabad mozgásomnak a tudata is erőm tudata, *éntudat*.

Ellentálló testemet támadó erőmnek és szabad mozgásomnak a tudata (éntudatok) együtt: *aktív mozgásomnak a tudata*.

Ellentállásom csökkenésével a feszültség *oldódásában*; tehát azt mondhatom: *negatív* tudom az egyiket, a szabad mozgásomat. *Pozitív* pedig, a feszültségben tudom a másikat, azt a *nem szabad* erőmet, illetőleg erőmnek azt a részét, amelyet ellentállásom lekötött támadásnak.

Az irány: a mozgás minősége; a sebesség: a mozgás

mennyisége. A szabadmozgás-tudat: iránytudat és sebesség-tudat. Irány és sebesség teszi e tudat tartalmát.

Ellentállásom iránya jelenti nekem szabad mozgásomnak (ellentállással ellentétes) irányát.

Ellentállásom foka jelenti nekem a támadás fokát, a lekötött erőmennyiséget, az elfogyasztott sebességet; ellentállásom csökkenésének foka pedig a szabad mozgás mennyiségét, a megmaradt sebességet.

6. Tudás tudata; éntudat.

Egyensúlyzó ellentállásom féke aktív mozgásomnak. De, mint látjuk, ez a fék sem működhetik — fék nélkül. Ellentállásomat is fékezni kell, mert különben az történhetik, hogy éppen féktelen ellentállásom folytán veszttem el az egyensúlyt. Ekkor nem aktív mozgásom irányából, hanem épen ellentállásom irányából fenyeget az egyensúlyvesztés veszedelem. Ezt a veszedelemet csak ellentállásom fékezése által, — *ellentállásomnak való ellentállás által*, — vagyis egyensúlyozásom egyensúlyozása által kerülhetem el.

Mozgásom egyensúlyozása: mozgásom tudása. Mozgásom egyensúlyozásának egyensúlyozása: mozgás-tudásomnak tudása.

Ebben van a magyarázata annak, hogy: „*tudom, hogy tudom*“. És ennek a „*tudom*“-nak a további megsokszorozódása, a „*tudom, hogy tudom, hogy tudom, hogy tudom, hogy...* stb“: az egyensúlyozás további megsokszorozódása.

Mozgásom egyensúlyozásának egyensúlyozására való képesség, vagyis az ellentállás alkalmazkodó képessége: ez az, amit fentebb ügyességnek nevezünk.

*

Egyensúlyozásom: sikeres ellentállásom a támadásnak. Aktív mozgásom egyensúlyozásának egyensúlya vagyis egyensúlyozásomnak tudata: sikeres ellentállásomnak a tudata; erőmnek tudata vagyis éntudat, — mégpedig az *ellentálló én tudata*; az *énmagamnak* ellentálló én tudata, a saját erőmnek ellentálló erőm tudata.

*

A fentiekhez hasonlóan lehet magyarázni az öntudat megsokszorozódását („*tudom, hogy tudom önmagamai*“).

Az öntudat azt jelenti, hogy (a súly ellenében) tartom testemet. Hogy előre ne essem, hátrafelé tartom, — hogy hátra ne essem, előre felé tartom, — jobbfeletem balfelelem ellenében tartom, — balfeletem jobbfelelem ellenében tartom. Így tagjaimat egymás ellenében tartva *fentartom egyensúlyomat*. Ha ezt nem bírom, elvesztem az egyensúlyt mint azt

jól mutatja az állni tanuló kisgyermek példája. Testem egyensúlyának ez a fentartása megfelel mozgásegyensúlyom egyensúlyozásának.

7. Helyi aktívmozgás-tudatok.

Helyi öntudatról már volt szó. Testem valamely részének egyensúlya testem azon részének tudatát jelenti, — helyi öntudatot.

Testem valamely részének aktív mozgását egyensúlyozván: testem azon részének aktív mozgását tudom. Ez a tudatom helyi aktívmozgás-tudat.

Minden, amit általában az aktívmozgás-tudatokról mondtunk, megfelelő vonatkozással áll természetesen a helyi aktívmozgástudatokra is.

III.

Az én és a külvilág kapcsolata.

1.

Az én támadással kapcsolódik a külvilágba.

1. Cselekvés.

Egyensúlyozott aktív mozgásom közben külvilági testek ellentállásával találkozom. A külső ellentállás gátolja mozgásomat. Erőm, mely a külső ellentállással szemben is érvényesülni törekszik, támadja a külső ellentállást.

Igy létrejön e támadásom és a külső ellentállás feszültsége. Ha mozgásom ereje nagyobb, mint az idegen ellentállás, akkor a feszültségben (mint támadás) mozgásomnak csak egy része van lekötve; a többi szabad erő, szabad mozgás. És akkor leküzdve a külső ellentállást, megmozdítom a nekem ellentálló testet.

Amennyit a feszültség erőmből leköt, annyival *csökken* mozgásom mennyisége, sebessége.

Támadásommal testemen át a külső ellentállásba kapcsolódtam annak leküzdésére.

Ha a külső ellentállást leküzdöm: *cselekszem*. Cselekvésem: támadásom és a külső ellentállás feszültsége + aktív mozgás.

2. Cselekvésöszton.

A külső ellentállással szemben érvényesülni törekvő erőm: *cselekvésöszton*.

Amíg aktív mozgásomat külső ellentállás nem gátolja, amíg aktív mozgásom gátlás nélkül folyik: addig természetesen a külső ellentállással szemben való érvényesülési törekvésről nem beszélhetünk, vagyis cselekvésösztonról nem beszélhetünk. Erőm a külső ellentállás folytán lesz cselekvésösztonné.

Ebből következik, hogy külső ellentállás híján cselekvés nem lehetséges; csak aktív mozgás. És ha cselekvésemből a külső ellentállás kikapcsolódik, a cselekvés szükségképen megszűnik, a cselekvést pusztá aktív mozgás váltja fel.

(Igaz, hogy e földi téreken aktív mozgás sem igen gondolható külső ellentállás nélkül (például levegőellentállás, sűrűlódás). Ez nem jelenti azonban azt, hogy azért a mozgás és cselekvés között a határt megjelölni ne lehetne. Minthogy támadásom *egyszerre* küzdi le saját testem ellentállását és ez *állandó* külső ellentállásokat, azért az állandó külső ellentállások leküzdése nem válik el testem ellentállásának leküzdésétől, a kettő *egy* átélés nekem. Vagyis: az állandó külső ellentállások leküzdése benne van, beletartozik az aktív mozgás átélésébe.)

3. A cselekvő én tudata; a cselekvés tudata.

Egyensúlyozott aktív mozgásommal idegen test ellentállásába ütközöm. Az idegen ellentállást leküzdve (a nekem ellentálló testet mozgatva): cselekszem.

Mikor pusztán aktív mozgásom támadta egyensúlyomat, csak saját támadásomat fogtam fel ellentállásommal. Ez éntudatot jelentett, erőmnek, — önmagát támadó erőmnek, — tudatát. Vagyis az aktíve mozgó én tudatát. (Lásd: „Önfegyelem. Éntudat“).

Cselekvésem: támadó erőmnek és a külső ellentállásnak feszültsége + aktív mozgásom. Hogy cselekvésemben az egyensúlyt fenntartsam, egyensúly ösztönömnek annyi új ellentállást kell kifejtenie, amennyi a fenti feszültségnek, illetőleg az abban érvényesülő támadásomnak megfelel. Egyensúly-ösztönöm ezen ellentállásából ered a külső ellentállást-támadásom tudata, az én erőm tudata. Éntudat ez, mégpedig a cselekvő én tudata. Külső ellentállást támadó erőmnek és aktív mozgásomnak tudata együtt: *cselekvésem tudata*.

Egyensúlyozott aktív mozgás nem lehet az önmagát támadó én, az aktíve mozgó én tudata nélkül. A cselekvés egyensúlyozott, aktív mozgáson alapulván, szintén nem lehet e tudat nélkül és természetesen öntudat nélkül sem.

*

Mint a mozgásbeli ügyesség, a cselekvésbeli ügyesség is a jó egyensúlyozó képességen múlik, ellentállásomnak a cselekvéstámadáshoz való alkalmazásán.

Beszéltünk az aktívmozgás-tudat tudatáról, illetőleg e tudat megsokszorozódásáról. Természetesen épen így lehet beszélni a cselekvéstudat tudatáról és annak megsokszorozódásáról. És amit az aktív mozgásra vonatkozólag az éntudat erőfokáról (öntudat-alatti és öntudat feletti fokáról) mondtunk, azt elmondhatjuk a cselekvésre vonatkozólag is.

2.

Az én ellentállással kapcsolódik a külvilágba.

1. *Passzív mozgásom. Külvilági tudat. Figyelem.*

Fentebb azt láttuk, hogy aktív mozgásom támadása idegen test ellentállásával találkozott; ebből eredt — megfelelő erőviszonyok esetében — cselekvésem.

Most arról lesz szó, hogy, megfordítva: idegen mozgás támadása az én testem ellentállásával találkozik; ebből ered — megfelelő erőviszonyok esetében — *passzív mozgásom*.

Azt is láttuk fentebb, hogy aktív mozgásom veszélyezteti egyensúlyomat; egyensúlyösztönöm azonban e veszélynek ellentáll és ebből ered aktív mozgásom egyensúlya, tudata.

Ha a passzív mozgásom veszélyezteteti, támadja egyensúlyomat, egyensúlyösztönöm természetesen ellentáll az idegen támadásnak is. Így jön létre az idegen erő egyensúlyomat-támadásának és az én ellentállásomnak feszültsége, egyensúlya, — az *idegen erő tudata*.

Egyensúlyösztönöm ellentállása az idegen mozgásnak (passzív mozgásomnak): *figyelem*.

Egyensúlyösztönöm ellentállásával, — figyelemmel, — az idegen támadás *felfogása*, az idegen támadással szemben az *egyensúly tartása: tudás*, — *idegen erő tudása*.

Az idegen erő tudata: a *nem-én tudata*, az *ént-támadó külvilág tudata*.

2. Tudásösztön.

Idegen ellentállással szemben érvényesülni törekvő (idegen ellentállást támadó) erőmet cselekvésösztönnek neveztem; ennek megfelelően idegen támadással szemben érvényesülni törekvő (idegen támadásnak ellentálló) erőmet, — a figyelmet, — *tudásösztönnek* nevezhetem.

3. Külvilági tudat és öntudat viszonya.

Az idegen erő ellenében egyensúlyösztönöm védekezik. Egyensúlyom megtámadtatása öntudatom megtámadtatása. Egyensúlyösztönöm ellentállásával, tehát öntudatomat védem, egyensúlyomat tartom fenn az idegen erő ellenében.

Világos ebből, hogy *idegen erő tudata* (nemén-tudat, külvilági tudat) öntudat nélkül nem lehetséges.

★

Passzív mozgásomat egyensúlyozván, egyszerre állok ellent súlyomnak és az idegen erőnek. — természetesen a kétféle támadásnak megfelelő kétféle ellentállás eredőjében. Így a kétféle ellentállás egybeolvad, *egyesül* egy — mind a két ellentállást magában foglaló — ellentállásban. Egy *egységes* ellentállásban, mellyel egyszerre állok ellent súlyomnak és az idegen erőnek (passzív mozgásomnak). Így egyesül egy egységes ellentállásban, egy *egységes felfogásban* testem egyensúlya, — öntudatom, — és az idegen erő egyensúlya, — tudata.

★

Természetesen ez egységes ellentállásomnak iránya különbözik a puszta súlynak-ellentállásom irányától. Illetőleg azt mondhatom, hogy *most*, passzív mozgásomban, az idegen erő támadásában, ez az irány, — ellentállásomnak ez az új iránya, — *nekem* a súllyal ellentétes irány (relatíve).

Vagy másképen fogva fel a dolgot, azt mondhatom, hogy *egyensúlyomban* ellentállásomnak mostani iránya *nekem* az idegen erővel, passzív mozgásommal ellentétes irány (relatíve). (L. „Entudat és öntudat viszonya“).

E kétféle felfogást természetesen azon mód magyarázom, mint aktív mozgásom esetében:

Az egységes ellentállásom foka különböző lehet. Minimális az ellentállásom foka és így minimális a feszültség foka, ha csak annyi ellentállást fejték ki, amennyi testem egyensúlyának fentartása végett feltétlenül szükséges.

Ellentállásomat azonban növelhetem; mégpedig növelhetem akár testsúlyom ellenében, akár passzív mozgásom vagyis az idegen erő ellenében. Első esetben a feszültség nagy

része a testsúlyomat illeti, másik esetben az idegen erőt. Ennek megfelelően első esetben az öntudat ereje nagyobb, másik esetben a külvilági tudat (idegenerő-tudat) ereje nagyobb. Első esetben öntudatomban benne foglaltatik, benne *rejlík* a külvilági tudat; másik esetben a külvilági tudatban foglaltatik, *rejlík* benne az öntudat.

Az első tudat: idegen erőtől megtámadt testem tudata; a másik tudat: a testemet támadó idegen erő tudata.

Lehetséges természetesen, hogy az öntudat és a külvilági tudat erőfoka egyenlő.

A két tudat erőviszonyát tehát az én ellentállásom mi-félesége határozza meg.

*

Ha tehát ellentállásomat az idegen erővel szemben, — figyelmemet, — magasabbra fokozom, mint amekkora a súlynak-ellentállásom, akkor az idegen erő tudata, a külvilági tudat, *kiemelkedik* az öntudatból, föléje emelkedik az öntudatnak.

Ellentállásom, figyelmem, ezen a fokon: *eszmélés*; eszmélés az idegen erőre, a külvilágra. Ellentállásomnak, figyelmemnek, ezen a fokon a külvilági tudat kiemelkedése az öntudatból: *észrevezés*; észrevezése az idegen erőnek.

A feszültségnek ezen a fokon *alul* a külvilági tudat „sötét” tudat, „rejtett” tudat, *öntudat-alatti* külvilági tudat. Ezen a fokon *felül* pedig a külvilági tudat *öntudat-feletti* külvilági tudat; önálló külvilági tudatnak is mondhatom, mert, — bár nem szakadt el, nem szakadhat el az öntudattól, — megszűnt alárendeltsége az öntudathoz való viszonyában, magasabb ranghoz jutván, mint az öntudat.

Ezen a fokon a külvilági tudat „felmerült” az öntudat mélységéből, átlépte az öntudat „küszöbét”, azt a küszöböt, azt a határt, amelyen az öntudat és a külvilági tudat erőfoka egyenlő.

A külvilági tudatnak az öntudat fölé emelkedése különböző fokú lehet. Ha a külvilági tudat feszültségfoka emelkedik: e tudat erejének, világosságának a foka emelkedik.

4. Ellentállásom alkalmazkodása az idegen erőhöz. „Jó felfogás”.

Idegen támadásnak és egyensúlyösztonóm ellentállásának (figyelmemnek) feszültsége: az idegen erő egyensúlya, tudata.

Ha ez a feszültség az idegen erőnek csak egy részét köti le, fogyasztja el, a megmaradt rész: (idegen) szabad erő, szabad mozgás.

Egyensúlyozott passzív mozgásom tehát: az idegen támadásnak és egyensúlyösztonóm ellentállásának (figyelmem-

nek) feszültsége + idegen szabad mozgás.

Amennyit e feszültségben ellentállásom az idegen erőből (támadásnak) leköt, annyival csökken az idegen szabad mozgás (passzív mozgásom) sebessége.

Módomban van ellentállásomat fokozni vagy csökkenteni. Minél nagyobb az ellentállásom, annál többet kötök le az idegen erőből támadásnak; ennek megfelelően annál nagyobb lesz a feszültség és annál kisebb lesz passzív szabad mozgásom sebessége.

Az idegen erő nagyságától függ, hogy képes vagyok-e ellentállásomat annyira fokozni, hogy minden sebességet elfogyasszak. Ha igen, akkor az idegen támadást *teljesen* felfogva, mozgást teljesen megszüntetem, megakadályozom. De ha az idegen erő nagyobb, mint az én minden ellentállásom, akkor ezt nem tudom megtenni; akkor teljes ellentállásommal is passzív mozgásomnak csak a sebességét csökkenthetem, de azt teljesen meg nem szüntethetem. Viszont ha nem fejtek ki több ellentállást az idegen erővel szemben, mint amennyi épen egyensúlyom fentartása végett szükséges, akkor passzív mozgásom sebessége teljes lesz, illetőleg olyan nagy lesz, amilyen csak lehet. Ha ennél nagyobb ellentállást fejtek ki, akkor a feszültség az idegen támadás és az én ellentállásom között nagyobb lesz és a sebesség csökken. Ellentállásomat megfelelő mértékig, az idegen erő mértékéig, fokozva, mint mondtuk, *teljesen* felfoghatom a támadást vagyis az idegen erő minden sebességét lekötöhetem, elfogyaszthatom. De bizonyos fokon túl a túlságos ellentállás nemcsak a szabad mozgást teszi lehetetlenné, hanem a túlfékezés magát az egyensúlyt is veszélyezteti, — most már természetesen nem az idegen erő irányában, hanem épen az ellentállás irányában. Viszont tulkevés ellentállás természetesen nem bírja a támadással szemben az egyensúlyt tartani.

Alkalmazkodó ellentállásom foka tehát egy minimális és egy maximális határ között mozoghat. Ellentállásom minimális határa passzív mozgásomnak lehető legnagyobb sebességét jelenti, ellentállásom maximális határa pedig, — ha az idegen erő nem olyan nagy, hogy ellentállásommal teljesen fel ne foghatnám, — a teljesen elfogyasztott sebességet, a mozdulatlan feszültséget.

Természetesen, ha az idegen támadás megszűnik, ellentállásomnak is meg kell szűnnie. Ez is ellentállásom alkalmazkodásának a dolga. Ha az ellentállás nem szűnik meg a kellő időben vagyis a támadással egyszerre: elvesztem az egyensúlyt.

Ellentállásomat, épen úgy, mint az aktív mozgás esetében, a passzív mozgás esetében is nemcsak a támadó erő se-

bességéhez, hanem természetesen annak irányához is alkalmaznom kell. Ha passzív mozgásom iránya változik, ellentállásom irányát is változtatnom kell. Különösen nagy sebesség esetén, a mozgás-irány nagy vagy hirtelen változásaihoz nem bírom ellentállásomat alkalmazni és elvesztem az egyensúlyt.

*

A fentiek értelmében az idegen erő jó felfogása is, — mint az aktívmozgásbeli ügyesség, — az ellentállásnak, irányában és erejében, a támadóerőhöz való jó alkalmazkodásán, vagyis a jó egyensúlyozó képességen múlik; csakhogy ezúttal *idegen* támadáshoz való alkalmazkodásáról van szó.

5. Passzív mozgásom tudata.

Passzív mozgásom: idegen erő támadásának és testem ellentállásának feszültsége + szabad mozgás.

Passzív mozgásomban egyensúlyom fentartására egyensúlyösztönömnek annyi és olyan új ellentállást kell kifejtenie, amennyi és amilyen e fenti feszültségnek, illetőleg az abban érvényesülő idegen támadásnak megfelel. Egyensúlyösztönöm ez ellentállásából ered az (ellentálló testemet) *támadó idegen erőnek* a tudata, — a *nem-én tudata*.

Ámde ellentállásomat passzív mozgásommal szemben fokozhatom és ezzel a szabad mozgást (sebességet) csökkenthetem, sőt el is fogyaszthatom. Majd ismét ellentállásom megfelelő csökkentésével a szabadmozgás új megindulását és fokozódását érhetem el.

Ha ellentállásomat fokozom, a feszültség a külső támadás és ellentállásom között nő és ugyanabban a mértékben a mozgás (sebesség) csökken. Ha pedig ellentállásomat csökkentem, akkor a feszültség egy része feloldódik, az idegen erő előbb még lekötött része felszabadul, szabad mozgássá lesz. És akkor ellentállásom csökkenésével a feszültség *oldódásában* tudom a *szabad mozgást*. A testemet támadó idegen erőnek és e szabad mozgásnak a tudata *együtt: passzív mozgásomnak a tudata*.

Ellentállásom *csökkenésével* a feszültség *oldódásában*, tehát azt mondhatom: *negatív* tudom az egyiket, a *szabad mozgást*. *Pozitív* pedig a feszültségben tudom a másikat, azt a *nem szabad idegen erőt*, illetőleg az idegen erőnek azt a részét, amelyet ellentállásommal lekötöttem.

*

Ha az idegen erő nem veszélyezteti egyensúlyomat: nem állok neki ellent. Az így — ellentállásom nélkül — létrejövő passzív mozgásomnak nincsen is tudata; vagy legalább is

nincsen közvetlen tudata. Ilyen az a passzív mozgásunk, amely a Föld mozgásából ered. Erről csak látásérzékünk által nyert (csalóka) tapasztalásaink (az égitestek látszólagos ellentétes mozgásai) vannak. Hasonlítanak ezek az aktív mozgását megfelelően nem egyensúlyozó (egyensúlyozni nem tudó) részeg ember érzéksalódásaihoz, aki a házakat látja mozogni. Az égitestek látszólagos mozgása körülöttünk sem más, mint érzéksalódás, amelyet meglehetősen nehéz volt gondolkodásunkkal helyesen megítélni és így a Föld mozgásával kapcsolatos passzív mozgásunkról közvetett úton tudomást venni.

A közvetett utat egyébként máskor is keresem passzív mozgásom sebességének megítélésénél, sőt még aktív mozgásom sebességének megítélésénél is, mert így objektíve mérni a sebességet könnyebbnek tűnik és pontosabban lehet, mint szubjektíve vagyis közvetlenül ellentállásom alapján.

6. Tudás tudata; éntudat.

Ellentállásomat irányában, erejében az idegen támadáshoz kell alkalmaznom. Ez ellentállásomnak irányában, erejében való szabályozása által, az ellentállásomnak való ellentállás által történik, vagyis az idegen támadás, a passzív mozgás egyensúlyozásának egyensúlyozása által.

Az idegen támadás, a passzív mozgás egyensúlyozása: annak tudása. Egyensúlyozásának egyensúlyozása: tudásának tudása. Tehát amit fentebb az éntudat megsokszorozódásáról mondtunk, a külvilági tudatokra nézve is fennáll.

Az idegen támadás egyensúlyozása: sikeres ellentállásom a külső támadásnak. Ez egyensúlyozásnak egyensúlya vagyis tudata: ennek a sikeres ellentállásomnak a tudata; tehát erőmnek tudata vagyis éntudat, — mégpedig *idegen (külvilági) erőnek ellentálló én tudata*.

Ellentálló énem és a külvilág kapcsolata benne van ebben a tudatban.

7. Helyi passzívmozgás-tudatok.

Testem valamely részének, tagjának aktív mozgását egyensúlyozván, testem azon részének aktív mozgását és abban saját erőmet tudom. Épen úgy testem valamely részének passzív mozgását egyensúlyozván, testem azon részének passzív mozgását és abban az idegen (külvilági) erőt tudom. Ez a tudatom *helyi* passzívmozgás-tudat, *helyi külvilági tudat*.

Minden amit a passzívmozgás-tudatokról, a külvilági tu-

datokról általában mondtunk, megfelelő vonatkozással áll természetesen a helyi passzívmozgás-tudatokra (a helyi külvilági tudatokra) is.

8. Érzékszervi tudatok. (Ingertudatok.)

A helyi passzívmozgások között különleges és rendkívüli jelentőségük van az érzékszervi mozgásoknak.

Az érzékszerveinkre ható idegen erők támadását ingernek nevezték el.

Az érzékszervet támadó inger természetesen veszélyezteti a helyi egyensúlyt. Ily veszély esetén egyensúlyöszönöm természetesen a támadásra megfelelő ellentállással — figyelemmel — felel. Ellentállással, figyelemmel, *felfogja* a támadást, — az ingert, — és így jön létre a külső támadásnak, (az ingernek) és az én ellentállásomnak feszültsége, az inger egyensúlya: tudata.

*

Az érzékszerveket támadó erők, — ingerek, — nagy tömege igen gyors és irányváltozását egyenletesen ismétlő mozgás: rezgés. Amit természetesen megfelelő, a rezgéshez alkalmazkodó ellentállással, valósággal rezgő, — ellenrezgő, — ellentállással kell felfogni. (Lásd: „Önfegyelem. Éntudat” cím alatt a folyton változó ellentállásról szóló részt.) Erre való alkalmatossága, készsége csak a megfelelő érzékszervnek van.

Ellentállásomat az idegen támadással szemben, a figyelmet, tudásösztönnek neveztem. A tudásösztön jelentkezése az érzékszervi ingerekkel szemben különösen feltűnő és különösen nevezetes.

*

Érzékszervi külvilági tudataim is *helyi* külvilági tudatok. Röviden érzékszervi- vagy ingertudatoknak nevezem ezeket; általában „érzéketeknek“, „érzeteknek“ szokás nevezni.

Minden, ami más külvilági tudatokra nézve áll, áll természetesen az érzékszervi- vagy ingertudatokra *nézve* is.

9. Érzékszervi tudat (ingertudat) és öntudat viszonya.

Mint más külvilági tudat, természetesen az érzékszervi tudat is az öntudaton alapul, öntudat nélkül nem lehetséges. Természetesen nemcsak általános öntudat nélkül, hanem a megfelelő helyi öntudat nélkül sem.

Amit itt az alábbiakban az érzékszervi tudat és öntudat viszonyáról elmondok, az részben röviden való megismét-

lése annak, amit a „Külvilági tudat és öntudat viszonya” cím alatt már elmondottam, illetőleg amit itt elmondok, az ott elmondottaknak az érzékszervi tudatokra való vonatkoztatása. A tárgy fontossága érthetővé és szükségessé teszi itt-ott egyes dolognak az ismételését.

Testem egyensúlya, — a helyi egyensúly is, — azt jelenti, hogy súlyomat felfogom, tartom. Ha inger támadja érzékszerveimet, ezt a támadást is fel kell fognom. A kétféle támadás felfogása egy egységes ellentállással történik, a kívánt kétféle ellentállás eredőjében.

Ellentállásom foka különböző lehet. Minimális az ellentállásom és így minimális a feszültség foka, ha csak annyi ellentállást fejtek ki, amennyi (helyi) egyensúlyom fentartása miatt feltétlenül szükséges.

Ellentállásomat növelhetem az idegen erő, az inger ellenében. Ez esetben az inger-tudat feszültsége, ereje nő.

Ha ellentállásomat az ingerrel szemben annyira fokozom, hogy az ingertudat feszültsége egyenlő a (helyi) öntudat feszültségével: akkor az ingertudat eléri az öntudat küszöbét. Eküszöbön, e határon innen: az ingertudat *öntudat-alatti* tudat. Ha pedig e határt átlépi, ha kiemelkedik az öntudatból, ha föléjeemelkedik az öntudatnak: akkor az ingertudat *öntudat-feletti* tudat.

A határ átlépése, az öntudat fölé emelkedés: észrehevés; *észrevevése az ingernek.*

Ha ellentállásomat az idegen erővel, az ingerrel szemben fokozom, mind többet és többet fogok fel az ingerből. Így a feszültség egyre nő, vagyis egyre nő az *ingertudat ereje.*

Ellentállásomat addig fokozhatom, míg az idegen erőt, az ingert *teljesen* felfogom, minden sebességét elfogyasztom. Ez a teljes, — ez a lehető legnagyobb, — ellentállás együttjár természetesen a teljes, — a lehető legnagyobb, — feszültséggel, a lehető legnagyobb tudaterővel.

Világos, hogy a feszültségnek, a tudaterőnek ezt a maximális fokát a támadó erő, az ingererő nagysága, mennyisége határozza meg. Azonban világos az is, hogy e maximális *határig*, illetőleg e maximális határon *innen* a feszültségnek, a tudaterőnek a fokát az én ellentállásomnak, — az én figyelmemnek, — a foka határozza meg.

*

A feszültségnek, a tudaterőnek maximális fokát az inger erőfoka határozza meg. Ha az ingererő csekély, ez a maximális feszültségi fok is alacsony. Lehet olyan alacsony, hogy mindenképen alatta marad a (helyi) öntudat-feszültségnek. Az ilyen csekély ingernek a tudata, bárha az in-

gert teljesen felfogom is, még sem emelkedhetik az öntudat fölé én nem lehet más, csak öntudat-alatti ingertudat.

(Csak érinteni kívánom itt az ingertudatok egymáshoz való viszonyát, ezzel kapcsolatban csak ennyit: Lehetséges, hogy valamely ingertudat nem az öntudatnak, hanem egy másik ingertudatnak marad alatta. Az átélés akkor sokban hasonlít az öntudat-alatti tudat átéléséhez.)

10. *Ellentállásom alkalmazkodása az ingerhez.*

Mondottuk, hogy az ingertámadás és az én ellentállásom feszültségének, vagyis az ingertudat erejének maximális fokát az ingererő nagysága határozza meg, azonban a maximális határig, illetőleg a maximális határon innen a feszültségnek, az ingertudat erejének a foka az én ellentállásomtól, — az én figyelmenntől, — függ.

Hogy ellentállásommal (figyelmemmel) teljesen felfogjam az ingert, a feszültségnek arra a maximális fokára kell törekednem, amelyet az ingererő nagysága határoz meg. Ennek megfelelően ellentállásommal az ingererőhöz kell alkalmazkodnom. Az ingerrel szemben éppen annyi ellentállást kell kifejtennem, sem többet, sem kevesebbet, mint amennyi az ingererő.

Ha ennél kevesebb ellentállást fejték ki az ingerrel szemben, nem fogom fel teljesen az ingert. Ha túlkevés ellentállást fejték ki, (kevesebbet, mint amennyit a helyi egyensúly fenntartása követel,) még rosszabb: elvesztem a (helyi) egyensúlyt (az inger irányában) és így az ingerből semmit sem fogok fel. Ha túl nagy ellentállást fejték ki, (nagyobbat, mint az ingererő,) az eredmény ugyanaz, mert akkor is elvesztem a (helyi) egyensúlyt (most már ellentállásom irányában).

Természetesen ellentállásom legjobb alkalmazkodásával sem érhetem el sokszor a kívánt eredményt. Így, mint tudjuk, igen kicsi erejű ingernek a tudata *csak* öntudat-alatti lehet. (Lásd az előző fejezetet). Nagyon nagy erejű inger *tetjes* felfogására pedig ellentálló erőm kevésnek bizonyulhat.

*

Ellentállásomat nemcsak erejében, hanem természetesen irányában is az ingerhez kell alkalmaznom. Szó volt már róla, hogy ez nagy és hirtelen irányváltozások esetében nem könnyű feladat. Az érzékszervi ingerek (rezgések) ilyen feladat elé állítják az ellentálló erőt. Egy bizonyos határig megy a dolog, egy bizonyos határon túl nem megy. Nagyon nagy rezgésszámú (irányukat túlsebesen változtató) ingerekhez ellentállásunkkal nem bírunk alkalmazkodni, a túlsebes irányváltozásokat ellentállásunkkal nem bírjuk követni; ezeket az

ingereket tehát nem bírjuk felfogni.

De úgy látszik, ellentállásunk alkalmazkodásának nemcsak felső, hanem alsó határa is van. Tudvalévőleg ugyanis nemcsak bizonyos határon túl a nagy, hanem bizonyos határon innen a kis rezgésszámú ingereket sem bírjuk felfogni.

A fentiek szerint az ingerek jó felfogása: ellentállásomnak *erejében és irányában* az ingerhez való jó alkalmazkodása.

*

Ha az ingertámadás rám nézve bármely okból megszűnik, ellentállásomnak is meg kell szűnnie az ingerrel szemben. És most már, — úgy mint az ingertámadás előtt, — csak a súllyal szemben való ellentállásom marad meg. Ez az ellentállásom erejében és irányában egyaránt különbözik attól az előbbi (kettős) ellentállástól, amellyel az ingert is felfogtam. A kettős feszültségből, — a súly- és ingerfeszültségből, — az ingerfeszültség megszűnt és csak a súlyfeszültség maradt meg.

Ellentállásomnak az ingermegszűnéshez való alkalmazkodásában, illetőleg az ennek megfelelően megváltoztatott feszültségben az ingermegszűnést (a külső támadás megszűnését) tudom. Vagyis e megváltozott feszültség, a megmaradt puszta súlyfeszültség most már nemcsak (helyi) öntudatomat jelenti nekem, hanem az inger megszűntének, az inger nincsenének a tudatát is.

Nem kell magyarázni, hogy az ilyen *ingernincsnek* a *tudata* a súlyfeszültségnek, vagyis az öntudatnak a fokán áll, magasabbra nem is emelkedhetik.

11. Elfelejtés. Emlékezés.

Tehát a kétféle ellentállásnak, — a súllyal és az ingerrel szemben való ellentállásomnak, — egymáshoz való viszonyától függ, hogy az ingertudat az öntudat fölé emelkedik-e, vagy sem. Természetes, hogy az *egyik fajta* ellentállásnak a megváltoztatásával, — fokozásával vagy csökkentésével, — ez a viszony is megváltozik. Ha pl. az ingernek való ellentállásomat fokozom, akkor a viszony az ingertudat javára változik meg és az ingertudat, mely előbb talán az öntudat alatt maradt, most az öntudat küszöbére, sőt az öntudat fölé kerülhet. Vagyis az *észrevevés fokára*.

Viszont ha az ingernek való ellentállásomat *csökkentem*, akkor a viszony az ingertudat rovására változik meg és az ingertudat, mely előbb talán az öntudat fölött volt, most az öntudat küszöbére, sőt az öntudat alá kerülhet. Vagyis az *elfelejtés fokára*.

Az elfelejtés az észrevevés ellentéte. Az észrevevéskor az ingerfeszültség viszonylagos nagyságánál fogva az ingertudat az *öntudat fölé* kerül; az elfelejtésnél az ingerfeszültség viszonylagos megfogyatkozásánál fogva az ingertudat az *öntudat alá* kerül.

Világos, hogy az erőviszonyok egy újabb változásával, *vissza-változásával*, — az ingertudat ismét az öntudat fölé kerülhet, — az elfelejtés megszűnésével az *újra-észrevevés*, a *visszaemlékezés* fokára.

*

Térjünk itt ki pár szóval az ingertudatok egymáshoz való viszonyára is. Lehetséges, hogy valamely ingerrel szemben való ellentállásomnál nagyobbra nő egy másik ingerrel szemben való ellentállásom. Ez esetben a kisebb feszültségű ingertudat nem az öntudat alá, hanem ezen nagyobb feszültségű ingertudat alá kerül. És ekkor ez nyomja el a gyengébb feszültségű ingertudatot, ez *felejteti* el a kisebb ellentállást kiváltó ingert. Ezt a feledékenységet az ingerek versenyében, — ha különböző irányú ellentállásaimat kellőképpen nem szabályozom, — szórakozottságnak nevezik. A megfelelő szabályozás ellentálló erőm alkalmazkodásának (de már magasabb fokú alkalmazkodásának) a dolga.

*

Itt térjünk vissza arra is, amiről fentebb szólottunk az ingernincs-tudatokat illetőleg. Azt mondtunk, hogy az ingernincs-tudatok az öntudat fokánál magasabbra nem emelkedhetnek. Ezzel szemben az ingervan-oknak a tudatai az öntudat fölé emelkedhetnek. Ezért van, hogy a tudatok versenyében az ingervan-ok legtöbbször győzedelmeskednek az ingernincsek felett, hogy az ingernincs-tudatok rendszerint hamarosan az ingervan-tudatok alá merülnek, az ingervan-tudatok által elnyomtatnak, elfelejtődnek.

*

Az ingertudat lehető legnagyobb erőfokát akkor éri el, ha ellentállásommal (figyelmemmel) az ingert teljesen elfogtam, annak minden sebességét elfogyasztottam. Ebben a teljesen feszültségben teljes az inger tudata. Ellentállásomat e teljes feszültség eléréséig fokozva, a lehető legmagasabbra fokozom, az ingertudat erejét.

Ha ellentállásomat csökkentem, az ingertudat ereje gyengül és teljességének megfogyatkozásával világossága csökken. Amit tudok, nem tudom elég erősen, nem tudom elég biztosan és nem tudom jól, nem tudom egészen. Mert ellentállásom most már az ingernek csak egy részét fogja fel és tartja lekötve; az inger más része ellentállásomból kiszaba-

dul, — felszabadul szabad mozgássá (szabad passzív mozgásommá).

Ellentállásom az ingerrel szemben annyira megcsökkenhet, hogy az ingertudat, melyet előbb még ellentállásom az öntudat fölé emelt, leszáll az öntudat alá, — az elfelejtésbe.

Végül, ha az ingerrel szemben ellentállásom semmire csökken, sőt ha csak túlkezésre (a fennebb „minimálisnak“ mondottnál kevesebbre) csökken: akkor elvesztem a (helyi) egyensúlyt. De ez már talán nem is elfelejtés, *hanem több annál*: (helyi) öntudatlanság. Sőt ha minden ellentállásom megszűnik a (helyi) egyensúly helyreállítása érdekében: (helyi) eszméletlenség.

Az elfelejtésből emlékezés származik; kérdés, hogy ebből származhatik-e emlékezés. Tudatos emlékezés bizonyára nem.

IV.

Akarat.

1. Cselekvés-akarat.

Ha támadásommal idegen test ellentállását leküzdve, az idegen testet mozgatom: cselekszem.

Amennyit az idegen ellentállást leküzdvén mozgásban (sebességben) való érvényesülésből elvesztek, ugyanannyit nyerek érvényesülésben a külső ellentállással szemben.

Csak az a kérdés, hogy mi „jobb“ nekem, melyik fajta érvényesülés: a nagyobb sebesség, vagy pedig a nagyobb ellentállás-leküzdés? Külső és belső okok, (melyek keresése elvezetne a tárgytól,) döntenek el a kérdést; azok döntenek el, hogy az idegen ellentállással való találkozásom mit jelent nekem: *veszteséget-e*, sebességben való érvényesülésem megfoghatóságát, avagy *nyereséget*, a külső ellentállás leküzdésében való érvényesülésemet?

*

Idegen ellentállást leküzdve cselekszem. Ha valami okból ez az idegen ellentállás megszűnik, vége a cselekvésemnek, — nem kell, vagy nem lehet tovább cselekednem.

Ha előbb sebességben való érvényesülésem megfoghatóságát éltem meg: akkor most — az előbb ellentállással lekötött — sebességem *felszabadul* és én — ellentállás híján — aktív mozgásomnak régi sebességére növekedésben ezt a felszabadulást élem meg. És ekkor mozgásom (sebességem) régi teljessége: *szabadság* nekem.

De ha előbb az ellentállás leküzésében való érvényesülésemet éltem meg: akkor most, — ellentállás híján — ettől az érvényesülésemről való megfosztatásomat élem meg; és tovább is (ellentállás híján is) *támadásrakészen* az eltűnt ellentállást kergeti, keresi — „a gátra szomjas *akarat*”.

Mert most, ellentállás híján nem lehetvén cselekedni, *cselekvés-ösztönöm ellentállást kereső cselekvés-akarat* lesz.

A cselekvés-ösztön külső ellentállás által kiváltott támadással ösztöncselekvést hoz létre. A külső ellentállást kereső cselekvés-akarat — külső ellentállást *kiváltó* — megta-
madással *akarat-cselekvést* hoz létre.

Akaratom érvényesítése, énem érvényesítése, *jó* nekem, — élvezet. Élvez a gyermek, aki belekapaszkodik kis kocsi-jába és azt maga előtt tolva: *játszik*. Mi az ő játéka? Külső ellentállást váltván ki és küzdvén le (ösztönéből született) *akaratát* érvényesíti. (Ez az a bizonyos „játék-ösztön”). A gyermek ha az útjában heverő göröngyöt lábával, — még nem is szándékosan, — helyéből kilódította: utána! siet és újra megböki lábával. (Azaz hogy: nemcsak a gyermek: akár-hányszor cselekszik hasonló, ha tán kevesebb sietséggel is. a felnőt is, a lábával, a botjával). A göröngy előre repül és a gyermek megint utána siet, megint megböki, — és így tovább, buzgón és szinte fáradhatatlan kedvvel, sokáig. Miért? Azért, hogy az ellentállás után törve, új meg új támadással, új meg új cselekvésben érvényesülhessen felébredt akarata.

*

Cselekvésakaratom támadásra készen keresi az idegen ellentállást. „Támadásra készen”: ez azt jelenti, hogy a (bekövetkezendő, a jövő) idegen ellentállás leküzdésére szükséges erőt készen tartom; azt az erőt, amelyet a múltban az idegen ellentállás tartott, az idegen ellentállás kötött le. Ha ezt az erőt *tartom*, (visszatartom) akkor természetesen ez az erő nem szabadul fel a sebesség számára és így sebességem nem növekszik meg a külső ellentállás megszűntével sem. De ezt az erőt most nem az idegen ellentállás tartja: én magam tartom, az én ellentállásom tartja ezt a támadás-erőt. Amikor cselekedhettem, támadáson és a külső ellentállás feszültsége állott fenn; most a külső ellentállást saját ellentállásom pótolja: *támadásom és saját ellentállásom feszültsége áll* tehát fenn. Ez a belső feszültség az én cselekvésre kész (készülő) akaratom.

2. Cselekvésvágy.

Tehát a külső ellentállást saját erőmmel (belőlem eredő ellentállással) helyettesítve, támadásom és saját ellentállásom

belső feszültségét hozom létre. Ezzel a feszültséggel aktív mozgásom a (belsőt majdan felváltó) külső ellentállást keresi.

De ezt a feszültséget fenntarthatom akkor is, ha szabad mozgásomat megszüntettem. De ekkor, szabad mozgásom híján, nem keresem, hanem várom, támadásra készen, a külső ellentállást. Így csökken az akarat külső ellentállást váró cselekvésvágygá. Azonban ez a külső ellentállást váró cselekvésvágy azon a határon van, ahol a cselekvés-élet már az értelem jegyében folyik tovább.

Innen erednek a cselekvés-életnek azok a jelenségei, amelyekben eszmék valósulnak meg.

*

A cselekvés-ösztön támadással felel (az ént ért) külső ellentállásra.

A cselekvés-akarat megtámadással kiváltja a (keresett) külső ellentállást.

A cselekvés-vágy támadással készen áll a (várt) külső ellentállás elé.

3. Tudásvágy.

Ha egyensúlyomat idegen erő támadása éri és egyensúly-ösztönöm az idegen támadást felfogja és állja: tudom a külvilágot.

Állván az idegen támadást, ellentállásomat megosztom súlyom és az idegen erő (inger) között; az egyik ellentállás öntudatomat jelenti, a másik a külvilág (inger) tudatát.

Láttuk, hogy a kétféle ellentállás egymáshoz való viszonyától függ a kétféle támadás viszonylagos érvényesülése. Ha az ingernek való ellentállásom nagyobb, mint a súlyomnak való ellentállásom, akkor az öntudat az ingertudat alá kerül; ellenkező esetben pedig az ingertudat kerül az öntudat alá.

Ebben a viszonylatban az ingertudat erőfokának arányában nő vagy csökken az öntudat foka. Áll ez természetesen bármilyen csekély legyen is az ingertudat erőfoka.

Ugyanez áll, mondottuk, az ingertudatok egymáshoz való viszonylatában is. Egyik ingertudat erőfokának arányában nő, vagy csökken a vele egyidejű másik ingertudat erőfoka.

Az öntudat is, az ingertudat is ellentálló énem érvényesülése. Kérdés azonban, mi „jobb” nekem, melyik fajta érvényesülés? Külső és belső okok, (melyeket itt nem keresünk most), döntik el a kérdést; azok döntik el, hogy a fellépő külső támadással, az ingerrel való találkozásom mit jelent nekem: veszteséget-e, megfogyatkozást-e öntudatomban

(esetleg egy másik előbbi inger tudatában), avagy nyereséget a fellépő ingerrel szemben való érvényesülésében, a fellépő inger tudatában.

*

Ellentállással a külső támadást, az ingert felfogva: a külvilágot tudom. Ha a külső támadás valamely okból megszűnik, vége a külvilági tudatomnak, — nem kell, vagy nem lehet többé az ingerrel törődnöm.

Ha előbb öntudatomban, (vagy egy másik előbbi inger-tudatban) való érvényesülésem megfogyatkozását éltem meg: akkor most egy támadástól megszabadulok és öntudatomnak (vagy másik előbbi ingertudatomnak) régi rangra emelkedésében ezt a megszabadulást élem át.

De ha előbb a fellépő inger felfogásában való érvényesülésemet éltem át: akkor most, — támadás híján, — ettől az érvényesüléstől való megfosztatásomat élem át; és tovább is (támadás híján is) *ellentállásra készen* a megszakadt támadást *várja* — a *tudásvágy*; mert támadás (inger) híján nem lehetvén tudni a külvilágot, tudás-ösztönöm támadást (ingert) váró tudásvágygyá lesz.

*

Tudásvágyam ellentállásra készen várja a külső támadást (ingert).

„Ellentállásra készen”: ez azt jelenti, hogy a (bekövetkezendő, a jövő) külső támadás (inger) felfogására szükséges erőt készen tartom. Azt az erőt, azt az ellentállást, amely-lyel előbb az idegen támadást felfogtam, — tudtam. De most ez az ellentállásom külső támadást nem foghat fel; a külső támadást *saját* támadásommal kell pótolnom, helyettesítenem. Így most nem a külső támadás és az én ellentállásom feszültsége áll fenn, hanem (a külső támadást pótló) *saját támadásom és ellentállásom feszültsége*. Ez a belső feszültség a tudásvágy feszültsége.

4. Tudás-akarat.

Tehát a külső támadást saját erőmmel (belőlem eredő támadással) helyettesítve, ellentállásom és saját belső támadásom feszültségét hozom létre. Ebben a feszültségben ellentállásom a külső támadást várja.

De ezzel a feszültséggel nemcsak várhatom a (belső majdan felváltó) külső támadást, hanem felfokozva a belső támadást megindulhatok a külső támadás után, kereshetem azt. Így nő a tudásvágy külső támadást *kereső tudásakarattá*.

Azonban a külső támadást kereső *tudás-akarat* azon a

határon mozog, ahol a tudat-élet már a *cselekvés* jegyében folyik tovább. Belőle indulnak az értelmi életnek azok a jelenségei, amelyek már cselekvésnek hatnak.

*

A tudás-ösztön (spontán figyelem) ellentállással *felel* az (ént ért) külső támadásra. A tudásvágy (szándékos figyelem) ellentállással készen áll a (várt) külső támadásra.

A tudás-akarat ellentállással eléje menve *kihívja* a (ke-resett) külső támadást. És ez a támadást kereső ellentállás már több a figyelemnél.

5. A magasabb lelki élet alapja.

Abból a lehetőségből, hogy saját ellentállásomat kínál-hatom a külső ellentállástól megfosztott támadásomnak és így ezt a támadást a külső ellentállás híjában is fenntart-hatom;

meg abból a lehetőségből, hogy saját támadásomat ki-nálhatom a külső támadástól megfosztott ellentállásomnak és így ezt az ellentállást a külső támadás híjában is fentartha-tom :

ebből ered az emlékezés, az elképzelés, — ebből ered, ezen épül fel a magasabb lelki élet.

V.

Kikapcsolódás.

1. Elfáradás, elgyengülés, kimerülés.

Az én erőm megmozdítja az asztalon heverő golyót. De az én erőm nem közvetlenül mozdítja meg a golyót; nem tudja közvetlenül megmozdítani. Az én erőm közvetlenül csak egyetlen testet mozdíthat meg: az én saját testemet. Általá-ban az én erőm csak az én *testemen* vagy az én *testemen* át érvényesülhet.

Erőm testemen aktív mozgásban és öntudatban érvénye-sül. Erőm testemen át önmagával szemben éntudatban, ide-gen erőmkel szemben cselekvésben és a külvilág tudatában érvényesül.

De testem csak addig szolgálja így erőmet, amíg bizo-nyos mennyiségű teljesítmény után elveszti arra való alkal-matosságát, hogy erőm rajta és általa érvényesüljön. Testem erőmhöz való alkalmatosságát rendszerint fokozatosan veszti el. Fokozatosan mintegy hasonlítani kezd nekem az idegen

testekhez, melyekkel erőmnek (közvetlen) kapcsolata nincsen. Erőm érvényesülése testemmel szemben fokozatosan csökken. Előbb cselekvésben és aktív mozgásban való érvényesülésem akad meg fokozatosan. Már nem bírok cselekedni, majd mozogni sem, de még támadok, — „erőlködöm“, — ha siker nélkül is. Végre a sikertelen támadásra (erőlködésre) is képtelen leszek.

Minthogy testem súlya tapasztalás szerint ilyenkor nem növekszik, nem magyarázhatom a dolgot azzal, hogy testem (súlyom) ellentállása megnőtt, azért nem bírok vele; hanem csakis úgy magyarázhatom, hogy testemnek erőmhöz való kapcsolata, testemnek erőmhöz való alkalmatossága fogyatkozott meg.

Cselekvésemnek és aktív mozgásomnak testem növekedő alkalmatlanságából eredő fokozatos, végül teljes megakadása, vagyis testem megfelelő ellentállásával való kapcsolatom fokozatos csökkenése: *elfáradás, elgyengülés*. Végül pedig képtelenségem még a (sikertelen) támadásra (erőlködésre) is, vagyis testem megfelelő ellentállásával való kapcsolatom elvesztése: *kimerülés*.

2. Öntudatlanság, eszméletlenség.

Bizonyos mennyiségű teljesítmény után testem alkalmatlansága oly nagyfokú lesz, hogy nemcsak támadó (mozgató, cselekvő), hanem ellentálló erőm sem bír általa és rajta érvényesülni; nem bír érvényesülni (testemen át) a külvilággal szemben, majd saját testemmel szemben sem.

Ez az érvényesülésem is fokozatosan fogy el. Már nem bírom felfogni a külvilágot, már nem bírom tartani magamat sem, — de még ellentállok, — „erőlködöm“ —, ha siker nélkül is. Végre a (sikertelen) ellentállásra is képtelen leszek. Egyensúlyomat végképen elvesztem, testemet nem tudom tartani, — *elejtem*.

Egyensúlyomnak — öntudatomnak és vele egyéb tudataimnak — testem alkalmatlanságából eredő elvesztése szintén az elfáradásnak, elgyengülésnek egy neme.

Egyensúlyomnak fokozatos elvesztése: *elálmosodás*; egyszerre hirtelen való elvesztése pedig: *elszédülés*. Végre pedig képtelenségem még a (sikertelen) ellentállásra (erőlködésre) is, szintén a kimerülés egy neme: *elalvás és elájulás*. Az elalvás fokozatos, az elájulás hirtelen való elvesztése az eszméletnek. (L: az „Öntudat“ és „Eszmélet“ fejezeteket). Ilyenkor tehát már nemcsak, hogy ellentállásommal testem egyes tagjait egyensúlyban tartani nem bírom, hanem még csak

egyensúlyra törekedni, (bárha sikertelenül is): ellentállni („erőlködni”) sem bírok. Mintha testemnek erőmmel való támadás-ellentállás kapcsolata, legalább is bizonyos mértékig, megszakkadt volna.

Az elálmosodó, elbóbiskáló ember félreérthetetlenül mutatja az egyensúly, illetőleg öntudat elvesztését. Az elbóbiskáló ember rendszerint a fejét ejti le először, majd egymásután a többi tagjait. De az, hogy ülve, állva is lehet aludni, vagyis, hogy az alvó ember nem mindig esik el, nem mindig ejti el egészen a testét: azt mutatja, hogy az alvás, mondhatjuk még az álomtalan alvás sem jár az öntudat teljes elvesztésével; még kevésbbé tehát az eszmélet teljes elvesztésével. Csak nagy, teljes kimerülés után a szinte ájult alvás látszik hasonlítani a teljes eszméletlenséghez.

3. Helyi öntudatlanság.

Van helyi öntudat. Tehát van helyi öntudatlanság is. Ha nem egész testemet, hanem csak testem valamely részét nem tartom egyensúlyban, akkor testem azon részének öntudatlansága, („érzéketlensége”) következik be. A helyi öntudatlanság testem valamely részének kimerültsége (elalvása).

Elalváskor testem egyes tagjainak öntudatlansága („elalvása”) egymástuán, fokozatosan következik be. (Lásd: „Elfáradás, elgyengülés, kimerülés”).

Minden, amit általában az öntudatlanságról mondtunk, megfelelő vonatkozásban áll természetesen a helyi öntudatlanságra nézve is.

4. Életműködések. Közérzet.

Kimerüléskor erőm aktív mozgásban és éber egyensúlyban való érvényesülése testem alkalmatlanságában akadt meg. Ám azért még erőm testemmel való kapcsolatát nem vesztette el teljesen. Azonban (helyváltoztatásra képtelenül) testem ellentállásával szemben csak azokat a mozgásokat bírja már létrehozni, amelyeket életműködéseknek nevezünk és testem súlytámadásával szemben csak az ezen életműködések végző szerveket bírja tartani.

Azt lehet mondani: ha tartja, — egyensúlyban tartja, — ezeket a szerveket, akkor az öntudatból valaminek meg kellett maradnia. Maradt is; de ami megmaradt, az már nem öntudat, legalább is nem hívják annak, — kevesebb annál: közérzet. Ez még a mély álomban sem vész el.

5. Pihenés; álom.

Elfáradás, kimerülés idején aktív mozgásra és éber egyensúlyra képtelen erőm testem alkalmatlanságának leküzdésére való törekvéssé lesz.

Aktív mozgásban kimerült testem alkalmatlanságának fokozatos leküzdése: pihenés.

Egyensúly-tartásban kimerült testem alkalmatlanságának fokozatos leküzdése szintén a pihenésnek egy neme: álom. (Természetesen itt álom alatt nem álmoképet, álmodást kell érteni).

„Alvás“ és „álom“: a két szónak különböző, sőt bizonyos szempontból ellentétes jelentését érzem. „Alvás: ez az öntudat elvesztettségét jelenti, tehát testem alkalmatlanságából eredő nemérvényesülésem, — *kimerültségemet*; „álom: ez pedig ezen alkalmatlanság fokozatos leküzdését, tehát fokozatos érvényesülésem, pihenésem. Az álomban van élvezés, nem az alvásban. „Édes álom“: így szoktuk mondani, de „Édes alvás“: ezt nem mondjuk, és nem az alvás üdít, hanem az álom. Az alvás idejében a kimerültség *fokozódik*, az álom idejében pedig fokozatosan *múlik*. Az álomban érvényesülés és így élvezet van és az érvényesülés fokozódásával, — testem alkalmatlanságának a pihenésben való fokozatos leküzdésével, — az élvezet is fokozódik. Alighanem ezért „legédesebb a hajnali álom“.

Természetesen itt nem az „alvás“ és az „álom“ szavaknak értelmezése a fontos, hanem maga a dolog: hogy tudniillik a folyamatnak két szakasza van. Az egyik, az előbbi, melyet a kimerülés jellemez és a másik, az utóbbi, melyet a felüdülés jellemez.

6. Kipihenés, felébredés.

Ha testem alkalmatlanságát leküzdöttem, ha „kipihentem magamat“, akkor „magamhoz térek“: erőmnek testemhez való kapcsolata újra a régi lesz. Megtalálom testem elvesztett ellentállását, vagyis újra képes vagyok testemet (súlyomat) támadni és mozgatni. És megtalálom testem elvesztett támadását, vagyis újra képes vagyok ellentállni testem súlyának és tartani — egyensúlyban tartani — testemet: eszméletre és öntudatra ébredek. Előbb eszméletre: ellentállásra, aztán öntudatra: egyensúlyra. (Elalváskor, elájuláskor a sorrend természetszerűleg megfordított volt: előbb öntudatomat, aztán eszméletemet vesztettem el.)

7. Végekimerülés.

Ha valamely ok folytán testem *teljes*, az életműködésekre is kiterjedő és *leküzdhetetlen* alkalmatlansága következik be, vagyis testem ellentállásának és támadásának teljes és végleges elvesztése: az a katasztrófális vég, a végkimerülés, a halál. Ekkor erőmnek és testemnek kapcsolata teljesen és végképen megszakad, testem már nemcsak hasonlít, az idegen testekhez, hanem idegen testté lesz nekem, melyet sem mozgatni, sem tartani nem bírok.

„Megszakadok”: ez a szó a véget jelenti, a halált, — azt, hogy az én erőmnek és az én testemnek kapcsolata megszakad.

Ezt a szakadást a gondolat már nem követheti.

Mikor a külső ellentállástól megszabadulván, vagy azt elveszítvén, nem kell, vagy nem lehet tovább folytatnom a cselekvésemet; akkor erőm vagy felszabadulva, felfokozott sebességgel lendül előre — el — el a külső ellentállástól, avagy, tovább is támadásra készen, keresi az elveszett ellentállást. Épen úgy, mikor a külső támadástól megszabadulván, vagy attól megfosztatván, nem kell, vagy nem lehet már azt felfognom (tudnom): akkor erőm, menten a külső támadástól, megnyugszik, — avagy, tovább is ellentállásra készen, várja az elszakadt támadást.

Most, amikor nem a külső ellentállástól, hanem a magam ellentállásától, támadásától menten, vagy azt elveszítvén, nem kell, vagy nem lehet tovább folytatnom — nem a cselekvést, hanem az életet, most — megszabadulva? — avagy megfosztatva? — attól ami földi: a súlyom (testem) ellentállásától és támadásától — az élettől, — most hová? hová? El — attól, ami lekötött, ami nem hagyott? — vagy utána annak, ami elszakadt? ami elhagyott?

E kérdéseknél megáll a gondolat. Megáll a véges elme a végtelenség kapujánál.

Szándéktorlódások az íráshibákban.

Írta: Molnár Ilona.

A kísérleti lélektannak alig egy évszázados multjában a téves emberi teljesítmények problémája egyike azoknak a kérdéseknek, amely állandó vizsgálati anyagul szolgált a kutatók számára. Ez az állandó aktualitás egyrészt visszavezethető a normálistól eltérő jelenségeknek feltűnő és problémaként szinte kínálkozó mivoltára, amely a normális funkcionálás tökéletességén való csodálkozásra tanít meg; másrészt pedig a téves és hibás teljesítmények gyakorlati jelentősége indokolta a kutatók érdeklődését.

A téves teljesítmények legpontosabban vizsgálható esete az íráshiba, amely igen gyakran előfordul és mintegy regisztrált cselekvésnek fogható fel. Az íráshibákból számos következtetést vontak le nemcsak az írás természetére vonatkozóan, hanem általában a mozgásrealizációra és más az írásban szereplő tényezőkre is. Mikor ehhez a kérdéshez újabb adalékokkal szeretnék szolgálni, meg kell világítanom azokat a szempontokat, amelyek felől közeledve, újat remélhetek mondani e sokat feldolgozott problémáról. A legújabbban kialakuló cselekvéstan alapfogalmait értékesítve igyekeztem új képet adni a régi kérdésnek. A hibajelenségeket nem akarom, — mint szokásos, — néhány tovább nem elemzett, vagy csak legtávolabbi lélektani, vagy élettani kategóriában összefüggésbe hozott típusra redukálni, hanem mindegyikben megkeresem a közös cselekvéstanai alapokat, amelyek különböző formákban mutatkoznak. Az írásban egy meghatározott, jól tagolt és differenciált mozgásképp realizálására való törekvést látván, ennek a cselekvésnek alkotóiban keresem a hibázások gyökerét is. Alapfogalmain tehát a szándék és ennek megvalósítása.

A hibázást a szándéktól való eltérése határozza meg, azért ezt a szándékot kell a kutatás középpontjába állítani, ami eddig csak kevésbé történt meg. Ez a munka persze csak azoknak a kutatóknak munkája után vált lehetségessé, akik a hibajelenségekben azok tárgyi megjelenését szétválasztották. Ezekhez csatlakozva igyekszem a magam részéről vizsgálni a hibaformák keletkezésének cselekvéstanai alapjait, amivel az eddigi hibalélektani eredmények részben új megvilágításba kerülnek. Mielőtt a problémát szabatosan megszö-

vegezném, ennek bevezetésekép áttekintjük az íráshibák kutatásának történetét.

1. A probléma története.

A lélektan területén történt hibakutatásoknak az éppen uralkodó pszichológiai irányzat szelleme különféle arculatokat kölcsönzött. A kísérleti pszichológia kezdetén a pszichofizikai korszak kutatói már foglalkoztak hibajelenségekkel. Ekkor azonban még nem maga a hibakutatás volt a főcél, hanem ez csak eszközként szolgált pszichofizikai jelenségek vizsgálatához. Fechner szerint a pszichofizika alapvető feladata abban áll, hogy az érzetskála megfelelő szakaszát vonatkozásba hozza az ingerskála megfelelő szakaszával, abból a célból, hogy az érzetmérésekre egységet állítson fel. Vizsgálatai közben rájött arra, hogy minden módszernél számolni kell az elkerülhetetlen megfigyelési hibákkal és pontos kivitelnél feltétlen szükséges egy hibamódszer felállítása. Fechner híres pszichofizikai munkájának hatására a hibázások számának vizsgálata állandó szerepet tölt be e korszak kísérleti pszichológiájában. A reakciós kísérletek is — ismeretesen, — megfigyelési tévedések nyomozásából származtak. A módszertani haladás azonban nem járt elméleti elmélyedéssel és a kísérleti lélektan a régebbi fakultáselméletet felváltó mentális asszociációs elmélethez csatlakozott.

Wundt Néplélektanában a maradandó emberi alkotásokat és intézményeket vizsgálva, művének első kötetében, „A Nyelv”-ben (23) a különböző nyelvek kialakulását bizonyos hibafajok szabályos ismétlődésében látja. A hibázás lélektana, mint olyan, magát Wundtot sem érdekli, éppen csak a hangzováltozások magyarázatára használja fel ezt, mint nyomában a nyelvészetben H. Paul.

Az íráshibák iránti érdeklődés a nyelvészeti kutatás során keletkezett. 1895-ben jelenik meg Meringer gráci indogermánista és Mayer bécsi pszichiáter közös műve: „Versprechen und Verlesen” címmel. Nagyszámú megfigyelési anyag alapján Meringer hibafajokat állapít meg, és kimutatja, hogy a hibázásoknak mindig pszichológiai oka van, amely első-sorban asszociációs természetű. Max Offner 1897-ben, a III. nemzetközi pszichológiai kongresszuson „Íráshibák keletkezése” című előadásában, az íráshibák okát szintén asszociációs kapcsolatok gyengeségében látja. A Meringer-féle kezdeményezést követték Seiffert és Born 1912, akik iskolásgyermekek íráshibáit és beszédhibáit összevetették egymással.

A kísérleti lélektan fejlődésével a hibapszichológia területén is új és pszichológiai szempontból lényegesebb kérdések

kerülnek megvitatásra (18). Különböző hibaforrásokat igyekeznek konkretizálni. G. E. Müller és Pilzecker emlékezet terén végzett kutatásai egész sorát világítják meg az olyan lelki folyamatoknak, melyek a hibázás keletkezésére is fényt derítenek. A mentális mechanikát kiszélesítik általános élet-tani törvényszerűségekké. Ők fedezik fel 1894-ben a generatív gátlás jelenségét és ezzel a hibakeletkezést egy kvantitatív elvre, a fáradékonyságra vezetik vissza. Eszerint egy időpontban csak véges számú mozzanatot tudunk felfogni és helyesen megtartani. Ez az elv lép fel a régi asszociatív gátlás mellett, amely abban áll, hogy egy „a” képzetet, mely gyakran szerepel együtt egy „b” képzettel, nehezebb egy „c”-vel összekötni, mert a korábbi „a—b” kötés ez esetben gátló tényezőként szerepel és hibás eredményre vezethet „a—c” reprodukálása során.

A kvantitatív elveket Ranschburg hasznosította (14), amennyiben minden hibajelenséget a fáradás valamely specifikus megnyilvánulásaként értelmezett. Szerinte azonban a generatív és asszociációs gátlások mellett még egy különleges fáradásra vezető körülmény is közrejátszik, amelyet ő homogén gátlásnak nevez. Felfedezte ugyanis, hogy halmozott egyformaságok esetében sokkal gyakoribb a hibázás, mint különben, olvasásban, írásban és más tevékenységben egyaránt. Ilyen módon tehát Ranschburg kvalitatív tényezőt vezet be a hibakutatásba. A homogén gátlás abban áll, hogy a tudatba belépő mentális tartalom mindig függ a röviddel azelőtt, vagy azután belépő tartalmak kvalitásától is. Ha az új tartalom az előbbihez nem hasonló, akkor megmarad eredeti formájában; ha hasonló, akkor elnyomás áll elő, a hasonlóság nagyságával arányos mértékben. Minden tényező, mely differenciálódást idéz elő, csökkenti a keveredés tendenciáit és fordítva, minden homogenizáló tényező növeli azt. Az egyformaságok szétválasztása Ranschburg szerint fokozott nehézséget jelent és így olvasásuk, írásuk hamarabb vezet fáradásra, mint a különféleségek olvasása, írásra, stb. A homogenitás tehát fáraszt, hamarabb kimeríti a figyelem energiáit (az agy vérellátását) és így a homogén gátlás törvénye végül kvalitatív feltételeken nyugvó kvantitatív elvvé válik. A későbbi hibakutatókat ez az elmélet megtermékenyítette és századunkban nem találunk olyan hibakutatási közleményt, amely Ranschburg elméletéhez állást ne foglalna. G. E. Müller és Ranschburg által nyílik meg a hibázások törvényszerűségének lélektani körülményektől való függésének módszeres vizsgálata előtt az út. A patológiai érdeklődésből kiindulva, Ranschburg hamarosan tiszta lélektani kérdésfeltevésekhez jut el, előzőinek munkáit kiszélesítve.

További új kutatási lehetőségeket nyit meg Müller és

Pilzecker 1902-ben, a perszeverációnak pszichológiai vizsgálatával. Ideg orvosok már jóval előbb tapasztalták azt a tényt, hogy egyes betegségeknél bizonyos képzetek erősen megtapadnak és fellépnek, amikor már nincs is rájuk szükség, sőt zavarólag hatnak. Müller és Pilzecker kísérleteikkel bebizonyítják, hogy szellemileg teljesen egészséges embernél is megvan a hajlam arra, hogy bizonyos képzetek a tudatban megtapadjanak, csak hogy náluk gyorsabban tűnnek el, mint beteg embernél.

Müller és Pilzecker tisztázzák a hiba-pszichológiában a kontamináció, vagyis a keveredés-hibának a fogalmát is. Szerintük a keveredés-hibának két oka van: az egyik az, hogy egymással valamilyen szempontból ellentétes képzetek egyszerre nyomulnak a tudatba; másik lehetséges ok, hogy két, részben ellentétes képzet közül egyik sem elég erős ahhoz, hogy a másikat legyőzve, maga foglalja el a tudatot, hanem mindkettőből bizonyos elemek nyomulnak be a tudatba és így jön létre a két képzet különböző elemeinek keveredéséből a hibás alak. Ezzel tehát az erőhatással felruházott élmények dinamikus kölcsönhatására vezetik vissza a hibákat. Érdekes megemlíteni, hogy Müller és Pilzecker, bár lényegesen új szempontokat tárnak fel a hibapszichológia terén, kutatásaik célja mégsem hibajelenségek tisztázása volt, hanem emlékeztetvizsgálataik közben fedezték fel a hibaforrásokat.

Tisztán elméleti célból hibakutatásokat eredeti kísérleti módszerrel elsősorban H. H. Bawden végzett nagyobb anyaggal, Munkája „Study of Lapses” címmel 1900-ban jelenik meg. A kísérleti személyeket olvasás és írás közben igyekszik különböző zavaró és gátló mozzanatok közbeiktatásával hibázásokra kényszeríteni. Az így kapott hibás teljesítményekből állapítja meg a hibázások okát, melyek szerinte idegesség, fáradtság, feledékenység, stb. Négyféle hibafajt állapít meg: perzisztencia, anticipáció, kihagyás, transpozíció (=permutáció). Az ezenkívül előforduló hibákat asszimilációs mozzanatokra vezeti vissza.

A lélektani kutatások számos területén forradalmi hatást vált ki Freud fellépése. Freud hibaelméletének lényegét a következőkben foglalhatjuk össze (3, 4). Kifogásolja, hogy minden hibaformára külön okot keressünk, de nem tér vissza az asszociációs mechanikára sem, hanem az érzelmi eredetű szándékok akadályozott reálizálásában látja minden tévedés forrását. A hibás teljesítmény mindig két tényező összetekvéséből áll elő, melyek közül az egyik mint zavaró, a másik mint megzavart fogható fel. A tudattalan tényezők, az érzelmi elnyomás és torzítás-tendenciák új hibaforrásokkal ismertetnek meg, amelyek szemben az eddigi fiziológiai modellekkel, szerinte racionálisan működnek, az emberi ösz-

tönök érdekében. Freud nyomán számos kutató halad, így pl. Adler és Steckel, akik példáikkal illusztrálták mesterük felfogását, de újat nem hoztak ezen a téren.

Freud mindenesetre új tényezőt fedezett fel, az érzelmi természetű elszólások esetében. Ez azonban nem alkalmas minden, pl. fáradási jelenség értelmezésére. A józan bírálók elfogadták az új tényezőt és ennek helyét keresték a többi között.

A kézzel írt íráshibáknak szentelt legrészletesebb kísérleti munka Stollé (19). Stoll 4 alapvető hibafajt állapít meg, amely későbbi kutatóknál is lényeges szerepet játszik, hibafajok megállapításában. 1. Folyamatossági hiba; 2. Ranschburg-féle gátlás; 3. perszeveráció; 4. asszociációs keveredés folytán keletkezett hiba.

Stoll felosztásával egyetért Weimer, de új hibafajnak veszi fel az érzelmi és akarati hatásra keletkezett hibákat. Elkülöníti egymástól az összetéveszthető megjelenésű, de eredetükben különböző tényezőket. Új szempontokat tár elénk a hibák egymásra való hatásának megállapításával is. Kiessling (7, 8) a Weimer által kijelölt irányokat követve, kutatja a hibázás feltételeit, különösen az ifjúkorban. Ő profilaxist is keres.

Weimer (20) pedagógiai kérdésekből kiindulva, megállapítja a Ranschburg-jelenség, az egyszerű és az érzelmi asszociációk szerepét a hibázásban. Legfontosabb elméleti eredménye a tévedés és hibázás elválasztása. Weimer szerint tévedésről van szó, amikor valaki mást szándékozik írni, vagy olvasni, mint ami az adott helyzetből következne; ellenben hibázásról van szó, amikor a megfelelő szándékot rosszul hajtják végre. Ezekből következik, hogy nem vehetjük ilyen értelemben íráshibának a helyesírási hibákat, grammatikai melléfogásokat, mivel ezekben nem a szándék eltorzulásáról van szó, hanem arról, hogy az illető helyesnek vél valamit, ami pedig nem úgy van, tehát így valaminek a nem tudásából eredő tévedéssel állunk szemben. Ehhez a megkülönböztetéshez Weimer saját iskoláján kívül (Kiessling) Ranschburg iskolája is csatlakozott.

Összegezve láthatjuk, hogy a hibázást három tényezőre vezették vissza a kutatók. De mind a három forrásmodell: asszociáció, élettani erő, tudattalan dinamika; egyoldalú elmélet. A bennük rejlő értékeket elismerte Ranschburg, aki az asszociációs, élettani, kvalitatív, kvantitatív gátlások mellett az érzelmi gátlások formájában ismeri fel a Freud-i állítás tartható vonásait, melynek bírálatát Ranschburg nyomán a sajtóhibák terén Schiller állította össze (16).

A magyar hibakutatók valamennyien Ranschburg-tanítványok. A Ranschburg-féle homogén gátlás jelenségének to-

vábbkutatásával foglalkozik Focher László dolgozata: „Újra felismerési kísérletek különböző hasonlóságú és heterogén színsorokkal“ (2). Kimutatja, hogy a Ranschburg-törvény érvénye e területen is fennáll, a homogenitások gátlóan hatnak az újrafelismerésre.

Schmidt Ferenc a nyelvbottlások lélektanával foglalkozik (18). A nyelvbottlásokat funkcionális és pszichológiai körülményekre vezeti vissza. Az előbbi a beszéd mechanizmusában, a hangok tulajdonságában gyökerezik, pszichológiai okok közül pedig alaptörvénynek veszi a Ranschburg-jelenséget.

Schiller Pál már említett dolgozata (16) a gyakorlati pszichológia szempontjából veszi vizsgálat alá ezt a problémát. A sajtóhibák azonban annyira más lélektani körülményeken alapulnak, mint a minden egyes betűt kirajzoló kézírás során keletkező hibák, hogy eredményeit problémánkra nem lehet minden további nélkül alkalmazni. Egy másik dolgozatában (17), a nagyvárosi utcai forgalomban alkalmazott jármű rendszámok olvashatóságával foglalkozik. Kimutatja, hogy a Ranschburg-féle homogén gátlás jelensége e téren is, hibázásra vezető tényezőként szerepel. Ebben a dolgozatban elméletileg állást foglal a homogén gátlás törvényéhez. Szerinte a folytonos különfeleségek közepette fellépő egyformaság a Ranschburg-féle gátlás lényeges feltétele. Ilyen módon nem a fáradásban, hanem a differenciálási szándék megnehezítésében látja a jelenség lényeges feltételét.

E rövid áttekintésből láthatjuk, hogy a hibapszichológia kialakulására a következő tényezők voltak döntő hatással: 1. a pszichofizika, mely a hibázások tényét először kutatja módszeresen és fiziológiai modellek felállítására vezetett. 2. A hibapszichológia fejlődését évtizedekre meghatározza az aszszociációs tan, mely a hibázások magyarázatát többnyire a különböző képzetek téves, vagy gyöngye kapcsolódásában keresi. 3. Teljesen új fordulópontot ad Freud tanítása, ahol az eddig szerepelt mechanikus képzetkapcsolódások helyét az érzelmi eredetű szándékok kielégítésében létrejött kiesések és ferdítések foglalják el. 4. Az íráshibák módszeres kutatását elmekórtani, nyelvészeti és pedagógiai kezdeményezéseknek köszönhetjük. A különböző irányok eredményeit Ranschburg egyezteteti átfogó elméletében.

Feltűnő az, hogy bár pszichológiai szempontból sokat ígérő terület a hibás cselekvések problémája, mégis mint öncélú kutatási anyag, alig szerepel. Legtöbbször csak segédeszközüül szolgál más kérdések vizsgálatához. Metodikai, nyelvészeti, pedagógiai, gyógyítási problémákhoz kapcsolódik és csak ritkán önálló kutatási tárgy. Adatgyűjtéssel is ritkán találkozunk a normális, általános pszichológia terén.

Az íráshibák terén, eltekintve a nyomdai és gépíráshibák-tól, melyeket részletesen feltártak, a kézírásos anyag elsősorban kísérleti eredetű volt és így egyrészt mesterkélts, másrészt, minthogy általában egy- és ugyanabban a helyzetben keletkezett, a hibaforrásokra való következtetést megnehezíti. Ennek a körülménynek előnye, hogy a hibák keletkezésének általános feltételei egyeznek ugyan, de ezzel szemben ez az egyöntetűség épp a legfontosabb szempontokat kapcsolja ki, t. i. magának az íráshelyzetnek, nevezetesen pedig a különböző írási céloknak hatását. E hiányok pótlása dolgozatomnak egyik feladata.

2. Célkitűzés.

Mielőtt azt vizsgálnánk, hogy az írásfolyamat során mi az, ami benne hibázásra vezet s az egyes hibatendenciák megvalósítását mi hozza létre, szükségesnek látszik magát az írástevékenységet és az íráshiba mivoltát vizsgálat alá venni. Célkitűzésemet a fogalmak tisztázásával próbálom körülhatárolni.

Az írást tekinthetjük úgy, mint a grafikus jelekkel való beszéd egy formáját, csak hogy amíg a beszéd mindig egy másik személyhez irányul, tehát dialógikus, az írás inkább monológyszerű. Az írás sokkal nagyobb mértékben fordul az ember értelméhez, mint a beszéd, amely közvetlen kifejezéssel is kiegészíti a mondanivalókat. Ezzel függ össze a beszéd- és írásstílus különbözősége is.

Felfoghatjuk az írást, mint célratörékvő cselekvést, mely magában hordja az összes jegyeket, melyek a cselekvést jellemzik, t. i. tervszerűség, feladathoz kötöttség, a pillanatokról egymásrakövetkező alakváltozások szándékrealizálása, stb. Az írás sohasem pusztán munkateljesítmény, nem is csak érzelem, vagy gondolat kifejezése, hanem egy bizonyos alakzatban lefektetett jel. Tenni, kifejezni, alakzatnak lenni, adják az írás belső, lényeges alkotó tényezőit, Dietrich Werner szerint (1).

Hibázás mármost akkor áll elő az írásban, amikor a kifejezni szándékolt alakzatot, a tétben szándékunktól eltérően állítjuk elő. A hibás teljesítmény kritériuma Weimer szerint (21) a helyestől való eltérés, melyet nem szándékozunk és éppen ezért nem is mindig ugyanabban a formában lép fel. A hiba oly cselekvés, mely elkövetője szándéka ellenére megvége és a megkívánt normától eltér, mégpedig bizonyos lelki funkciók kimaradása folytán.

Íráshibán Schiller szerint meghamisított írásbeli alakot értünk (16). Szerinte a szöveg bizonyos alaki határozmányai

„törvényszerűen kiváltanak hibareakciót ... hiba azonban csak akkor áll elő, ha egyéb feltételek is hozzájárulnak ...“ Tehát, hogy hiba keletkezzék, ahhoz mindig két tényező együtthatása szükséges: az alakban rejlő hibafelszólítás és az elkövetőnek hibás teljesítményre való diszpozíciója. Ezt persze, már Ranschburg és mások is látták. Kiessling is hibafeltételként objektív és szubjektív hibaokokról beszél (7). Két ember ugyanazt a hibát elkövetheti különböző feltételek között és ugyanolyan feltételek mellett követhetnek el különböző hibákat.

Az újabb irányú lélektani kutatásokban szerepel a szándék, mint alapvető tényező. A konatív lélektannak mentális és viselkedéstani, analitikus és alakelméleti formáját egyaránt ismerjük (McDougall, Tolman, Freud, Lewin). Ezek az irányok egyetértenek abban, hogy az élőlény cselekvését csak úgy érthetjük meg, ha világos előttünk a szándék, ami azt létre hozta. Mivel a hibás produktumok vizsgálatánál ezt a tényezőt eddig — Weimer egészen általános természetű megkülönböztetésétől eltekintve, — figyelmen kívül hagyták, dolgozatom főszempontjául azt tűztem ki, hogy a hibás teljesítményeket abból a szempontból vegyem vizsgálat alá, hogy azok valamely eredetileg szándékolt cselekvésnek milyen természetű helytelen realizálásai. Mi késztet a szándék pontatlan megvalósítására és milyen torzult realizálások keltek a kielégítésnek látszatát?

Ezért úgy látszott szükségesnek, hogy jellegzetesen különböző írási céllal készült anyagot gyűjtsek, amelyben a hibafajok várhatóan különféle megoszlása ad útmutatást a szándékrealizálás problémájára. Az első feldolgozások során azonban rájöttem, hogy a természetes feltételek között egyféle céllal készült írásanyagban már egyedül megtalálom a *szándéktorzulások* néhány meglepő sajátosságát. Ezért a hibák elemzésére fektettem a főszűrt, minden egyes eset külön tanulmányozásával és a különféle célokkal készült írások összehasonlítása másodrendű jelentőségűvé sülyedt.

II. MÓDSZER.

1. Anyaggyűjtés.

Az anyaggyűjtést nem kísérleti úton végeztem, hanem különböző céllal keletkezett írásokat gyűjtöttem össze, kizárólag felnőttekét. Első csoportja a gyűjtött anyagnak egyetemi hallgatók *jegyzetfüzetei*. A jegyzetek a bölcsészeti karon, különböző professzorok különféle tárgyú előadásairól készültek, de ugyanazt a célt szolgálták: a gondolati tartalom

lerögzítését. Ez az anyagom adta a legtöbb itt tekintetbe vett hibát.

Anyagomnak második csoportja különböző egyénektől összegyűjtött disszertációk, dolgozatok s egyéb írásművek spontán *fogalmazásai*.

Harmadik csoport a másolt írások csoportja, ahova bevettem egyetemi szakdolgozatok kézzel írt *másolatait*, jegyzetfüzetek másolatait, egyik budapesti női felsőkereskedelmi iskola IV. osztályos növendékeinek magyar dolgozatok füzetait és egyik budapesti tanítónőképző utolsó éves növendékeinek különböző dolgozatos füzetait, valamennyien másolt *írások*.

A hibás teljesítmények elemzését a következőképpen készítettem elő. Minden egyes hibás alakot külön cédulára írtam ki, pontosan másolva a hibás alakot és javítási kísérletét és a hibás alak előtt és után szereplő néhány szót, vagy az egész mondatot. Bizonyos nehézséget jelentett az átírások kiolvasása és ezért számos homályos alakot figyelmen kívül kellett hagynom. Ilyenmódon az anyagnak mintegy 10%-áról le kellett mondanom, nehogy önkényes értelmezések forduljanak elő.

A jegyzetírásokból ilyenmódon összegyűjtöttem 7 hallgatónak több egyetemi félév folyamán készített jegyzetfüzeteiből (kb. 4000 negyedíves oldal terjedelemben) összesen 2559 íráshibát, amelyből azonban csak 2288-at dolgoztam fel, a többi részben olvashatatlan volt, részben pedig javítások és áthúzások miatt lehetetlen volt az eredeti hibaformát megállapítani.

A fogalmazványok közül 40 egyénnek írásanyagából szedtem ki a hibás alakokat, átvizsgálva kb. 8000 negyedíves oldalt. Ez természetesen csak hozzávetőleges számítás, mivel a házi koncepció jellegénél fogva, még ugyanahhoz a dolgozathoz felhasznált papírosoknak is formája és nagysága teljesen különböző volt, pár cm. nagyságú noteszlapoktól ívpapír-nagyságig. A 40 egyén közül kb. fele nő, fele férfi. A kapott hibák száma néhány olvashatatlan kiselejtezésével csak 748.

A másolt írásokból 73 egyénnek, túlnyomórészt nőktől származók írásanyagát vizsgáltam át, kb. szintén 8000 negyedíves oldal terjedelemben. Összesen 538 felhasználható hibát kaptam.

Ha e három csoportból a mennyiségi szempontot kiemelem, akkor a nagyon durva összehasonlítás ellenére is, meglepő különbségeket észlelhetünk, az összesen feldolgozott 3574 hiba megoszlásában. Legtöbbet a jegyzetírás során való problematikus stilizáláskor hibáznak, a fogalmazványban lé-

nyegesen kevesebbet és valamivel még kevesebbet a másolás-ban. Éppen ezért kellett ez utóbbi kategóriákban több egyén anyagát összegyűjtenem. A hibázás gyakorisága a három helyzetben úgy aránylik, mint 1:1/5:1/8. Említést érdemel az is, hogy a megvizsgált 122 egyén kivétel nélkül hibázott. Persze, ennek ellenére tekintélyes egyéni különbség is adódott a hibagyakoriságban. Ezt azonban nem vettem figyelembe, mert mennyiségi problémák nem foglalkoztattak, a minőségben pedig az egyéni különbségek nem voltak nevezetesekek és inkább a tévedések közt (grammatika, írásjelek) mutatkoztak, melyeket eleve figyelmen kívül hagytam a hibakutatási tradíciót követve.

A jegyzetírás hibagyakorisága a többirányú munka következménye, melyet az idő is sürget. A fogalmazásban a gyakori átszilizálás jelent nehézséget, a másolást viszont sem gyorsan, sem spontán nem kell végezni és így ez ad a legkevesebb alkalmat a hibázásra. A jegyzetírás során az író személynek nehézség a hallott előadásra való figyelés, az előadott anyag megértésén kívül; az előadó tanár által beszéd-folyamatossággal előadott anyag lényegét lehetőleg sűrítve kell lejegyezni, tehát bizonyos fokú kritikai munkát is kell végezni. Ezenkívül szüksége van az író személynek az ő megszokott írástempójánál jóval gyorsabb írásra, ami erős motorikus teljesítményt is igényel. E sok irányú munka mellett a hallgatók saját bevallása szerint, az írás funkcióját teljesen öntudatlanul végzik. legfeljebb óra végén, ha az ujjuk görcsöt kap, vagy a kezük fáj a gyors írástól, válik tudatossá az írás munkája. Hibás teljesítmény adására semmi más tényező nem lehet alkalmasabb, mint az egyszerre több irányban való foglalkozás. Innen adódik, hogy az aránylag kevés anyagból, szándékos zavaró körülmények közbeiktatása nélkül, aránylag nagymennyiségű íráshibát sikerült kapnom.

Nagyfokú lekötöttség és a gondolatok többirányban való elfoglaltsága a fogalmazás esetében is fennáll. Fogalmazás közben az ember állandó készenlétben van arra, hogy a fogalmakat és az azt kifejező szavakat más, megfelelőbb szavakkal és fogalmakkal helyettesítse. Valószínű, hogy egyszerre több fogalom és szókép is fellép, melyek részleges leírási szándékot keltenek. Ez azonban a másik két céllal keletkező írásra is áll, hiszen a jegyzetírásban a hallott, a másolásban a látott szavak állandóan zavarják az aktuálisan éppen realizálódni készülő írásszándék-töredéket.

A másolás során van az író személy legkevésbé többirányú munkával elfoglalva, a jegyzetírás és fogalmazás írási körülményeivel szemben. Az írás szövegét az író személy el-lentétben a másik két csoporttal, itt nem az írásfunkcióval

egyidejűleg szerkeszti meg, hanem csak az olvasás konkurrál az írásfunkcióval, a már készen levő és leírásra váró anyag találkozásában.

2. Feldolgozás.

Az íráshibákat eddig túlnyomórészt a hiba kész megjelenési formája szerint osztályozták. Ez azonban külsőleges szempontnak bizonyult és nem árulta el a hiba keletkezésének természetét. Hiszen különböző eredetű hibák is ugyanarra a külső eredményre vezethetnek. Fordítva viszont, egy-és ugyanaz a hibaforrás különféle alakú megnyilvánulásra vezethet. Ranschburg pl. kimutatta, hogy a halmozott egyformaság egy ilyen homogén tag kiesésére, vagy meghamisítására vezethet, de eredményezheti — ha ilyen tendenciákat leküzdöttünk, — a homogenitáson kívüleső tagok torzítását, felcserélését, stb. Az íráshibákat folyamatosan keletkező cselekvéseknek felfogva, mint grafikusán megrögzött cselekvést próbáltam elemezni és igyekeztem tartózkodni az irodalomban talált osztályok alkalmazásától. Elemzéseimben szigorúan leírtam azt, ami történt. Az elemzések során azt vettem főszempontnak, hogy a torzított tagok milyen viszonyban vannak a nem torzítottakkal, hogy a szónak melyik részén történt a hiba, hol volt az elhibázott taghoz hasonló tag, amellyel összetévesztés adódhatott, hogy hová került a hibás tag, honnan került oda és így tovább. Megvizsgáltam továbbá az elhibázott betűk természetét is, a többihez viszonyítva, hangzásban, optikai alakban, hangsúlyban.

Külön figyelmet szenteltem a hibák javításának. Számos hibaalak a javítás által érte el végleges alakját, vagyis hibásan javították őket. Ilyenkor a különféle írásszándékok egymásután következő torzulásait igyekeztem szabatosan leírni. Persze, olyankor lehetséges többféle értelmezés is, amint ezt példáim mutatják. Főkérdés nem az, hogy mi jött létre, hanem az, hogy milyen körülmények között, hogyan keletkezett a hibás alak.

Hibának az olyan képletet vettem, amely torzításában még elárulja az eredetileg szándékolt formát. A szóalakon belül, vagy szomszédságában igyekeztem megtalálni a torzítás alkalmat adó körülményeket. Abból a felfogásból indultam ki, hogy a hibás képletek túlnyomó többsége a helyes alak írási szándékának valamilyen torzult realizálása. Szükséges volt, hogy mint Weimer is, elválasszam a hibáktól a tévedéseket. Azokat az eseteket, melyekben a hibázó előbb mást szándékszik írni, mint amit később írt, nem vettem hibának. Ezek felismerése aránylag egyszerű volt, mert az ér-

telmes és az előzményekkel is összefüggésbe hozható, de áthúzott, vagy javított alak tévedésekre, illetőleg átfogalmazásokra engedett következtetni, főleg, ha egyik talált hibatendenciával sem lett volna magyarázható.

A hibák különféle formái közt való előzetes tájékoztatásra az irodalom alapján két főformát választottam munkahipotézisként, amelyek várakozáson felül beváltak, mert anyagom alapvető felosztására kevés és az azzal jól összhangba hozható kivétellel alkalmasnak bizonyultak. A szándékrealizálást eszerint megzavarhatja: 1. valamely később leírandó tag előrevételezése, 2. valamely már leírt alak (vagy olyan, melyet le kellett volna írni), utólagos (újbóli) leírása. Ez az alapvető fenomenológiai különbség lélektani gyökerű alaptendenciáknak felel meg: 1. anticipálás, vagyis az az eset, amely túlkorán valósítja meg a szándékolt forma egy részletét és 2. perszeverálás, vagyis az az eset, amely egy más realizált formarészletet még egyszer fölöslegesen megvalósít. Ezen a két csoporton belül további alosztályokat kerestem az egyes megegyező esetek összefoglalásával.

Természetesen igen nagy nehézséget jelentettek a halmazozott hibák és javítások. Ilyenkor igyekeztem a hiba keletkezését rekonstruálni, sorra véve az eredeti helyes alak írási szándékának részleges realizálásait és a hibák különböző javításai által előállott új helyzeteket.

Az elemzéseket egyöntetűen végeztem mindhárom céllal írott anyagban, de az eredmények tárgyalásakor bemutatott példák valamennyien a jegyzetírás anyagából valók. A háromféle céllal írt anyagból kapott megoszlást külön fejezetben fogom tárgyalni.

III. EREDMÉNYEK.

A klasszikus hibakutatás ismert esetei a külsőleges hibaformák: helyettesítés, kiesés, betoldás, felcserélés, stb. Ezek olykor világosan megmutatják, hogy melyik tag szenvedett hamisítást. Nehezebb az eset akkor, amikor a hiba félbemarad és a javítás észrevétlenül más alakot eredményez, mint amit az író megkezdett. Ezért ragaszkodtam a szigorú lokális leíráshoz.

A hibákat elsősorban aszerint csoportosítottam, hogy honnan hova kerül a hibás helyre írt betű, vagy betűcsoport. Hogy hová kerül, azt a hibaforma alapján könnyű eldönteni, mert éppen a helyesen írandó tag helyére került, de hogy honnan került oda, arra nézve sokszor csak következtetni tu-

dunk. A *helyettesítés* esetén a kihagyott betű helyére kerül a következő betű, amely folytatásával már helyesen függ össze. Ez tehát egy fajta anticipálás, vagy perszeverálás lehet, ahol az a kérdés, hogy miért éppen a kérdéses betű esett ki, vajjon a következő előrevezése, ill. előző megtagadása miatt, vagy önmagának valamilyen hátránya miatt. Hasonló a helyzet a *kiesés* esetében. Itt is olykor maga a kiesett tag jut valamilyen alaki hátrányba, máskor pedig egy erősen megtagadt vagy előrekíváncozó tag vezet az elnyomáshoz. A *betoldott* tagot is néha nehéz azonosítani, — lehet egy előző tag perszeverálása és lehet egy következő anticipálása. Abban az esetben, ha a betoldott betű hibátlan leírásakor az elhibázott rész után következett volna, bizonyos körülmények között feltehető, hogy a később leírni szándékolt betű került előre. Ha pedig ugyanolyan betű, vagy betűcsoport megelőzte a hibásan írt alakot, akökr bizonyos körülmények között feltehetjük, hogy ennek az előzményeknek a hatása a betoldás. A *felcserélés esete* talán a legegyszerűbb: itt anticipálással van dolgunk, amelyet a kiesett tag azonnali pótlásával javít az író. Bonyolítja az esetet, ha e tökéletlen javítás előtt jobban igyekszik javítani az író személy és pl. újra leírja a kérdéses tagot jól, amikor is sokszor látszólagos betoldás keletkezik. Ha pl. *alkohol* helyett *alhokohol* szerepel, akkor a betoldott szótagból következethetünk arra, hogy itt minden valószínűség szerint a „koh” rész cserélődött fel „hok”-ra, de 2 betű helytelen sorrendű leírása után áthúzta a hibát az író.

Ezek az esetek mutatják, mennyire nem lehet a külső megjelenés alapján lényegi osztályozáshoz jutni. A hibaelemzés tehát a keletkezett torzalak értelmezésében áll; keressük a tendenciákat, amelyek előrevételezésre, vagy megtagadásra vezetnek. Némely esetben persze a hibás alakot vele megegyező betűk, vagy betűcsoportok meg is előzik, meg követik is. Ilyenkor csak különleges esetekben sikerült eldönteni, vajjon anticipálás, vagy perszeverálásos hibatendenciával állunk szemben, de egyik, vagy másik, vagy mindkettő, ilyen esetekben is szerepel.

A) Hibázást kiváltó körülmények szerepe.

Külön elemezve mind az anticipálás, mind a perszeverálás alcsoportjait, arra a váratlan eredményre jutottam, hogy mindkét főesetnek ugyanazok az alfajai vannak, vagyis ugyanolyan szerkezetű konstellációk kedveznek egyfelől az anticipálásnak, másfelől a perszeverálásnak. Ezért e két főesetet együttesen tárgyalom a különféle esetek szerinti tagozásban.

1. A megegyező szomszédság.

A hibakeletkezéseknél úgy az anticipálás, mint a persze-
verálás eseteiben, leggyakoribb hibázásra vívó mozzanat a
megegyező szomszédság tényezője. A megegyező szomszédság
mibenlétét a következő példával próbálom bemutatni. Valaki
az egyik szövegben „reagál” helyett „realág”-ot ír. Az utolsó
szótag mássalhangzóinak felcserélődését itt valószínűleg az
idézi elő, hogy a megcserélt hangzók előtt lévő betűk mind-
két helyen alakilag egyformák, „a” és „á”. E hibaelőidéző
körülmény szerepét világosan láthatjuk a következő képlet-
ben. Tegyük fel, hogy valaki „xpodxri” helyett, annak hibás
alakját írja, „xpołxpi”. E hiba keletkezését úgy képzelhetjük
el, hogy mivel az első alkalommal „x” után „p” következett,
a legközelebbi „x” megjelenése már jel lesz arra, hogy most
is „p”-nek kell jönni, vagyis az „x” ismételt megjelenése,
mint az előzővel megegyező, kiváltja az azonos reakciót,
„p”-t. Ezt az esetet nevezzük íráshibáknál perszeverációnak,
amely ilyen formában a kondicionált reakció egy esetének
látszik. Az ismeretes kondicionált reakció t. i. abban áll, hogy
ha egy adott ingerhez mindig egy szokásos reakció kapcsoló-
dik, később ez az inger a reakciót automatikusan kiváltja.
Ugyanez az eset előállhat, mint a „reagál”-esetnél láttuk,
anticipálás formájában is, ha pl. „xrodxri”-t ír az illető. Itt
nyilván a későbbi „x-r” szekvencia foglalkoztatja az író-
t, mikor az első „x” után a később következő „x”-nek a köve-
tőjét írja. Itt tehát nem a megelőző tapasztalat, hanem a szó
leírására irányuló számtalan korábbi tapasztalat és a követ-
kező szándék hat kondicionálóban. Ezzel rokon az antici-
pációs hibáknál szereplő az a tendencia, mely szerint az elő-
revett tag, a vele alakilag megegyező tag helyére jön. Ez a
tendencia érvényesül a következő esetenél: „... a helyzet úgy
alakul, hogy ...” helyett valaki „akakul”-t ír. Itt a me-
gegyező betűelőzményeken kívül a hiba keletkezésében fősze-
repet játszott a „k” és „l” felsőhurkos betűknek alaki ha-
sonlósága és a megegyező motorikus kezdet.

2. Összetett hangzók szerepe.

Most áttérünk egy újabb hibatényező ismertetésére. Ösz-
szetett hangzók jelenléte a szóban szintén igen kedvez az an-
ticipálásnak, amit úgy kell felfognunk, hogy az elütő jellegű
tagok jobban foglalkoztatják az író-
t, mint a többiek. Anya-
gomban pl. az „y”-os összetételű hangzók igen előnyös hely-
zetei a hibázásnak. Ezt a kedvező alkalmat valószínűleg az
adja, hogy egy hangzót jelöl két betű, vagyis egy fonetikai

jelnek két optikus, illetve motorikus jel felel meg. Az „y“-os összetételeknek a többi összetett hangzóval (sz, cz, zs, cs) szemben való különösebb nehézségét az adja, hogy míg a többi összetett hangzóknak szereplő betűk, s, z, c, önálló hangzóként is szerepelnek, addig az „y“ a magyar nyelvben néma, önálló fonetikai jelként sosem fordul elő. Általában a kiemelkedő betűtagok vezetnek az esetek túlnyomó részében tényező szerepét látjuk a következő példában „... köznév anticipálásra. Perszeverálásra az összetett hangzók jóval kisebb mértékben adnak alkalmat, igaz, hogy itt csak arra szorítkozhatnak, hogy megbontsák a bonyolult együttest. E hibatényező szerepét látjuk a következő példában: „volt a *székelyeknél* még . . .“ helyett „*szélyekelyeknél*“ fordul elő az egyik szövegben. Elemezve a torzulás mozzanatait, először is azt látjuk, hogy ú. n. anticipálás esetével van dolgunk, amennyiben feltételezzük, hogy a nem megfelelő helyen levő „ly“ azonos a később szereplő „ly“-al. Az anticipált betű után azonban az író azonnal észreveszi, hogy hibázott és abbahagyva a mássalhangzók felcserélését, már jól ír, s a hibás tag utólagos áthúzásával javít. Amint látható, a felcserélt betűket megelőző hangzó alakilag mindkét helyen egyforma, „é“, illetve „e“. A hibás helyen anticipált tag egy ritkábbban szereplő összetett mássalhangzó, amely éppen mivel ritkább összetétel, a szóalakból mintegy kiemelkedve, már az írásrealizálás kezdetén foglalkoztatja az író személyt. Figyelembe kell még vennünk azt is, hogy minek a helyére került az anticipált tag s akkor azt látjuk, hogy a „k“-nak a helyére került „ly“-al megegyező motorikus kezdete van, t. i. az „l“ és „k“-nál a felfelé ívelt hurok, amely a megegyező előzmény tényezőjét fokozza.

3. A kielégített szándékrészlet tényezője.

Csak anticipációs hibák esetében fordul elő aránylag kevés számban a kielégített szándékrészlet hibaelőidéző tényezője. Pl. „történeti *kútfő*“ helyett valaki „*kúfő*“-t írt. Az előző szóban szereplő 3 t-vel a „t“ betű leírási készsége mintegy kielégült, azonkívül az „f“ felsőszárának leírása a hibás szóban is, a „t“ betű leírásának motorikus szempontból eleget tett s így a következő mozdulat már a következő betű folytatását idézhette elő. Az anticipálás különös nehézsége, hogy az előrevert tagnak ki kell szorítania mást a helyéből. Könnyű ez ott, ahol a megegyező előzmény mintegy útát csinál. De ahol ez a körülmény nem szerepel, ott érvényre juthat egy éppen az imént szerepelt hangzó által való kielégítettsége valamely parciális szándéknak. A mindennapos életben könnyű elfelejteni levelet írni annak, akinek éppen tegnap írtam

más ügyben; Lewin mutatta ki az ilyenfajta szándékok elfelejtésének magyarázatát vélt szándékkielégítésekben. Mindennaposan megfigyelt jelenség az, hogy az emberek a nehézséget azzal akarják mintegy leküzdeni, hogy minél előbb túl legyenek rajta.

4. Monotónia megszakítás tényezője.

Ugyancsak az anticipálások esetében szerepel a monotónia megszakítás tendenciája, vagyis a túlhosszú, ismétlésekkel terhes és más nehézségekkel halmozott szavak lerövidítése. Pl. „... egy *lekerekített* négyszög ...” helyett „... *lekerikett* ...” ír valaki, Ez tulajdonképpen a Ranschburg-féle gátlásnak szorosabban vett klasszikus esete.

5. Jellegtelen kielégülés tényezője.

A perszeverálások hibákban domináló hibaelőidéző körülmény a jellegtelen kielégülés esetei, amikor olyan szórészek kerülnek újból érvényre, amelyek valamiképpen elégtelen megvalósulást nyertek. Pl. „... invenciója, *feltaláló* képzelete ...” helyett „*feltalálója*”. A hibázást elősegíthette, hogy a ragok előtt mindkét szóban ugyanaz a hangzó áll, t. i. „ő”. Ezen a megegyező előzményen kívül azonban a ragnak az előző szóban bizonyos jellegtelensége is van, az „ő” után a „ja” ismétlésjellegű és így talán feltehetjük, hogy a rag írásának szándéka a realizálásban elmosottnak tűnhetett fel. Elégtelen megvalósítást nyerhet valamely betű, melyet sokszor kell ismételni a helyes szóalakban és ez a halmozott szándék mintegy túlló a célon: a helyes megvalósítás nem kelti azt a benyomást, hogy valóban elég sokszor realizáltuk a halmozandó tagot. Ezért találhatunk pl. több „e” és „l” mellett még egy fölösleges felsőhurkos betűt, pl az „ellen” szó gyakran fordul elő 3 „l”-lel anyagomban.

6. Torlódó hangzók leegyszerűsítésére irányuló tendencia.

A torlódó hangzók leegyszerűsítése történhetik anticipálással és perszeverálással egyaránt. A monotóniát, vagy szokatlan kiemelkedést itt is megszakítjuk, akár későbbi, akár előbbi tagok beiktatásával. Pl. „Nyitrai *püspök* h. még...” „*püspök*”. Itt később következő magánhangzó közbeiktatásával oldja fel az egymásmelletti mássalhangzók nehézségét, míg ebben az esetben, mikor „*elmaradottságáról* szól” helyett „*elmaradottoságáról* ...”-t ír valaki, előzőkben már szerepelt magánhangzó csúszik be, a kettős mássalhangzót követő mássalhangzó elé.

B) Mennyiségi áttekintés.

Eredményeink alapján világossá válhatott az olvasó előtt, hogy miért tolódott el az eredeti problémánk: egy-egy hibában rendszerint több hibakiváltó körülmény játszván közre, többféle tendencia is érvényesült és ezért nem volt lehetséges egyszerű mennyiségi összehasonlítást végezni a 3 különböző céllal készült írásanyagban. Minőségi különbségeket nem találtunk. Ugyanazok a hibatendenciák mindhárom anyagban felléptek. Ami eltérés megjelölhető, azt csak egészen durva kategóriák összehasonlítása alapján nyertük. Az anticipálásos hibákat először eredeti felosztásunk szerint egyszerűsítve számláltuk meg, mert a tendenciákra való redukció a halmozott körülmények folytán nem látszott lehetségesnek. Más a helyzet a perszeveráció esetében, ahol megkísértem a főtendenciák nagybani szétválasztását, a domináló körülmény szerint, amely hasonló megoszlást adott, mint az anticipálásos hibák második megoszlási képe, melyet úgy nyertem, hogy minden hibának minden egyes kielemezett hibakörülményét külön megszámláltam. Ilyen módon kb. kétszer annyi hibakörülményt állapítottam meg, mint ahány hiba volt, lévén néhány egytényezős hiba és néhány háromtényezős hiba kivételével a legtöbbször két hibakörülmény megállapítható.

Nézzük meg mindenekelőtt az anticipálás, a perszeverálás és a kettő együttes szerepével gyakoriságát a háromféle céllal írt anyagban.

Hibacsoport	Jegyzetírás		Fogalmazás		Másolás	Összeg	
A. Anticipál	1021	45 ⁰ / ₀	238	32 ⁰ / ₀	256	47 ⁰ / ₀	1515 42 ⁰ / ₀
B. Perszeverál	435	19 ⁰ / ₀	129	17 ⁰ / ₀	117	22 ⁰ / ₀	681 19 ⁰ / ₀
C. Mindkettő együtt	137	6 ⁰ / ₀	48	6 ⁰ / ₀	26	5 ⁰ / ₀	211 6 ⁰ / ₀
Ékezethiba, egybeír,							
kis-nagybetű csere	373	16 ⁰ / ₀	11	15 ⁰ / ₀	91	17 ⁰ / ₀	574 16 ⁰ / ₀
Tévedés, átfoglalma-							
zás, olvashatatlan	322	14 ⁰ / ₀	223	30 ⁰ / ₀	48	9 ⁰ / ₀	593 17 ⁰ / ₀
Összeg	2288	100 ⁰ / ₀	748	100 ⁰ / ₀	538	100 ⁰ / ₀	3574 100 ⁰ / ₀

A két betűjelzés nélküli kategóriát célkitűzésem értelmében nem elemeztem tovább. Látjuk, hogy anticipálás több, mint kétszerannyi van, mint perszeverálás, a kettő együttes szereplése csak töredéke az összes esetnek. Az anticipálás aránylag ritka a fogalmazásban, amit az magyaráz, hogy sem optikusan sem akusztikusan nem kínálkozik a következő írni való, tehát az írásszándékok kevésbé torlódnak. A perszeverálás is a fogalmazásban kisebb, mint másutt, ami ugyanazzal magyarázható, mint az anticipálás csökkenése ezzel a

céllal, — ami szintén rávilágít a két alaptendencia megegyező jellegére. A mindkét tendencia együttes érvényesülése esetében nincs különbség, igaz, hogy az esetek száma kevés.

Vizsgáljuk meg már most, hogy a három különböző céllal keletkezett írásanyagban a fő hibatendenciákon belül előforduló egyes hibafajok és körülmények milyen szerepet játszanak, hogy ezeknek előfordulási száma mennyiben hozható összefüggésbe az egyes írási célokkal.

Következő táblázatban az anticipálásos hibákban szereplő hibakörülményeknek a háromféle írásanyagban való megoszlását fogom bemutatni.

II. Táblázat.

Hibakörülmény	Jegyzetírás	Fogalmazás	Másolás
1. Megegyező szomszédság	35 ⁰ / ₀	42 ⁰ / ₀	41 ⁰ / ₀
2. Kiemelk. (összetett) előrevezése	41 ⁰ / ₀	36 ⁰ / ₀	30 ⁰ / ₀
3. Kielégített részlet	16 ⁰ / ₀	18 ⁰ / ₀	23 ⁰ / ₀
4. Monotóniamegszakítás	8 ⁰ / ₀	4 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀
Összes	100 ⁰ / ₀	100 ⁰ / ₀	100 ⁰ / ₀

A három különféle célú írásanyag hibakörülmények szempontjából nem mutat lényegesebb eltéréseket. Említésre érdemes talán, hogy a fogalmazás és másolás esetében leggyakoribb hibázásra vivő mozzanat a megegyező szomszédság, míg a kiemelkedő előrevezése a jegyzetírásnál legnagyobb. A kielégített részlet a másolás eseteiben fordul elő legtöbbször, a jegyzetírás és fogalmazásban csak 2⁰/₀ a differencia. Legritkábban a monotóniamegszakítás esete fordul elő mindhárom anyagban, s a három anyag egymásközi megoszlásában sincs nagyobb differencia ennél a hibakörülménynél.

Áttérve a perszeverálásos hibák megoszlására, itt a kiemelkedő körülmények szerint osztályoztunk.

III. Táblázat.

Hibakörülmény	Jegyzetírás	Fogalmazás	Másolás
1. Megegyező szomszédság	24 ⁰ / ₀	27 ⁰ / ₀	21 ⁰ / ₀
2. Jellegtelen kielégülés	67 ⁰ / ₀	65 ⁰ / ₀	73 ⁰ / ₀
6. Torlódáscsökkentés	9 ⁰ / ₀	8 ⁰ / ₀	6 ⁰ / ₀
Összesen:	100 ⁰ / ₀	100 ⁰ / ₀	100 ⁰ / ₀

Mindhárom esetben túlnyomórészt fordul elő a jellegtelen kielégülés, mint hibaelőidéző. Figyelemre méltó, hogy aránylag legtöbbször a másolásban találjuk. A megegyező szomszédság itt már jóval kevesebb szerepet játszik, mint az anticipálásos hibáknál. Végül legkevesebb számban fordul

elő, kb. egyforma arányban a nehézségcsökkentés hibakiváltó tényezője.

Összegezve láthatjuk, hogy az írás célja csak kis mértékben befolyásolja a hibatendenciák érvényesülését. Pedig már különfélebb szándékú írásokat nem igen lehetett volna választani és ezért nem vádolhatjuk magunkat azzal, hogy anyagunk kedvezőtlenége adta a csak csekély különbséget. Ez az eredmény eléggé meglepő, hiszen a kezdetben felvetett hipotézisünk most még indokoltabbnak látszik: meggyőződünk, hogy az írási szándék mennyire döntő és hogy szinte minden íráshiba megmagyarázható egy utóbbi, vagy későbbi rész-szándék érvényesüléséből. De úgy látszik, ezek a szándékok főleg az írás „mikrostrukturájában” érvényesülnek és az a távolabbi cél, melyet az írás szolgál, csak kis mértékben befolyásolja az apróbb aktuális szándékok torzulásait. Ezzel tehát vezérgondolatunk termékenynek bizonyult ugyan, de egészen más vonatkozásban, mint azt eredetileg gondoltuk.

Végül is többet nyertünk, mint amit vártunk; e klasszikus hibaesetek helyes és egységes átértelmezését tették elemzéseink lehetővé. Befejezésül megbeszéljük eredményeink elméleti vonatkozását a klasszikus elméletekhez. Előbb azonban új szempontjaink alkalmazhatóságát szeretném ábrázolni Ranschburg legújabb anyagán.

C) Minőségi elemzés Ranschburg anyagán.

Ranschburg több mint 40 éven át végzett kutatásai során a hibázásra vezető *feltételek* egységesítését hajtotta végre. Megállapította az elmemunka mennyiségi és minőségi gátlásait, amelyek hibázásokra vezetnek. Ez a munka nyitotta meg az utat afelé a probléma felé, hogy az immár pontosan ismert kedvezőtlen feltételek között részleteiben milyen torzulást szenved el a *végrehajtás*, vagyis a kedvezőtlen feltételek között valamely íráskép realizálására irányuló szándék miképpen torzul. Amíg tehát Ranschburg végső fokon a hibázásra vezető feltételeket, mint *élettani energiák sorsát* fogja fel, addig mi tovább kérdezve, a hibázás végrehajtását (általunk nem kutatott élettani feltételek mellett), mint változatos íráskép végrehajtására irányuló folyton változó motorikus *szándékok torlódásának sorsát* fogjuk fel.

Szeretném bemutatni, hogy az itten vázolt felfogással a Ranschburg-féle jelenségek további megértését, fellépésük törvényszerűségének kikutatását elő lehet mozdítani. Ranschburg Pálnak a Magyar Pszichológiai Szemle X. kötetében megjelent „A magasabb szellemi működések helyes, vagy té-

ves voltát megszabó törvényekről“ c. dolgozatában fordulnak elő a következő hibapéldák:

1. *A megegyező szomszédságra példa:* A 103. oldalon, „II. Egybeolvadásos hasonlatosság alapján, kihagyással, vagy átalakítással“ c. csoportban fordul elő a következő hiba: „*levegőben*“ helyett „*levegőlen*“. Itt elemzésem szerint a perszeve-rációnak azzal az esetével állunk szemben, ahol a hibás betűk hasonló motorikája és megegyező következménye vezet a helyestől csak kevésbé eltérő betű megismétlésére. Hogy valóban csak az játszott közre a hiba keletkezésében, azt egész bizonyossággal csak akkor tudnám eldönteni, ha a hibás szónak tágabb környezetét ismerném, legalább az előtte és mögötte szereplő egy-két szóval.

2. *Az összetett hangzók szerepének két példája:* „*legszebb*“ helyett „*legszbb*“ (101. l.) Ebben a szóban halmozott nehézséget kellett az írónak legyőznie; közvetlen egymás mellett két mássalhangzó, „g“ és „sz“, az egyik ú. n. összetett mássalhangzó, ami már magában is nehézséget jelent az író, különösen a kevesebb írásgyakorlattal rendelkező gyermek számára. A nehézség fokozódik az utolsó kettős mássalhangzóval. Az író személy itt úgy segít magán, hogy igyekszik minél előbb túl lenni a nehézségen és erre a legkönnyebb eszköz, a már egyszer leírt betűnek, „e“-nek a kiejtése, mivel ennek leírási szükségletét egyszer már kielégítette.

„*nincs kenyér*“ helyett „*keyér*“. (101. l.) A mindkét szóban szereplő összetett mássalhangzó leírási nehézsége ott vezet hibázásra, ahol az összetételben ritkábban előforduló, s az önmagában sosem szereplő „y“ van jelen. Anyagomban igen gyakran szerepel az „y“-os összetétel elhibázása. Azonfelül itt is a már kétszer kielégített szándékrészlet megvalósulása marad el.

3. *További példák a kielégített szándékrészlet tényezőjére.* „*tette*“ helyett „*ett*“, spontán korrigálva: „*lette*“. (102. l.) Felnöttek írásában elő sem fordult az egyformaságok megszüntetésére irányuló tendenciának ilyen gátlás nélkül való érvényesítése, mint ebben az esetben láthatjuk. A kétszer előforduló betűk mindegyikét csak egyszer írja le, s a javításban is a „t“-t, amely tulajdonképpen háromszor fordul elő a szóban, a szó kezdetén hozzá hasonló alakú, de eltérő hangzású betűvel helyettesíti.

Kétszer is szerepel a következő hiba: „*Magyarországot*“ helyett „*Magyarozságot*“. (101. l.) Itt az összetett szó első felének utolsó és második felének első szótagja rokon, „ar“, ill. „or“; a fonetikus és motoros hasonló előzmény után a második „r“ elmarad, annál is inkább, mert a következő összetett hangzó nehézsége sürget. A kielégített részlet tehát a többi hibatényezővel együtt szerepel.

4. Monotónia csökkentésre példa.

„Szerda, csütörtök“ helyett „szerda, csütök“. (101. l.) Ebben a képletben a hibázás útját megkönnyíti elsősorban a mindkét szóban szereplő mássalhangzós összetétel, „rd“, ill. „rt“. A nehézséget fokozza a „d“ és „t“ hasonló motorikája. A „csütörtök“ szónak végül monoton hangzása és motorikája (3 pontozott magánhangzó közül 2 egyforma) a szó lerövidítésére vonatkozó szándékot valósítja meg.

5. Jellegtelen kielégülés tényezőjére példa.

„szeptember“ helyett „szezptember“. (107. l.) E hiba keletkezését úgy magyarázhatjuk, hogy a szókezdő összetett mássalhangzó azáltal vezet hibázásra, hogy mivel a két betű fonetikailag csak egy hangot jelöl, leírásával nem érzi az író kielégítettnek a rá vonatkozó írási szándékát és ezért a következő magánhangzó után megismétli az összetétel második tagját.

6. *Torlódók csökkentésére* beiktatásos példát nem találunk, hacsak az idézett (110. l.) falusi ember levelének olyan kitételeit, mint „fijam“, „utoljáig“ nem értelmezzük úgy, mint a torlódó magánhangzók megszakítására irányuló tendenciát. De persze, itt helyesírási tévedésről is szó lehet, mint az anyag sok egyéb példájában is.

IV. Megvitatás.

Foglaljuk össze eredményeinket az I. fejezetben ismertetett eddigi elméletekhez való viszonyukban. Mindenekelőtt feltűnt, hogy a legkülönbözőbb formákban is ugyanazok a tendenciák érvényesülnek. Két szempont egészítette ki egymást elemzéseimben; hogy hová került az anticipált rész és hogy milyen részek azok, melyeket előrehoz az író.

Megvizsgálva azt, hogy *milyen szórészek helyére kerülnek* anticipált tagok, megállapítottuk, hogy túlnyomóan szerepelnek a szóban ismételt részek és csak ritkán elütőek. Olykor az elütőek esnek ki, vagy kerülnek későbbre, de ez mindig homogén környezetben történik. Rendszerint olyan tagok esnek ki, amelyek kevéssel az elnyomott rész előtt (néha mindjárt utána) szerepelnek. Ez a körülmény lehetővé teszi a homogén gátlás jelenségének új értelmezését, agyélettani konstrukciók nélkül, tisztán cselekvéstani fogalmakkal. Ha feltesszük, hogy nem minden egyes betűre áll fenn külön-külön leírási szándékrészlet, hanem egész szóra, sőt szóegyüttesekre, akkor az egyes betűk leírási szándéka alárendelt és

az egésztől függő lehet, egyik a másikat helyettesítheti és egyéb kölcsönhatások léphetnek fel. Ezzel az elképzeléssel, melynek analogonjait az alakelmélet az észrevevés, mozgás, sőt éppen az akarat szándékok terén (Lewin) részletesen kidolgozta, érthetővé válik, hogy valamely betűalak leírására irányuló szándékot elfelejtjük, ha megelőzően közvetlenül ugyanilyen vagy hasonló mozgási szándékot realizáltunk. Sőt akkor is elfelejtjük ezt a szándékot, ha ugyanilyen szándékunk egy pillanattal későbbre még erősebb — ez a következő kielégülés még ritkább esete. A kiesés vagy kiszorítás veszteségeért ez az utólagos kielégülés mintegy kárpótol — így a hibát nem, vagy csak későn vesszük észre. Ez a jelenség szoros kapcsolatban áll a megegyező előzmény szerepével, főleg annak „azonos kezdet” formájával. Ha pl. „d” helyett „g”-t írok, noha a „g” csak későbbre kerülne, akkor a kezdő kör leírása egyfelől részben kielégítheti a „d” leírási szándékát, másfelől pedig alkalmat ad, mint kondicionális jel, az ugyanilyen kezdetű „g” leírási szándékának elcsúsztatott realizálására. Maga a megegyező előzmény, mint előző betű szerepe is jól ismert analogonnal rendelkezik: a tanulás legegyszerűbb esete ilyen. Az anticipált tag oda kerül, ahol a sajátjáéval megegyező betű után következhetik. A kondicionális reakciót, valamely szándéknak egy nem azt közvetlenül kiváltó, hanem a közvetve kiváltót rendszerint megelőző jelenség, mint a közvetlen kiváltónak jele, váltja ki. Ez a megegyező szomszédság hibakeltő szerepének lényege.

Itt is találkozunk ritkábban azzal a fordított esettel, hogy a következmény egyezik. Ez azonban semmi elméleti nehézséget nem jelent, mert hiszen ha a szándék erősebben irányul a következő tagra, akkor ennek egy másik előzményét is kondicionálisan írhatjuk, ha ilyen még szerepel a megvalósulni készülő szándék-szekvenciákban. Azt persze még nem tudtuk eldönteni, hogy ezek a pusztán hangsúly-eltolódást jelentő megfordítások (megegyező következmény és következő kielégülés) milyen körülmények között lépnek fel, tehát e tényezők differenciális diagnózisát a rendes kielégítéssel és kondicionálással szemben még nem tudjuk megadni. Az az eredmény azonban szilárdnak látszik, hogy oda anticipálunk, 1. ahol a közvetlen szomszédságban hasonló betű lévén, valamely betű kieshet, vagy eltolódhat és 2. ahol az anticipált közvetlen szomszédságával megegyező betű, vagy betűcsoport van; ez a két eset a szándékfelejtésnek és a tanulásnak a cselekvéstanban ismert esetei.

Ha mármost azt vizsgáljuk, hogy *honnán kerül előre* az anticipált rész, illetve hogy ez milyen természetű, akkor itt főleg azt látjuk, hogy elűtő, kiemelkedő tagok jönnek előre és csak elvétele a környezettel homolog tagok. Ebből a szem-

pontból tehát az előbbivel szemben fordított a helyzet, ami könnyen belátható, hiszen az előrevezés kiemel, a kiesés, vagy eltolás pedig háttérbe szorít. Különösen előnyös az összetett hangzó, mint olyan szórész, amelyet előrehoznak. Valamely változatos alak pregnáns részének előnyben részesítése olyan lélektani jelenség, amelyre számos vonatkozásban már rámutattak. Ha pl. egy játszótéren a gyermekek szemeláttára egy kiemelkedő dombtól 1 méterre elrejtünk valamit, akkor a gyermekek a domb közelében és rajta keresik a tárgyat. (Köhler.) Az érzéki észrevevés és az emlékezet terén se szeri, se száma ezeknek a jelenségeknek. Az íráshibák esetében az egy hangzót jelölő két betű és a magyarban ritka „y“-nal karöltött ilyen összetételek nehézségüknél fogva elütnek, és előrevétetnek, főleg ha még olyan előzményük is van, melynek párja korábban is szerepel, tehát van is hová előrejönni a bennünket foglalkoztató és így parciális szándékhangsúlyt nyelő tagoknak. Azokban az esetekben, melyekben homogén környezetből valamely homogén tag kerül előre, a monotónia lerövidítése útján igyekszik pregnánsabb alakot elérni az író. Ezáltal az írás legáltalánosabb természetét híven követik, mert az írásnak mintegy ellentétes esete a quasi dekoratív, jelentésvesztéssel fenyegető mozgás-monotónia. Ily módon aztán disszimilálódás áll elő, a homogén gátlás klasszikus esete. Ezzel látszólagos ellentétben áll az asszimilálódás, ami néha lerövidítés, pl. „fegyelet“, néha betoldás, pl. „ellivilágiasodott“ formájában érvényesül. Ezek az esetek a leghatározottabban együvé tartoznak és mutatják, hogy bizonyos alak-tendenciáknak éppen a homogén rész előrehelyezése kedvez, amit a homogén gátlás elmélete csak indirekt segédfeltevésekkel tud megmagyarázni. Egybeolvadás, elnyomás, kiejtés és helyettesítés által betoldás, stb. nem állhat elő pusztán a hasonló versengése folytán, hanem általánosabb lélektani körülmények azok, amelynek a homogén gátlás szándékmódosulása csak részesete. Általános tendenciák helyett tehát speciális tárgyi körülményekkel ismerkedtünk meg, amelyek a szándék-megvalósítás torzulásait idézhetik elő.

Nézzük meg, miképpen fest ez a nézőpont az anticipálás-sal annyira ellentétben látszó perszeveráció terén. A perszeverációs hibák feldolgozása során az antic. elemzésekör észlelt tendenciákra és ezek analógonjaira bukkantunk. Fontos helyet töltenek itt is be a *megegyező előzmény* és megtaláljuk a megegyező következményt is. Ezeknek a körülményeknek szerepe a perszeveráció kiváltásában lényegében megegyezik az anticipálás kiváltásában vitt szerepükkel. Míg az anticipálásban a megegyező előzmény azt jelentette, hogy egy későbbi szándék korábban megvalósul az azt megelőző jelre, addig itt arról van szó, hogy egy éppen realizált szán-

déket előzménye újbóli fellépésére megismételjük — a kond. reakciónak tehát annyiban tiszta esete ez, hogy egy éppen aktuális tapasztalat alapján engedelmeskedünk a jel-reakció kapcsolatnak, — míg az anticipálásban bizonyos fajta előre látás, addig itt tehetetlenség vezet hibázásra, — az emlékezet skémájának azonban ez a kettős funkció teljesen megfelel. A *megegyező következmény* esetében éppen fordítva, az anticipálás valósítja meg a tanulás egyszerű esetét, amennyiben a következmény kiemelő szándéka vezet előzményének túlkorai megvalósítására, míg a perszeverálásban megegyező előzmény bizonyos előre látást jelent: az ismétlés annak következményéhez kapcsolódik. Példáink jól mutatták, hogy az anticipálás és perszeverálás együtt járhat, mind a megegyező előzmény, mind a megegyező következmény esetében, tehát tulajdonképpen a *megegyező közvetlen szomszédság* az a főeset, amely antic. és perszev.-t egyaránt lehetővé tesz, t. i. alkalmat ad arra, hogy valamely szórész kiszoruljon és helyére más kerülhessen.

Az összetett hangzók nehézsége a perszeverálásra jóval kisebb mértékben ad alkalmat, mint az anticipálásra és csak arra szorítkozik, hogy megbontsa a bonyolult együttest. Igaz, hogy ezt éri el az anticipáció is, úgy, hogy itt megint arról van szó, hogy ugyanaz az alkalom egyszer perszeverálást, egyszer pedig anticipálást vesz igénybe. Ilyen szórészek tehát hajlamosak előre kerülni, illetve olykor ismétlésre alkalmat adni. De leginkább olyan szórészek kerülnek újból érvényre, amelyek valamiképpen elégtelen megvalósítást nyertek. Nem véletlen, hogy a legtöbb eset (példáinkban is) „e” és „l” együttesének mintegy ornamentális folytatása. Ez a körülmény látszólag ellentmond annak az értelmezésnek, amit a homogén gátlásra adtunk. Ez a látszólagos nehézség azonban egyszerűen feloldódik, ha Ranschburggal elfogadjuk, hogy az ilyen *halmozás* valóban nehézséget ad, amennyiben kevésbé precizírozható, mint a heterogénebb szerkezet és így egyszer túlzásra és egyszer csökkentésre vezethet. Hogy ezek közül az alkalmak közül a hibázó melyikkel él, tehát, hogy anticipál-e, vagy perszeverál, azt olyan finom speciális feltételek döntenek el, amelyre bepillantást még nem igen nyerhetünk. Meg kell elégedni azzal, hogy a hibázásra vezető körülményekre azok gyakoriságából következtessünk, de nem mondhatjuk meg, hogy a körülmények valóban érvényre juttatják-e a tendenciát és ha igen, milyen formában. El kell azonban ismernünk, hogy Ranschburg helyes úton haladt, mikor a perszeverálásban is csak a maga törvényének egy paradox érvényesülését látta.

Vannak olyan esetek, amikor a jellegtelen realizálás nem halmozáson, hanem izoláláson múlik: az eltérő lágy hangzó,

vagy a környezetbe belemosódó rag leírása nem kelti a rávonatkozó szándék teljes érvényesülésének benyomását és így újra való megvalósításra törő szándék érvényesülhet: ez a pregnancia szükséglete, a perszeverálás szempontjából, melyet gyakran a következő szóban érvényesít a hibázó. Ezekkel a tendenciákkal keletkeznek a helytelen kettőzések is, betoldás, vagy helyettesítés formájában, melyek az anticipálásos kiesések, ill. helyettesítések megfelelői a perszeverálásban. Ilyen formában a transzpozíciónak nevezett hibaformát is sikerült átértelmeznünk, amennyiben egy kettőzési szándék helyes realizálása után egy másik (esetleg hasonló hangzású) újra megvalósul a most már hibás kettőzés, főleg ha a kettőzés halmozott és így mértékét túlادagoljuk a folytonos differenciálásra való beállítottsággal ellentétes szándékmonotónia következtében. Pl. „*ebben* helyett „*ebbenn*“-t ír valaki.

A torlódó hangzók leegyszerűsítését is, akárcsak antic.-al, perszev.-al is szolgálhatjuk; a monotóniát, vagy szokatlan kiemelkedést megszakítjuk, csak ezúttal nem későbbi, hanem előbbi tagok beiktatásával. Ez az értelmezés mindenesetre nagyobb összefüggés megragadását engedi meg, mint a pusztán asszociációs gátlásra, vagy folyamatosságra való utalás. Hiszen ha a folyamatosság valóban mint ilyen érvényesülne, akkor minden csak kissé is ritkább szóban, vagy hangzócsoportban hiba állna elő, mégpedig nem ilyen triviális értelemben véve értelmesek (a tévedések és a hozzájuk tartozó érzelmi gátlás igen, azok így tartalmilag „értelmesek“), hanem a generális szándékmegvalósítás jellegzetességeit kidomborítók. Meg kell azonban állapítanunk, hogy egyszerű perszeverálási tendencia általában, az írásalaktól függetlenül nincsen. Ilyenféle tendenciákat mindig az írásalak tárgyi jegyei tesznek, hogy úgy mondjam, kíváncsiság. Bizonyos szerkezetek, a megegyező szomszédság, a hiányos, vagy megvalósított kielégítés, a halmozottság, vagy elszigeteltség, felszólító jegyeket tartalmaznak, amelyek a pregnancia értelmében való hibázási tendenciákat váltanak ki. Ebből a szempontból még a legfőbb két jelenségcsoport, az anticipálás és perszeverálás is csak külső megjelenési formák, csak eszközök, egy és ugyanazon tényezőnek, t. i. a differenciáló írásszándékrészletek kölcsönhatásos dinamikájának minél egyszerűbb megvalósítása érdekében.

Minden lélektani jelenség új és új arcot ölt aszerint, hogy az általános tudományelméleti eszme milyen jellegű. Dolgozatomban megpróbáltam bemutatni, hogy a sok átalakulást nyert régi probléma, az íráshibák jelenségeinek értelmezése a most bontakozó cselekvéstani felfogás nézőpontjából még sok új lehetőséget tartalmaz. Az emberi tevékenységek színes gazdagsága újat mond mindenkinek, akárhonnan is közeledik

feléje. A lélektani iskolák sokasága táplálkozik ebből a körülményből és éppen ez a lélektani kutatási tárgyának egyik fő vonzó ereje.

IRODALOM.

1. *Dietrich W.*: Statistische Untersuchungen über den Zusammenhang von Schriftmerkmalen. (Neue Psychol. Studien, Bd. 11. 1937.)
2. *Focher, L.*: Ujrafelismerési kísérletek különböző hasonlóságú és heterogén színsorokkal. (Ranschburg-émlékkönyv, Budapest, 1929.)
3. *S. Freud*: Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyzis. Die Fehlleistungen. (1922.)
4. *Freud, S.*: A mindennapi élet pszichopatológiája. (Ford.: Dr. Takács Margit.) Budapest, 1923.
5. *Goethe*: Hör-, Schreib- und Druckfehler. (Über Kunst und Altertum, II. 1820.)
6. *Gumpertz, F.*: Über Schreibstammeln. (Zt. Kinderforschung. Bd. 33. 1927.)
7. *Kiessling, A.*: Die Bedingungen der Fehlsamkeit. Wiesbaden, 1925.
8. *Kiessling, A.*: Neue Wege der Fehlerforschung. (Zt. f. Psychol. Bd. 141. 1937.)
9. *Klages, L.*: Handschrift und Charakter. Leipzig, 1929.
10. *Klemm, O.*: Geschichte der Psychologie. Leipzig, 1911.
11. *Lewin, K.*: Vorsatz, Wille u. Bedürfniss. (Psychol. Forsch. Bd. VII.)
12. *Preyer, W.*: Zur Psychologie des Schreibens. Leipzig, 1912.
13. *Ranschburg, P.*: Zur Pathophysiologie der Sprech-, Lese- und Druckfehler. (Festschrift f. G. Oláh, Pstr. Neurol. Wochenschrift. Bd. 29. 1927.)
14. *Ranschburg, P.*: Lese- und Schreibstörungen des Kindesalters. Halle, 1928.
15. *Románné, G. Klára*: Írás és egyéniség. Budapest, „Új Könyvek“ II.
16. *H. Schiller, P.*: A sajtóhibák keletkezésének pszichológiai oknyomozása. (Magyar Psychológiai Szemle, 1930—31.)
17. *Schiller, P.*: Das Ranschburgsche Phänomen und dessen Einfluss auf das Erkennen von Kraftfahrzeugkennzeichen. (Psychot. Z. Jahrg. 7. 1932.)

18. *Schmidt, F.*: A nyelvbtlások lélektani elemzése. (Ranschburg-emlékkönyv, Budapest, 1929.)
 19. *Stoll, J.*: Zur Psychologie des Schreibfehlers. (Fortschr. d. Psychol. Bd. II. 1913.)
 20. *Weimer, H.*: Fehlerbehandlung u. Fehlerbewertung. Leipzig, 1926.
 21. *Weimer, H.*: Psychologie der Fehler. Leipzig, 1929.
 22. *Werner, R.*: Psychol. des Schreibens und der Handschrift. (Neue Psychol. Studien, Bd. 11. 1937.)
 23. *Wundt, W.*: Völkerpsychologie I. Die Sprache. Leipzig, 1911.
 24. *Zimmer, O.*: Perseveration, Einstellung und Bereitschaft. Bonn, 1933.
 25. *Ranschburg Pál*: A magasabb szellemi működések helyes vagy téves voltát megszabó törvényekről. (Magyar Psychologiai Szemle, X. évf. 1937.)
-

A lélektan mint a gyógyító nevelés alapja.

Irta: Vértess O. József

(Folytatás.)

IV. Általános gyógyító neveléstudomány.

Az új neveléstudomány szerint a nevelés a közösség funkciója. Willmann, Barth és Natorp ennek a Kriek-féle felfogásnak az úttörői és ezzel háttérbe szorítják azt a régi nézetet, mely csak az egyest tekinti a nevelés alanyának és tárgyának (91). A gyógyító pedagógia is az abnormis gyermekeket — értékírányított hatásokkal — egy lehető normális közösségnek visszaadni.

Neveléstanunk célját a növendékben látja meg. A gyermekeket — értékírányított hatásokkal — egy lehető normális avagy egy a normalist megközelítő színvonalra kívánja emelni.

Az abnormis gyermek a közösségből szinte automatikusan zárja ki magát s ezért a nevelés számára igen nehezen hozzáférhető.

Az általános gyógyító neveléstudománynak — épp úgy mint a normálisok pedagogikájának (74) — *tárgya és tevékenysége van*. A tárgy: a *pedagógika* (a neveléstudomány), a műveltség; a tevékenységi oldal: a *pedagógia* (a nevelési történet), a művelés, a mi esetünkben szabatosabban: a *nevelés*. A pedagogika eredményt, állapotot, a pedagógia folyamatot jelöl meg. Miként elméleti tudomány nélkül nincsen alkalmazott tudomány, pszichológia nélkül nincsen pszichotechnika, épp úgy nincs gyógyító pedagogika nélkül eljárásaiban tudatosan igazolt gyógyítópedagógia (47).

A tiszta gyógyító pedagogika a normális pedagogika analógiájára (41.50) a külön nevelés lényegét, törvényszerűségeit, szabályait, fajait és fokozatait vizsgálja és foglalja tudományos formába. Ezzel a kérdéssel kezdődik: Mi a gyógyító nevelés? Hogyan, miképpen megy végbe?

Nevelési eszményét, mintaképét, mivel a nevelési ideáloknak és céloknak — Dilthey szerint — időbelileg korlátozott érvényük van, a gyógyító pedagogika a normális nevelés célkitűzéseire alkalmazza; tehát mindig szorosan a kor-normális nevelési eszményeire kapcsolódik.

A gyógyító pedagógia az általános gyógyító neveléstudomány tevékenységi oldalán foglal helyet. Törvényeket, ta-

pasztalátokat, követelményeket és értékeket szabályokká, utasításokká, szervezetté és gyakorlati tanítási eljárásokká alakít át (50). *A gyógyító pedagógia tehát alkalmazott gyógyító neveléstudomány.* Ezzel a kérdéssel fordul felénk: Milyen gyakorlati tudásra van mint gyógyító nevelőnek szükségem?

Ha szakunk tárgyi- és tevékenységi oldalát tartjuk szem előtt, akkor ez négy részre oszlik és pedig a gyógyító nevelés céljának, anyagának, eljárásának és e tárgy történetének tanára.

A) *A gyógyító nevelés célja.*

A gyógyító pedagógia a normától elütő emberek nevelésével foglalkozik; szűkebb értelemben: a rendellenes gyermekek és ifjúkorúak emberformálásával.

a) A gyógyító nevelés tárgyi oldalán a *célkitűzés* nagy kérdéseivel és a cél eléréséhez vezető *alaptudományokkal*, helyesebben segédtudományokkal foglalkozunk. Neveléstannunkban is szoros kapcsolat van a filozófiai és pszichológiai szemlélet között. A bölcséleti tényező az értékek tanával, az értékekkel szolgál; a pszichológiai pedig e lelki jelenségek törvényeit, a valóságot tárja elénk.

Mi a gyógyító pedagógia célja? Miképpen megy végbe ez a külön-nevelés? Mi lehet és mit szabad a normálisokkal szemben alárendelt és ezektől elütő lelki életet feltüntető gyermekektől és ifjúkorúaktól várnunk és követelnünk?

A két kérdés között — mi a nevelés és milyennek *kell* a nevelésnek lennie — nagy és mély szakadék tátong, mely elválasztja egymástól a *valóság* és az *érték* világát (64, 65).

A *klasszikus író* óhaja: Légy különb apádnál — gyakorlatunkban, az idegesség és bizonyos pszichopáthiák ritka eseteit kivéve, fájdalom, csak fordítva érvényes.

A normális nevelés célkitűzése: a tökéletes ember sem vehető itt figyelembe, mivel a hajlam által feltételezett (genotípiás) tényezők a nevelhetőségnek bizonyos korlátokat szabnak. *Kroh* (52) az iskolásgyermektől a csoportban való nevelhetőség föltételét követeli meg, v. i. normális szellemi fejlődést minden téren, az osztály közösségébe való beilleszkedést. Mivel ez a két tényező az abnormis gyermekben másképpen alakul ki, tehát ennek megfelelően célunkat is meg kell változtatnunk. *Krieck* (49) az individualizáló módszer véget jövendőli, mivel a nagy iskolai osztályok mindig kollektívumok, melyeket a közös munka, fegyelem és forma szükség-szerűen belső közösséghez, lelki egybekapcsolódáshoz vezet. Ez a feltevés bizonyára csak a normálisok iskoláira vonatkozhatik. A gyógyító nevelés az egyéni módszert nem vet-

heti el. A rendellenes gyermeket éppenséggel nem könnyen felfogható sajátosságával szigorúan egyéni módon kell kezel-nünk, mert csak ezen az úton nevelhető a közösség számára.

Mivel a gyógyító pedagógia a normalitás eszményi cél-ját nem érheti el, azért a pszichológia segítségével állapítja meg azokat a lehetőségeket, melyek az adott esetekben meg-valósíthatók.

A gyógyító pedagógia az abnormis gyermek testi és lelki képességeit, az adott viszonyoknak megfelelően, a leg-magasabb és a normálist leginkább megközelítő színvonalra akarja emelni.

A fogalmi meghatározásból folyó nevelési- és tanítási célkitűzés az ifjúkori abnormisokba hasznavehetőségük és de-rekasságuk érzését akarja beleplántálni az individuálszicho-lógia értelmében. Fogyatékosági érzésüket és a világgal szemben való ellenséges viselkedésük lelki beállítottságát le-hetőleg teljesen meg akarjuk szüntetni. Lelkük egoisztikus tartalmát egészséges etikai, szociális és vallásos alapon nyug-vó kiegyenlítéssel pótoljuk.

Fogalmi meghatározásunkban új: az *adott viszonyok-nak megfelelő* jegy. Van néhány meghatározás, melynek szeme előtt a normális cél lebeg (12). De ha figyelembe vesz-szük, hogy a nevelés nem képes hajlamokat teremteni, ha-nem a meglévőket csupán fejleszteni, gátolni vagy elnyomni, akkor be kell látnunk, hogy célunk a normálisok pedagó-giájától valóban elüt. A normálisok pedagógiája előtt egy *elérhető ideális* cél lebeg, a gyógyító pedagógia előtt pedig egy az *abnormis személyiséghez reálsan alkalmazkodó*, az eszményitől igen távol eső cél.

A gyógyító pedagógia pszichológiája a nevelési helyze-tek és folyamatok lélektani és neveléstani kiaknázásával (*Várkonyi*; 96) nagy segítők ezen az úton. Nem akarjuk, de nem is tudjuk elérni a normális színvonalat. Ez nem is lehet nevelésünk végső célja, még az idegesek és hisztériások ese-teiben sem. A modern és őszintén dolgozó külön-nevelés mag-ját a viszonyokhoz alkalmazkodó, javító, gyógyító tevé-kenység alkotja.

A gyógyító pedagógiának alkalmazkodó pedagógiának kell lennie, melynek nem szabad a normálisok nevelésané-nak követelményeihez, hanem a *meglévő rendellenes pszichi-kai képességekhez igazodnia*. Természetesen e célkitűzés mel-lett a normalitás elérésének lehetősége kíváncsnak tetszik, de követelményként nem állítható fel. Az egyén alkalmaz-kodását az öröklött hajlamok (genotípiás feltétel) és a kör-nyező világ hatásai (paratípiás feltétel) szabják meg.

A gyógyító pedagógia nem redukált, lefokozott nevelés-tan. Nem dolgozik csökkent tanítási anyaggal, lefokozott mű-

velődési céllal, hanem különleges pedagógiai feladatokat tűz ki maga számára, sajátos tanítási tervvel és módszerekkel. Ezek a tényezők a normától eltérő, másnemű törvényeikkel és követelményeikkel önálló elméletté és gyakorlattá alakulnak át. Az ideges gyermekeket néha igen nehéz a normális tanítási terv korlátai közé kényszeríteni, mivel sok közöttük a tehetséges. *A gyógyító pedagógiának végre le kell szoknia arról, hogy minden rendellenességet a kisegítőiskolai tanuló mértékével mérjen.* Az ideges, hisztériás, pszichopáthiás stb. gyermekeket és ifjakat valóban nem lehet a debilisek pedagógiájának mérővesszejével megítélni. *A gyógyító nevelés nem foglalkozik kizárólag csökkentértékűekkel, hanem elsősorban sajátos, a normálistól elütő értékű egyénnel.* Ezt különösen szeretném hangsúlyozni. A normálisok pedagógiája művelési munka. Művelési munka a gyógyító nevelés is. *Gyógyító művelés,* mely egyrészt a rendellenességet enyhíti, másrészt a meglevő állapotokhoz igazodó műveltségi javakat nyújtja az abnormis gyermeknek.

A kultúrjavak közül csak azok válnak műveltségi javakká, melyek szellemi struktúrájának az egyén lelki élete egészben vagy részben megfelel (45). Kerschensteinernek ebből a szabatos meghatározásából Krünegel (53) téves következtetést von le. Ha a normálisok pedagógiájára vonatkozó tétel érvényességét a mi szakunkra akarnók vonatkoztatni, akkor a gyógyító pedagógusnak olyan kultúrjavakat kellene kiszemelnie, melyek struktúrájukban a gyermek pszichopáthiás természetének felelnek meg; tehát pszichikai torzképeket, lelki elrajzoltságokat.

De Kerschensteiner világosan megmondja, hogy: *egészben vagy részben.* Az abnormis egyének szellemi struktúrájának a kultúrjavak csak *részben* felelnek meg. Teljesen téves volna adaequat torzképekről beszélni. A normális pedagógia ideális célját sem éri el minden ember. Sokan a félúton akadnak el, mert lelki, szociális stb. tényezők akasztják meg őket. Mennyivel valószínűbb, hogy az abnormis a célhoz vezető útnak mirdjárt az elején kerül kátyúba, melyből aztán soha többé nem tud kikászalódni.

A gyógyító pedagógia munkája ott kezdődik, hol a normális pedagógia eszközeivel és eljárásaival már nem boldogul. *A határt a rendellenes értékitélet és a fonák közösségi érzés vagy az abnormisan megváltozott alkalmazkodó képesség szabja meg.*

A cél a normális állapot *lehető megközelítése.* Ez a normális fokot megközelítő célkitűzés foglalja magában az abnormisok közösségi érzetének felébresztését és a szellemi tevékenység életre keltését. A hajlamokhoz alkalmazkodó gyógyító nevelés az okos körültekintéssel kitűzött célt min-

díg el fogja érni. Minél korábban fog neki e munkának, annál nagyobb és biztosabb a várható siker. A látszólag értéktelen egyénben rejlő pozitív fejlődési csirákat fel kell kutatnunk és ezeket nevelésünk kiinduló pontjául és alapjául vennünk (5, 16, 62).

A tiszta gyógyító pedagógika a *normatív* és *kauzális tudományokon* nyugszik. A pedagógiai normatív tudományok (etika, logika, esztétika, szociológia) szabályozzák gyakorlati viselkedésünket s megszabják, hogy mit kell a nevelésben tennünk. Az etika az erkölcsi téren való értékes magatartás irányvonalait állapítja meg, a logika a helyes gondolkodás szabályaival ismerteti meg stb.

Természetesen nem akarom a logikai iskolázást a szellemi rendellenességek kezelése terén túlbecsülni. Ma már nem hiszünk annyira a logika emberformáló erejében; az ember cselekedeteit sokkal kisebb mértékben határozza meg a logikai belátás, mint azt eddig feltételezték.

A kauzális tudományok, vagy helyesebben a ténytudományok (biológia, anatómia, fiziológia, pszichológia, pszichopathológia, orvostudomány) azokat a feltételeket tárják fel előttünk, melyeken a művelődési folyamat — normális viszonyok mellett — végbemegegy.

Bírálat tárgyává tehető, hogy a „kauzális természet-tudomány” fogalmát a biológiára alkalmazzuk. Éppen napjaink biológusai nem akarják feladatuknak tekinteni az élő szervezet folyamatainak kémiai-fizikai módon való magyarázatát. Hogy itt még jelentékeny iskola- és iránykülönbségek vannak, azt jól tudjuk. A modern kísérleti fizika is kvantumelméletével épp mostanában foglal el akauzális álláspontot.

Az eleven életen nehezen lesznek élettelen elméletek úrrá.

Elengedhetetlen feltétel, hogy az abnormis gyermek testi és lelki valójával tisztába jöjjünk, mert az egyes esetekben elérhető viszonylagos színvonalat csak így tudjuk határozottsággal megállapítani. A szó gyakorlati és elméleti értelmében vett gyógyító nevelést kell művelnünk. De a rendellenesség fokát csak akkor tudjuk megállapítani, ha a normát is tisztán látjuk.

A modern pedagógia és képviselői (*Binet A., Bühler K. és Ch., Claparède E., Imre S., Kerschensteiner G., Kornis Gy., Kriek E., Kroh O., Nagy L., Peters W., Prohászka L., Ranschburg P., Spranger E., Thorndike E. L., Tumlirz O., Várkonyi H.*) a normákat kidolgozták és a gyógyító nevelés akkor fog igazán eredményes munkát végezni, ha az abnormis gyermekeket, csak megközelítően is, a normalitás céljához segíti.

b) A cél-elmélettel párhuzamosan halad a gyógyító nevelés *tevékenységi oldalán* a célok gyakorlati megvalósítása. A személyi *tényezők*, nevezetesen a tanuló és tanító problémájával összefüggő kérdések tolulnak itt előtérbe. A közép-pontban a gyógyító nevelés alanya: a rendellenes gyermek foglal helyet. — Az alaptudományok alkalmazói a tevékenységi oldalon: a gyermek tanítói.

A *tipológia és pszichológia*, helyesebben a *gyógyító neveléslélektan* egy fontos kérdést helyez előtérbe. Vajjon a gyógyító pedagógia növendékeit egyéniségekké vagy típusokká nevelje-e? Bizonyos típus csak bizonyos egyéniség alapján alakulhat ki (91) és éppen ezért minden típus mindig egyéni vonásokkal telített. Abnormis egyéneket tenyésztetni, a szabadjára engedett növekedésnek utat nyitni, ez valóban nem a külön-nevelés célja. A normális típust, helyesebben a normális típusokat tervszerű nevelési tevékenységgel — amennyire csak lehet — meg akarjuk közelíteni.

A növendékanyagot a tipológia segítségével tekinthetjük át a legkönnyebben. Ide tartoznak a *testi abnormisok*, az *érzékszervi fogyatékosok*, vakok, süketek stb., a *beszédhibások* és végül a *pszichikailag rendellenesek*. (Diszharmóniás fenotípusok: idegesek, hisztériások, epilepsziások stb. — Degenerált fenotípusok: debilisek, imbecillisek, idióták stb. — Redukált fenotípusok: a cirkuláris és schizophréniás elmezavar). Fontos útmutatásul szolgál itt a jól megszerkesztett törzslap (testi, lelki fejlődés, öröklés biológiai adatok stb.).

A nevelő személyisége pedagógiánk tartó oszlopa. Ezzel áll vagy bukik minden nevelési törekvésünk és cselekedtünk. Gyógyító pedagógusnak lenni nem hivatal, hanem hivatal. Pályánk alfája és omegája az ifjúság iránt való őszinte szeretet. Mert nem a holt betű, hanem a tanító lelkes személye támasztja föl az élettelen anyagot; ő teszi érdekessé a tárgyat s gyakorol mély hatást a gyermekekre (14).

A gyógyító nevelő lélektanának és tipológiájának vizsgálata még mindig a jövő hálás feladatai közé tartozik.

B) A gyógyító nevelés anyaga.

Az általános gyógyító neveléstudomány második részét az anyag alkotja.

a) Az oktatás anyagának problémái — a tárgyi oldalon — a *műveltség* és a *műveltségi javak*.

A *műveltség* — Dilthey szerint — a lelki élet elért tökéletessége: *eredmény*, végső állapot. — Ha a műveltségi

javak pedagógiai eljárás anyagává lettek, akkor tanítási javakról beszélünk (106). A javaknak, melyek már a szószármaztatás szerint is mindig *értékeket* tartalmaznak, vonatkozásba kell lépniök az egyénnel (95) és kizárólag a gyógyító nevelői szükségletből kell eredniök (35). Olyan értékeket kell kiválogatnunk, melyek nevelésünkben értékesíthetők is.

A normálisok pedagógiája szerint a didaktikai formalizmus nem tenghet túl a didaktikai materializmuson és viszont. A gyógyító pedagógiának — különösen a degenerált fenotípusokat tartva szem előtt — az anyagot, a tárgyat a lélek művelésére való eszköznek kell tekintenie. Eleinte nem a tartalom, a *matéria* a lényeges, hanem fontos az egész lelki gépezet kerekeinek rendes ütemű és normális járása: a *hogyan*, a *forma*. Ha az elmét a formalizmus eszközeivel képessé tettük a művelődési anyag feldolgozására és befogadására, csak akkor jut a didaktikai materializmus megfelelő szerepéhez. Természetesen az elme formális művelését okszerű materián szabad csak élesítenünk, csiszolnunk. — Hisz tudjuk, hogy az értelmi képzés nemcsak *formális* művelődési értékeket (munkamódok megtanulása) igyekszik működésbe hozni, kifejleszteni, hanem egyben tartalmiakat, *materiálisakat* is. Nem a műveltségi javak összesége, hanem az alkalmas munkamódok megtanulása és szabatos alkalmazása teszi művelté az embert.

b) Az általános gyógyító nevelés *tevékenységi oldalán* az anyag formálásával: a művelhetőséggel és a művelési folyamattal van dolgunk.

Művelhetőségen a növendék képezhetőségét értjük. Az egyén a környező világ kulturális, természeti és emberi hatásait — szellemi és testi alkatának megfelelő erő kifejtésével — dolgozza fel. A művelhetőségnek, mely világráhozott *adottság* — és minden nevelésnek, így a gyógyító pedagógiának is magja — a gyermek testi és lelki alkata bizonyos határokat szab. Az egyes hajlamoknak — úgy látszik — van valamelyes művelhetőségi fokuk (95). Ha a növendék lelki életén túlnyomóan nehezen befolyásolható hajlamok uralkodnak, akkor a gyermeket vagy ifjúkorút nehezen nevelhetőnek vagy nevelhetetlennek minősítjük.

A *művelési folyamat* a művelhetőség megállapítása után veszi kezdetét. Feladata a tanuló *hajlamain alapuló* művelés, a szellemi javak óvatos átadása, elmélyítése és az objektív tartalmak elsajátítása (74). Művelődési cél és tanuló — bár szokatlannak tetszik — itt mellrendelt tagokként szerepelnek. Egyik sem lehet a másiknak alárendelt tényezője, mert így nagyon könnyen a túlzó dogmatizmus vagy az egyoldalú pszichologizmus hibájába eshetnénk.

C) *A gyógyító nevelés eljárásai.*

Az általános gyógyító neveléstudomány harmadik része: a *nevelői eljárások* tana.

Az *igazi gyógyító nevelői tevékenység* arra törekszik, hogy a rendellenes gyermekeket — a szellemi javak átadásának segítségével — lehetőleg a közösségbe illessze. Ebben a tevékenységben rejlik pedagógiánk igazi értelme. Ezen a ponton dől el azután, hogy miképpen tudja a tanító a gyakorlati tanokat a valóságba átültetni. A nevelői tevékenységet pontról-pontra nem határozhatjuk meg előre. Leírni csupán a nevelési eljárást tudjuk. A pedagógus egy óra gondolatmenetét szigorú szabályok szerint felépíti ugyan, de nevelői tevékenységének kialakulása sok külső körülmény és számtalan variáció lehetőségétől függ. Hogy tanításunk magja hova hull el, miképp fogja fel és dolgozza fel a gyermek, azt mindig lelki alkata szabja meg. A *valóság* a gyakorlat *tanától* (a neveléstantól) legalább is olyan messzire esik, mint a gyakorlat az elmélettől. Az eleven életnek, a magasabb lelki működéseknek holt betűkkel nem tudunk adequat értelmet adni. A nyomtatott vagy írott írásjelek is a kimondott hangoknak csak szimbólumai, de ezeket pótolni sohasem tudják.

Nevelés és tanítás elválaszthatatlan egységet alkotnak. Ha a pedagógia ezeket a tényezőket mégis ketté választja, ez csak természetellenes elemzés útján, a gyakorlati nézőpont miatt történik. A gyógyító nevelés az abnormis gyermek érzelmi- és akaratú életének kialakításával, a tanítás az értelmi erők művelésével (az érzékszervek, a figyelem, az emlékezet és képzelet iskolázása, fogalom- és ítéletalkotások, következtetés) és a motorikus képességek fejlesztésével foglalkozik. De nem szabad azt gondolnunk, hogy *egyes* lelki működéseket nevelünk. Mindíg a korán felismert személyiség egésze, a rendellenes lélek totalitása lebegjen a gyógyító nevelő szeme előtt.

A nevelői eljárás tárgyi oldala a folyamat *technológiájára*, a *tevékenységi* része a folyamat *technikájára* vonatkozik.

A gyógyító pedagógiai *technológia* — az általános gyógyító pedagógia része — a *gyógyító nevelés és tanítás technikájának tanát tudományosan tárgyalja*. A mechanika és kémia technikus abban különbözik a pedagógustól, hogy szabadon rendelkezik anyagával, míg a nevelő nem. A pedagógus több mint technikus és az elméleti pedagógus *több* mint csak technológus (106.)

a) A *didaktika*nak a gyógyító nevelés tárgyi oldalán van a helye.

Az *általános didaktika* tárgya: a tanítási terv elmélete és a kiszemelt tárgyakra vonatkozó általános elvi kérdések. A *részletes didaktika* a tanítás neveléslélektanával és az egyes tárgyak sajátos oktatástanával foglalkozik. A tanítás neveléslélektanának tényezői közé sorozza *Várkonyi* (96) a tapasztalatszerzés és feldolgozás, a szemlélet és megfigyelés, az érdeklődés és figyelem, a képzelet, az emlékezet, a lényegismerés, elmélyülés, egységbefoglalás, kritikai érzék, a fogalomalkotás, ítézés, következtető képesség, a sajátos viszonyító műveletek és az akarati rúgók lelki jelenségeit. A nevelés sajátos feladatának megfelelően szakunknak ez a része is különleges módon alakul ki. A gyógyító pedagógiai lélektan eredményeinek gyakorlati alkalmazása új utakat teremtett az oktatásban.

Legfelsőbb általános elvéül azt a tételt tekintjük, mely szerint egyrészt az ifjú lélek különös gyengéihez, másrészt különös képességeihez kapcsoljuk nevelői munkánkat (85). Kiváltképp a leggyöngébb pontnak kell nagy figyelmet szentelnünk. Kutassuk ki, hogy mi okoz a gyermeknek örömet, mit szeret, mi serkenti cselekvésre. A megművelhető hajlamok feltárása alkotja a gyógyító pedagógiai gyakorlat magját.

A didaktikával kapcsolatban a *kísérleti pedagogikát* különös tekintettel 1. a szellemi fejlődésre, 2. az egyéni tehetségkülönbségekre és 3. az iskolai munka lélektanára is igen jól be lehetne a gyógyító pedagogikába illeszteni. A kísérleti pedagogika — a normatív neveléstudománnyal szemben — mindenekelőtt empirikus nevelési tudató munka.

A *szervezettan* (közoktatási törvények, felügyelet, igazgatás, tanító- és tanárképzés) a gyakorlati nevelés technikai megvalósításának elméleti alapjait szolgáltatja.

A *gyógyító pedagógusok képzésének* bonyolult kérdésében a helyes álláspontot a következőkben véljük elfoglalni. A képzés induljon ki egységes alaptól s csak később térjen át a részletmunkára, a szétágazásra. A 2—3 vagy 4 éves képző első félévében vagy évében ismerkedjék meg a jelölt nagy vonásokban a gyógyító nevelés egész körével (nyomorékok, süketek, vakok, gyöngéelméjűek, pszichopathák stb.), különleges szaknak, amelyben pedagógiai tevékenységét ki de a második évtől kezdve szentelje minden idejét annak a akarja fejteni. Aki vakok tanítója kíván lenni, az azontúl csak a vakok tanításával és nevelésével foglalkozzék, a kisegítőiskolai tanító a szellemileg abnormisok tanával stb. A gyógyító pedagogika fogalmi meghatározása bebizonyította, hogy a közös alapot valamennyi abnormis típusnak a normális lelki élettől való eltérésében találjuk meg. Emlékezzünk csak a vakok, süketnémák stb. között előforduló gyön-

getehetségűek aránylag nagy számára. Vajjon ezek az abnormitások nem mind egy közös alaphól, az alkat rendellenességéből erednek-e? S nem megokolt-e eszerint, hogy a szakember a határtudományokkal is megismerkedjék?

Tárgyunk olyan szétágazó és nagyterületű, hogy egy ember számára ez az általános, egyetemes neveléstani sík szinte beláthatatlan. Ma már mindegyik szak feldolgozása egész embert kíván. Ez a tény elengedőképpen okolja meg a szakonként való képzés álláspontját. Vagy megköveteljük-e, hogy ugyanaz a pedagógus épp oly kiváló legyen vakok oktatásában, mint süketnémák vagy nyomorékok nevelésében? Erről a kérdéstről vitatkozni valóban fölösleges.

b) A módszertant a gyógyító nevelés tevékenységi oldalán látjuk. Amikor a tudatos technikai tervszerűséggel a művelődési javak átadásának tiszta célkitűzése és a növendék pszichikai erőinek fejlesztése párosul, akkor lép előtérbe az iskola munkája: az oktatás. A tárgyi oldal — mint láttuk — a didaktika. Kérdése: *Hogyan tanítsuk a tárgyat?* A tevékenységi oldal, a módszer a növendéket a tanítás, a művelés középpontjába helyezi. Kérdése: *Hogyan tanítsuk a tanulót?*

vezetőbb és leggazdaságosabb útját keresi. Kutatja, miképpen

A nevelés *módszere* a másokra való hatásnak legcélravezetőbb lehet a legrövidebb idő alatt, legkisebb erővel a legjobb eredményt elérni. Vizsgálja, mely eszközök alkalmasak a gyermek fejlődésének támogatására, irányítására (41).

A tanuló személye előtérbe lép a nélkül, hogy a tanítási anyag háttérbe szorulna.

Az oktatási eljárás, a módszer az elméleti didaktikát a gyakorlatba ülteti át. A tanítási terv alkalmazása, a tanítás menetének, alakjának, óratervének stb. megállapítása mind ebbe a technikai keretbe tartozik.

Oktatási eljárásunk egyik fontos mozzanata: alkalmazkodás az abnormis gyermeki lélekhez. A gyermekyszerűség elve, melyet különösen *Sturm* hangsúlyoz, főképp a gyógyító nevelésben alkalmazható megfelelő módon.

A merev osztályrendszer itt nem érvényesül oly szigorúan. A növendékeket nemcsak osztályokba sorozzuk, hanem a mannheimi minta szerint a tanulók képességével is számot vetünk. Aki a rajzban lassúbb előmenetelű, az az alsóbb osztály rajzóráján vesz részt s. i. t.

A nevelési tevékenység a testi, értelmi és erkölcsi képesséssel, ezzel az egységet alkotó háromsággal foglalkozik.

A testi nevelést a legtöbb esetben megelőzi a normától elütő test *gyógyítása*. Ha a gyógyítás megengedi, akkor azal párhuzamosan fejlesztjük a gyermek ellenállóképességét. Gondoljunk a vézna típushoz tartozó ideges gyermekekre, kit

először testileg kell valamelyest rendbehoznunk, s csak azután foghatunk neki nevelő munkánknak. Vagy itt van a gyöngén látó gyermek, kinek baját az orvos megfelelő szemüveggel lényegesen enyhítheti. A nagyothallás javítása is egyrészt orvosi, másrészt gyógyító pedagógiai feladat.

Az intézet egészségügyi kellékei (megfelelő épület, különleges helyiségek stb.) a testi nevelés nélkülözhetetlen külső feltételei.

A testi képzés nevelői tevékenysége természetesen az értelmi és erkölcsi fejlődésre is kihat.

Még szorosabb az értelmi és az erkölcsi élet kapcsolata; az egyik rendellenes volta maga után vonja a másik abnormitását.

Az értelmi képzést az oktatás, a tanítás szolgálja. A gyógyító pedagógia minden ágának sajátos didaktikája, módszere van. Ezek kidolgozása az egyes szakok munkásainak feladata.

Az értelmi képzés külön utakon, sajátos módszerekkel érheti el célját. A normától elütő testi és lelki alkat magyarázza meg ezeknek az értelmi képzés terén való eljárásoknak szükségességét.

Az értelmi képzés külső feltételei a külön oktatás céljait szolgáló jól berendezett szertárak. A szemléltető eszközök és a jó tanító ügyes keze, mely a magyarázatokat lehetőleg rajzzal kíséri, a tanítás kitűnő segítői. De a szemléltető oktatás mégsem nyújtja a valóságot. Ne feledjük el, hogy a malomban való félórás látogatás többet ér, mint három hétig tartó magyarázat malomról, molnárról, lisztről.

Az oktatás szoros kapcsolatban van az erkölcsi képzéssel, hisz akárhány esetben csak az érzelmi és akaratí élet útján tud a nevelés sikert aratni.

A rendellenes gyermekek erkölcsi élete is nagy eltérést mutat a normától.

Az erkölcsiség állandó készség, mely az egyént a legértékesebb cselekvés végrehajtására készíti (70). De mivel a cselekvés az akaratban gyökerezik és az abnormis ember akaratából a főbb tényezők: a céltudatosság, a szándékosság, az öntudatosság és a tartalmi vonások egyike-másika hiányzik vagy a rendestől eltérő módon nyilvánul meg, természetes, hogy ezekután az abnormis egyén akaratí életének is rendellenesnek kell lennie. Önként következik ebből, hogy az erkölcsi cselekvés is a normától elütő.

Vajjon ilyen akaratí egyén képes-e a legértékesebb cselekvések végrehajtására? Nem. *Az egyén nem jut el a moralitás fokára s rendszerint megállapodik a legalitás alsóbb lépcsőjén, melyre csak az automatizmus és kényszer segítette fel.* A gyógyító nevelés feladata lenne, hogy a nö-

vendéket a legalitás fokáról felemelje a moralitás magasslatára. Egyik-másik típussal (idegesek, hisztériások) az erkölcsi érzületig eljuthatunk, de a többi már (gyöngethetőségű stb.) nem tud a pusztán tanítás, szoktatás által elsajátított legalitás színvonalán felülemelkedni.

Az erkölcsi képzésnek ezzel a ténnyel számolnia kell s elérhetetlen célkitűzéssel nem szabad lehetetlen feladatokra vállalkoznia.

A jóindulatú és becsületes emberek környezete az erkölcsi képzésnek elengedhetetlen feltétele.

Ha a testi, értelmi és erkölcsi képzésnek ezt a trióját csak egy hamis hang is megzavarja, nevelői munkásságunk igen nehéz feladatok megoldása elé kerül.

Az iskolát sohasem szabad magában álló életjelenségként szemlélnünk; mindig egy nagy testületnek vagy közösségnek, társadalmi alakulatnak, tanulók és tanítók *munka- és művelődési közösségének* a szervezete ez. *Életközösségek*: az internátusok (91), melyek bizonyos tekintetben a családot akarják pótolni. Hogy itt a milieuhatások érvényesülnek, az természetes. Mindíg az egyes eset fogja meghatározni, vajjon házi-, iskolai- vagy intézeti nevelés ajánlatos-e.

A gyógyító pedagógiai *gyermek- és ifjúsági védelem* egyrészt a megelőzésre, másrészt a csökkentértékű, a normától elütő egyének jelenének és jövőjének biztosítására vonatkozik. A megelőzés fontosabb tényezői: házassági tanácsadás; a csirakárosítás, a nemi betegségek és a tüdővész elleni küzdelem; a fogyatékosok kizárása a szaporodásból; anyavédelem; szem- és fülbetegségekre vonatkozó rendelkezések a megvakulás és megsüketülés meggátlása érdekében stb.

A *védelem* az intézetek volt növendékeinek valamely pályára való kiképzésével, állasközvetítéssel és kereseti lehetőségek megteremtésével foglalkozik s ezáltal *élményközösséget* teremt.

A rendellenes gyermek *milieuje* objektív természeti, kulturális és emberi környezetből tevődik össze. Ebből a milieuből azonban az abnormis pszichikai katalysator az egyénben *rendellenes szubjektív* milieuetületet formál.

A milieu, a közösség tervszerűtlen, minden nevelői szándék nélkül való behatása — a *funkcionális* nevelés — szintén része a gyógyító pedagógiának. A tervszerű gyógyító nevelés *intencionális, racionális* tevékenység.

A növendéket mindig saját szubjektív milieujében kell szemlélnünk. A gyermek más világban él, mint a felnőtt. A gyógyító pedagógia minden típusa a világot — görbe milieutükrének megfelelően — sajátos módon fogja fel. Más világképe van a nyomoréknak, megint más a süketnémának stb.

D) A gyógyító pedagógia története.

Az általános gyógyító pedagógia foglalkozik a) a gyógyító pedagógia tárgyának (természet- és szellemtudományi gyógyító pedagógia; probléma- és rendszertörténet), b) és a gyógyító nevelési tevékenység történetével (a gyógyító pedagógia multja; iskolák, intézetek története; könyvészet).

E) Táblázatos összefoglalás.

Az általános gyógyító nevelés egész rendszerét, miután fentiekben ennek a tudománynak vázlatos képét megrajzoltuk, a következő felosztásban szeretnők áttekinthetővé tenni.

Általános gyógyító nevelés.

Tárgy:

Gyógyító pedagógia

Tevékenység:

Gyógyító pedagógia.

I. A gyógyító nevelés célja.

<p>1. A gyógyító pedagógia cél-
tana.</p> <p>2. A gyógyító pedagógia alap-
tudományai.</p> <p>a) Normatív tudományok.
b) Tényszerű tudományok.</p> | <p>1. Gyakorlati cél: a rendellenes
gyermek tipológiai és pszichológiai megismerése.
a) Testi abnormisok.
b) Érzékszervi fogyatékosak és beszédhibások.
c) Pszichikailag abnormisok.</p> <p>2. A tanító, mint az alaptudományok alkalmazója.</p> |
|--|--|

II. A gyógyító nevelés anyaga.

Az oktatás anyaga.

Az anyag formálása.

<p>1. Műveltség (eredmény).
2. Műveltségi javak (érték).</p> | <p>1. Művelhetőség (adottság).
2. Művelődés (folyamat).</p> |
|--|---|

III. A gyógyító nevelés eljárása.

A gyógyító pedagógia technológiája.

A gyógyító pedagógia technikája.

(Nevelés- és tanítástan).

(Nevelés és tanítás).

<p>1. Általános didaktika.
a) Az anyag és kiszemelése.
b) A tanítási terv elmélete.</p> | <p>1. Oktatási eljárás (Módszer).
a) A tanítási terv alkalmazása.
b) A tanítás menete, tervezete, alakja.</p> |
|---|---|

2. Részletes didaktika (Módszer-
tan).
a) A tanítás nevelés-lélektana.
b) Egyes tárgyak tanítás-
tana.	2. Nevelési tevékenység.
a) Testi képzés.
b) Értelmi képzés.
c) Erkölcsi képzés.
3. Kísérleti pedagógika.
a) A szellemi fejlődés vizsgál-
lata.
b) Egyéni különbségek
c) Az iskolai munka lélektana.	3. A közösség mint nevelő.
a) Család, intézet, egyház, ál-
lam (Életközösség).
b) Iskola (Munka- és műve-
lődési közösség).
c) Védelem; pályára való ki-
képzés, állásközvetítés (Él-
ményközösség).
4. Szervezetten.
a) Köznevelési törvények.
b) Felügyeleti igazgatás.
c) Tanítóképzés.	4. Milieu.
Tervszerűtlen nevelés. (Ter-
mészet, kultúra, ember).

IV. A gyógyító nevelés története.

A gyógyító pedagógika története.

A gyógyító nevelés története.

1. Természettudományi gyógyító
pedagógika.	1. A gyógyító nevelés és taní-
tás története.
2. Szellemtudományi gyógyítópe-
dagógika.	2. Iskolatörténet.
3. Probléma- és rendszertörténet.	3. Könyvészet.

V. Gyógyító pedagógiai tipológia.

A. Pedagógiai fenotípus.

A gyógyító pedagógust, bár az abnormitások okainak tana érdekli s nem lényegtelen nevelői munkájára nézve a genotípiás tényező ismerete, mégis sokkal jobban leköti figyelmét a gyermek fenotípusa, külső megjelenési formája. Helyesebben mondva: a gyermek fenotípiásan szembeötlő alkata érdekli leginkább. *Az igazi adottság mindig a fenotípus (Siemens).*

Az abnormis genotípusokhoz sorozzuk mindazt, ami valamelyes módon a genekben (öröklési tényezők vagy öröklési egységek) rendellenesen, megváltozottan nyilvánul meg. Ide tartoznak a pszichopáthiás alkat és a megfelelő pszichózisok

analógiájára — a schizoid és cikloid alakok, valamint a külső hatásokkal szemben való abnormis ellenállási képesség. A hajlam és az alkat, valamint az öröklött, családi jellem a döntő fontosságú. (56, 68).

A nevelői munkát befolyásoló, támogató vagy gátló mozzanatok egy önálló *pedagógiai fenotípust* alkotnak, mely a nevelés, kiváltképpen az intézeti, iskolai oktatás alkalmával bontakozik ki a maga normális vagy abnormis módján.

A tünetek kirívóak, szembeszökőek s néhány vizsgálat után megmondjuk, hogy ideges, hisztériás vagy gyöngetehetségű stb. gyermekkel állunk-e szemben. A tünetek alapján sorozzuk be a gyermeket a neki megfelelő iskolába vagy intézetbe s ez a gyakorlati gyógyító pedagógia legfontosabb feladata. A pedagógiai tüneti beosztás alapján így kerülnek egy-egy intézetbe az egy típusú abnormis gyermekek.

A pedagógiai típus meghatározását követi az okok kutatása, a kórjóslat. Ezután a sokszor bonyolult, fűrkésző munka után fog a szakorvos a gyógyításhoz, javításhoz, a baj súlyosbodásának megakadályozásához.

Az orvos az okok alapján állapítja meg a bajt. De a *pedagógiai therapia*, a szó szoros értelemben vett gyógyítás nem egy szűkre szabott rendelés keretén belül történik, hanem hosszú évek fáradságos pedagógiai tevékenységén alapul. *Az orvos gyakran megjelölheti az utat, de a pedagógusnak jut a feladat, hogy ezt az utat járhatóvá tegye.*

Senki félre ne értsen! Ez az álláspont nem jelenti az okok aláértékelését s a tünetek tanának trónra emelését. A gyógyító nevelő tisztában van azzal, hogy a jó orvos nem a tüneteket kezeli s csakis az okok megszüntetésével tudja a bajt meggyógyítani, enyhíteni. De a tanítás és nevelés gyakorlati nézőpontja nem azt tekinti, hogy kik alkoholos, vérbajos szülők gyermekei, kik lettek abnormisak fertőző betegségek révén, kik koraszülöttek stb. Erre a gyógyító pedagógiai védelem kíván különösen tekintettel lenni, melyet ebben a munkájában az iskolákkal kapcsolatos gyógyító intézetek, laboratóriumok, tanácsadók, népjóléti intézmények támogatnak. A pedagógus a gyermek egyéniségét a nevelés-lélektan szemüvegén keresztül nézi és vizsgálja. Az okok tana csak a kórjóslat miatt érdekli.

Az abnormis gyermekek tüzetes, gondos, nevelés-lélektani leírását mindmáig nélkülözzük. A gyöngetehetségű, gyöngeelmű, pszichopáthiás és elmebeteg gyermekek nevelés-lélektani vizsgálata már ma is egy sokat ígérő fejlődés kezdetét mutatja. Bevezető: a baj megállapítása orvosi részről. A pszichiáter kezébe rendszerint az igen súlyos esetek kerülnek, míg a pedagógus ezek mellett könnyebb abnor-

mis alakokkal is találkozunk. De ez sem fordul elő gyakran, mert a szülők — sajnálatraméltó, de érthető hiúságból — gyermekeiket ide is rendszerint már nagyon előrehaladott abnormis állapotban hozzák.

A gyógyító pedagógia a határterületek tudományait ne mellőzze s ne haladjon el mellettük csukott szemmel, hanem egyengesse inkább általuk önálló pedagógiai művészete útját.

B) Tipológiai vázlat.

A gyógyító pedagógiai tipológia az abnormis gyermekek fenotípusának alkatát (az egész egyéniséget), anyagát (intelligencia fokát) és alakját (érzelmi és akarati életét) teszi vizsgálat tárgyává. A meghatározó tényező az alkat és ennek alapján — mint láttuk — három főcsoportot különböztetünk meg és pedig: az egyenetlen, a degenerált és a lefokozott fenotípust. Ezekben a csoportokon belül különböző típusokat is meg lehet állapítani; ezekre alább még vissza fogunk térni. Valamennyi csoportot a célok sajátos abnormitása jellemzi.

Ez a tipustan különbözni fog a pszichiátriától s bár itt-ott keresztezik egymást vagy bizonyos úton párhuzamosan haladnak, mégis mindig sajátos és önálló céljait követi. Csodálatos, írja Peters, hogy a gyógyító pedagógusokat egészen különleges feladatuk még mindig nem vezette az abnormis gyermekek sajátos tipológiájának megalkotásához.

A gyógyító pedagógia tipustanának legjellemzőbb vonása: a pedagógiai normától való eltérés. A gyermek, a pszichiáter mértékével mérve, normális lehet, de a nevelői munka számára mégis abnormisnak, mégpedig pedagógiaiilag abnormisnak mutatkozhatik. Velük „normális” nevelési eredmények el nem érhetőek, mert a nevelés „normális” eszközei itt csődöt mondanak. (71). A nevelőnek a rendellenesség megjelenési formáját és lényegét világosan kell látnia, hogy ezeket a tényezőket munkája során figyelembe vehesse és értékelje.

A normától eltérő pedagógiai fenotípus a tehetségesek között éppúgy megtalálható, mint a pszichikailag csökkent értékűek körében. Ha a lángeszű emberek életrajzát forgatjuk, szemünkbe ötlük, hogy sokan közülük az iskola közös, egysegítő munkáját nem tudják elviselni. Nagy önnállóságuk, hatalmas egyéniségük már gyermek- és még inkább ifjúkorukban tökéletes egyéni pedagógiát követel (*Goethe, Schiller, Petőfi*). A köznapi értékek számára alkotott tanítási tervek, az átlagos előmenetel tempója, a módszer megszokott szabályai

nem személyiségükre szabottak. A keret szűk és a lánghelme ledönti a korlátokat, „kitör és eget kér”.

A pszichikailag abnormisok pedagógiai fenotípusa szintén nem találja helyét a normálisok iskoláiban. Lelkiviláguk bár szűk korlátok közé szorított, még sem szabad azt hinnünk, hogy az iskola minden téren való csökkentértékűségük miatt számukra túlméretezett. Ez igen nagy tévedés volna! Sokan vannak közöttük, kik élénkségükkel, túlzott tevékenységükkel még a normálisok iskoláinak falait is ledöntik. Az ösztönösek pedig egyenest veszedelmei a rendes szellemi fejlődésű gyermekek intézetének. Igaz viszont, hogy ezzel ellentétben vannak olyan abnormisok is, kik a normális tanítás keretén belül nagy passzivitásukkal, teljes érdektelenségükkel mint súlyos tehertétel, mint értéktelen és fölösleges kölönc gátolják a pedagógust munkássága kifejtésében.

A gyógyító nevelés tipológiájának megalkotásakor saját célját: a pedagógiai *nézőpontból egybetartozó típusok* kiemelését, megrajzolását, jellemzését kell követnie.

A tipológiai csoportosítás különösen arra van tekintettel, mi lett az adott időpontig az egyénből és mi az amire tovább építhetünk (72, 95). Lélektan, neveléstan és orvostan szükség-szerűen kereszteződnek és éppen ezért a logikai következetesség nem juthat minden pontban teljesen érvényre.

A diszharmonias és redukált fenotípus ugyan degenerált is lehet, de ezekben az esetekben a diszharmonias, ill. a redukált tényezőké a vezérszólam.

Tipológiánk, ha a határtudományok eredményeit fel is használja, mégis *egyértelműen gyógyító pedagógiai* és felosztási elve a fenotípus lelki életének diszharmoniajában, degenerációjában és redukáltságán alapul. Ez nem strukturális pszichológia, hanem tapasztalati tipológia, mely elsősorban gyakorlati célokat szolgál.

A gyógyító pedagógiai tipológia, mint látjuk, az alkat, az anyag és alak három pillérén nyugszik.

A fenotípus *alkata* a személyiség egészét, a megnyilvánuló testi és lelki tulajdonságok struktúráját állítja elének.

A megnyilvánulási típus *anyagát* az abnormis gyermek gondolatvilága, intelligenciájának színvonala határozza meg.

A fenotípus *alakja* az érzelmi, akarati élet jellemző vonásaira mutat rá; formális megjelenése: a tulajdonképpeni temperamentum.

Az anyagi fenotípusok tehát nem kórformák, hanem a rendellenes alkat tartalmi formái. A kretén lehet imbecillis vagy idióta is; éppúgy a mongoloid és mikrokefál is stb. A formális jelenségek sem velejárói az anyagi tényezőnek, mert a debilis, imbecillis vagy idióta gyermek éppúgy megtalál-

ható az erethikus, miként az anergetikus csoportban.

Nem szabad azonban azt hinnünk, hogy *csak* az értelmi, illetve érzelmi-akarati tényező mutat rendellenességet; az egész psychére ránehezedik az abnormis *életcél* sötét árnya; ez a vezető motívum, mely mellett a többi háttérbe szorul. *A fenotípusban az alkat, az anyag, a forma nem a darabok összegeként jelenik meg, hanem olyan összetételként mely valami egészen új és sajátos megnyilatkozási formát tüntet fel.*

Ki *Klages* (46) jellemtanát ismeri, osztályozásunkban rendszerének egyik-másik pontját meg fogja találni. *Struktúrájának és kvalitásának* nagyjából a mi alaki tényezőnk felel meg, míg *materiája* és a mi anyagi fogalmunk alig különböznek egymástól.

A lelkileg abnormis gyermek- és ifjúkorúak fenotípiás alkatai három egymástól élesen elválasztható osztályra különülnek el. Ezek:

- I. a diszharmóniás,
- II. a degenerált és
- III. a redukált megjelenési formák.

A rendellenes jelenségekkel azonban igen óvatosan kell bánnunk, mert itt elsősorban az alkat a döntő jelentőségű, mely majdnem mindig a fenotípusban nyilvánul meg. Abnormis nyugtalanság pl. imbecillitással, valamint morális rendellenességgel vagy redukált pszichével is kapcsolódhatik (39). De ebben az esetben nem a nyugtalanság, az alkat formája lesz a pedagógiai kezelés kiinduló pontja, hanem *a fenotípiásan is megállapítható alkat*: az imbecillitás, az erkölcsi rendellenesség stb.

I. *A diszharmonikus fenotípusnak* két csoportját különböztetjük meg.

Az első csoportban a *határozatlan célok* ábrándhajhászóit, a másodikban a *jellempáltozók* egyenetlen alakjait látjuk. A lelki aránytalanság okát itt a bizonytalan életcél, ott a jellem egyensúlyának megbillenése idézi elő. Az első csoporthoz a bizonytalan életcélúakhoz tartoznak:

- a) az *idegesek*, kik — látszólag mindig megokolást keresve — folyton változtatják célkitűzésüket;
- b) a *hisztériások*, kik előtt elérhetetlen célok lebegnek;
- c) a *pszichopáthiások*, kik beteges célok áldozatai;
- d) az *erkölcsileg rendellenesek*, kik antiszociális életcélokat hajszolnak.

Mindezek életcélját inkább az érzelem, ingatag hangulat és rendellenes akarat irányítja.

A diszharmóniások második csoportjának fenotípusaihoz,

a *jellemváltozókhoz* sorozzuk az epilepsziás, a postencephalitizes és a choreás gyermekeket.

Az epilepsziás jellemváltozás legfőbb jegyei az abnormis düh és ösztönösség. Az encephalitis lethargica tüneteinek megszűntével visszamarad az akarati élet sajátos megváltozása, ritkábban az erkölcsi érzelmek gyöngesége is. A choreás gyermekek ingerlékenyek, rakoncátlanok, érzékenyek, nem ritkán egykedvűek is. Gyógyulásuk után (a chorea néhány hónap alatt zajlik le) azonban ezek a rendszerint nem hosszú ideig tartó jellemváltozások — szerencsére — eltűnnek (112).

Anyagukra nézve megkülönböztetünk kiváló, közepes és gyöngye képességűeket; *alakjukra* nézve pedig: ingerlékeny, hangulati ingadozó, fellobbanó, akarati gyöngye, maganembízó stb. típusokat.²¹

II. A *degenerált* vagy *elfajult fenotípus* a gyöngyeelméjűség minden fajtáját magában foglalja: ide tartoznak mind a hajlamon (*oligophrenia genotypica*), mind a szerzettségen (*oligophrenia paratypica*) alapuló formák. Valamennyit az elfajult testi és lelki alkat, nevezetesen az intelligencia feltűnő gyöngesége és a rövid ideig tartó vagy egyáltalán hiányzó életcél jellemzi. Örömtelen ösztönök ragadják magukkal ezeket a szerencsétleneket s dobálják őket ide-oda életük fekete, zavaros hullámain. Az abnormis típusok egyikében sincs a fenotípiásan feltűnő testi alkat oly szoros kapcsolatban a pszichével, nevezetesen az intelligenciával, mint az oligophrenia eseteiben.

Az *elfajult fenotípusok anyaguk* szerint lehetnek debilisek, imbecillisek és idióták; *alakjukat* tekintve erethikusak és anergikusak. Kevert esetek is ismeretesek.

Alkatuk alapján a gyöngyeelméjűségnek három megnyilvánulási típusát különböztetjük meg:

1. *Jellemző testi elfajulást* feltűntető fenotípusok:

- a) kretinizmus.
- b) mongolizmus.
- c) infantilizmus.

2. *Idegrendszeri elfajulások* fenotípusai:

- a) jellemző fejlődési gátlások: α) mikro-, β) makro-, γ) hydro-, δ) pyrgokephalia stb.

²¹Peters (71) szerint az abnormis gyermekek pszichológiai típusai: az *indetermináltak* (az irány- és célnélküliek), a *lefokozott cselekvőképességű passzívak* és az *ösztönösek* (az érzelmi és ösztönélet féktelenjei).

- b) öröklődő elfajulási formák (heredodegeneratio):
 a) vaksággal járó hülyeség, β) neuronimatositis
 (idegdaganat).

3. *Típusatlan formák.* Ide a redukált vagy diszharmóniás típusokhoz való átmeneti alakok tartoznak. Ilyen átmeneti forma pl. az *oligophrenia paratypica*. Ez mint debilitás sok hasonlatosságot mutat többek között a lelki diszharmóniák egyes fajaival (hisztéria), de mint *szerzett* gyöngélméjűség az eredetileg ép, egészséges alkat — éppúgy mint a redukált típus esetében — rendellenessé válik.

III. A harmadik csoportot, mely a gyógyító pedagógia mai állása szerint szigorúan véve még nem tartozik tudományunk körébe, a *redukált fenotípusok* alkotják. Ide sorozzuk a szó szoros-értelmében vett gyermekkori elmebetegségeket, a psziche redukált alakjait. Mivel ezekben az esetekben az elme eredetileg ép volt vagy legalább is annak látszott s csak később betegedett meg, fokozódott le rendellenességgé, joggal beszélhetünk redukált fenotípusról (*reductio phaenotypica*).

A redukált fenotípus a rendellenes érzelmi és gondolati világnak vagy az abnormisan megcsontosodott célkitűzés-változtatások vagy a megokolatlanul ugrándozó célok útvesztőjében őrődik fel.

A redukált fenotípust az *alkat* szerint felosztjuk:

1. *cirkuláris megnyilvánulási típusra*, mely a megrögzött célkitűzés megváltoztatását igen nehézzé, szinte lehetetlenné teszi és

2. *schizophreniás típusra*, melynek célváltoztatása szinte gondolatszökellés módjára megy végbe.

A redukált fenotípus *anyagát* jellemzi:

1. a gondolatgátlás, gondolatszökellés, téves eszmék, kényszerképzetek;

2. autismus (a külvilágtól való teljes elzárkózás), képzetek kapcsolatainak meglazulása (incohaerentia), ambivalencia (egy időben támadó ellentétes vágyak, gondolatok), elbutulás.

A redukált fenotípus *alaki* tényezői:

1. kórosan vidám és nyomott hangulat, harag és dühroham, érzelmi szertelenség;

2. közönyösség, érzelmi eltompulás.

A gyógyító pedagógiai tipológia három főrészt oszlik. Az alábbiakban csak a lelki abnormisok tipológiai vázlatát vetjük papírosra. A testi, érzékszervi fogyatékosok és beszédhibások tipológiáját már fennebb érintettük.

Gyógyító pedagógiai tipológia.

I. rész: Testi abnormisok fenotípusai (nyomorékok).

II. rész: Érzékszervi fogyatékosok és beszédhibások fenotípusai (vakok stb.).

III. rész: Lelki abnormisok fenotípusai:

A. Diszharmonias fenotípus.	B. Degenerált fenotípus.	C. Redukált fenotípus.
Határozatlan életcél; változó jellem.	Az intelligencia abnormisai rövidtartamú vagy hiányzó életcéllal.	Pszichikailag lefokozottak megrogzított életcéllal vagy száguldó célváltoztatással.

I. ALKAT.

1. Az életcél abnormisai.
 - a) Idegesek: változó céllal.
 - b) Hisztériások: elérhetetlen céllal.
 - c) Pszichopathiások: beteges céllal.
 - d) Erkölcseleg rendellenesek: antiszociális céllal.
2. Jellemváltozás.
 - a) Epilepsziások.
 - b) Postencephalitisek.
 - c) Choreások.

II. ANYAG.

- a) Kiválóak.
- b) Közepesek.
- c) Gyöngék.

III. ALAK.

1. Ingerlékenyek.
2. Határozatlanok.
3. Hangulati ingadozók.
4. Fellobbanók.
5. Akarati gyöngék, stb.

I. ALKAT.

1. Jellemző testi elfajulások.
 - a) Kretinizmus.
 - b) Mongolizmus.
 - c) Infantilizmus.
2. Idegrendszeri elfajulás.
 - a) Jellemző fejlődési gátlások α) Mikro-, β) makro-, γ) hydro-, δ) pyrgokephal stb.
 - b) Öröklődő elfajulási formák (Heredodegeneratio).
 - a) Vaksággal járó kűlyesség.
 - β) Neurinomatosis.
3. Típusatlan formák. (Átmenetek).

II. ANYAG.

1. Debilisek.
2. Imbecillisek.
3. Idióták.

III. ALAK.

1. Erethikusok.
2. Anergetikusok.
3. Vegyes formák.

I. ALKAT.

1. Cirkuláris fenotípus (pyknikus).
Célmegváltoztatás lehetetlen.
2. Schizophreniás fenotípus (astheniás, athletikus).
Szinte száguldó célváltoztatás.

II. ANYAG.

1. Gondolatgátlás, gondolatszökellés, téves észme, kényszerképzet.
2. Autizmus, képzetbasadás, ambivalencia, elbutulás.

III. ALAK.

1. Vidám és nyomott hangulat.
Harag és dührohamok.
Erzelmi szertelenség.
2. Közönyösség.
Erzelmi elbutulás.

A gyógyító pedagógiai tipológiának íme ez a nyers vázlata. Élesen elválnak egymástól ezen belül a diszharmóniás, degenerált és redukált fenotípusok. *Határozott pszichofizikai alkati formákkal állunk itt szemben, s ezt nemcsak a pszichikai, hanem a velük párhuzamosan futó testi diszharmóniás elfajulások és lefokozottságok is bizonyítják.* A pszichikai diszharmóniák testi sajátosságokkal (*astheniás-depressív és nemastheniás-irritatív* idegesek — *Stiller* szerint); a pszichikai degenerációk sokszor testi elfajulással (abnormis koponyaforma; a kretének zömök teste és bőruk kocsonyaszerűsége stb.) s végül a pszichikai lefokozottságok igen gyakran, talán majdnem mindig, jellemző testalkattal (*Kretschmer* cirkuláris-pyknikus és schizophren-leptosom típusai; 48) párosulnak. A testi fenotípusoknak ez a feltűnő egybevágódása a diszharmóniás, degenerált és lefokozott lelkiállattal, szintén megerősíti tipológiánk helyes voltát.

A gyógyító pedagógika fenotípiásan meghatározható alkati formái tehát három nagy osztályba tartoznak:

1. a *diszharmóniás fenotípusokat* a változó, elérhetetlen stb. életcélkitűzés, ill. a személyiség egészének mélyreható jellemváltozása teszi feltűnőkké;

2. a *degenerált fenotípusokat* az intelligencia-gyöngeségről és a rövidtartamú vagy hiányzó célkitűzésről ismerjük meg;

3. a *redukált fenotípusok jellemzője*: a lefokozott, gátlott érzelmi élet, rendellenes gondolat-folyamat és abnormisan megrögzött életcél vagy megokolatlanul ugrándozó célváltoztatás.

C) A típusok és a gyakorlati gyógyító pedagógia

Az alkat a gyógyító pedagógia gyakorlati nézőpontja felé fordítja tekintetünket. Arra a kérdésre akarunk felelni, hogy az egyes típusokat milyen iskolába vagy intézetbe helyezzük el.

A normalitás és az abnormitás között az átmeneti alakokat azok a gyermekek képviselik, kik a normálisok számára szervezett iskolákba nehezen illeszkednek be. Ezért még nem abnormisok. *Csökkent iskolai teljesítő képességüket rendellenes fejlődési ritmus, nehéz alkalmazkodás és egyoldalú hajlam jellemzi* (85). Ezeknek a gyermekeknek nincs szükségük intézeti nevelésre, hanem megfelelő külön iskolára. Ez az elhatárolás tisztán pedagógiai, helyesebben mondva: gyógyítói pedagógiai. Képezhető, tanítható vagy meghatározott iskolai cél felé vezethető tanulókról van itt szó. *Spranger* szerint ezeket a gyermekeket a következő csoportokba sorozzuk :

I. Gyöngé, de nem fogyatékos érzékszervű gyermekek.

II. Hiányos intelligenciájú gyermekek.

III. Az érzelmi- és akarati élet rendellenesei.

IV. Beszédhibás gyermekek.

V. Tuberkulotikus gyermekek (ez az iskola már inkább orvosi intézethez, szanatóriumhoz hasonlít).

Spranger felfogása szerint az I. csoportba a gyöngén látó és rosszul halló gyermekek tartoznak; a másodikba a fiziológiailag — és nem a kórosan — korlátolt tanulók, a harmadikba a könnyű pszichopáthiák átmeneti formái (szerzett idegesség, gyermeki hazugságok stb.) A IV. és V. csoport nem szorul bővebb magyarázatra. Ez a beosztás nagyon jól illik gyógyító pedagógiai rendszerünkbe; ennek mintegy bevezetője, előiskolája.

Az alkaton belül a tanulókat szigorúan vett pedagógiai fenotípusuk („anyaguk”) szerint kell csoportosítanunk.

1. A határozatlan életcélú és *jellemváltozó* díszharmóniások fenotípusai három intézetben nyernek elhelyezést. Az elsőbe az ideges és hisztériás gyermekek kerülnek. Ennek a célnak nagyon jól megfelelt az *Ideges gyermekek áll. középiskolája* Budapesten.

A beteges törekvések rabjai, a pszichopáthiások, átmenetet alkotnak az idegesek és hisztériások csoportjához. Ezeknek a gyermekeknek és ifjúkorúaknak *Ziehen* alapított ú. n. „Pszichopáthiás Otthonokat”. Magyarországon az említett, de azóta megszűnt „Idegesek intézete” is foglalkozott ezekkel a rendellenesekkel.

2. Az antiszociális életcélok sajnálatraméltó alakjait, az erkölcsileg abnormisokat *patronázs-otthonokba*, *javító* vagy gyógyító pedagógiai intézetekbe helyezzük el.

3. A harmadik fajta intézet kimondottan a jellemváltozó fenotípusok, az *epilepsziások* számára való. A postencephalitisek az idegesek iskolájában részesülnének szakszerű kezelésben, oktatásban, amennyiben szellemi színvonaluk nem süllyedt igen mélyre.

Az oligophreniásokat v. i. az intelligencia rendelleneseit, rövd tartamú vagy teljesen hiányzó célkitűzésekkel, fenotípiás anyaguk szerint (debilitas, imbecillitas, idiotizmus) három intézmény fogadja gondjaiba. Ezek:

4. a kisegítő iskolák.

5. a gyógyító nevelőintézetek és

6. az ápoló otthonok.

A lefokozott típus megjelenési formája az elme megzavart élete. Az elmebeteg gyermekek számára ma nem tudunk ideális elhelyezésről gondoskodni. A gyógyító pedagógia az elmebeteg gyermekek neveléséből, oktatá-

sából, lelki befolyásolásából is részt kér. Mert az ápolás egyedül nem fog mélyreható változásokat a megzavart lelki életben eredményezni. Csak a nevelés, az oktatás, a szakszerű vezetés, a lelki gátak eltávolítása — természetesen párhuzamosan haladó orvosi kezeléssel — képes az elmebeteg gyermeket a normalitást megközelítő lelki egészség útjára vezetni.

A lefokozott típusnak két intézményre volna szüksége: az egyik

7. a tanítható, a másik

8. az ápolásra szoruló gyermekek intézete.

A diszharmóniás és degenerált fenotípus mellett gyógyító pedagógiai tipológiánkban helyet kell kapnia a redukált fenotípusnak nemcsak elméleti, hanem a szó leggyakorlatibb értelmében is.

Ha majd egyszer a gyógyító pedagógia az ideális elkülönülés, a tökéletes szétágazása útjára lép és minden egyes rendellenes típust megfelelő intézmények vesznek nevelői gondozásukba, akkor ezzel a cselekedetével nevelői munkánk közvetve a normálisok pedagógiájának is felbecsülhetetlen szolgálatot fog tenni; megszabadítja az iskolát, elsősorban a középiskolát azoktól az elemektől, melyek ma minden haladásnak kerékkötői. És ennek az elkülönítő munkának legtökéletesebb megalapozója a lélektan, nevezetesen a nevelés-lélektan lesz.

Irodalom.*

1. *Adler A.*: Kinderpsychologie und Neurosenforschung. (A „Praxis und Theorie der Individualpsychologie“. c. műben. 4. kiad. München, 1930.)
2. *Allers R.*: Heilerziehung bei Abwegigkeit des Charakters. Einführung, Grundlagen, Probleme und Methoden. Einsiedeln. Köln, é. n.
3. *Alexander G. és Fischer J.*: Klinische Untersuchungen an Taubstummen mit besonderer Berücksichtigung der Beziehungen von Gehörorgan und Konstitution. *Eos*. 16 1. 1920—1.
4. *Axenfeld Th.*: Lehrbuch der Augenheilkunde. 6. kiad. Jena, 1920.
5. *Bacher G.*: Grundlagen und Ziel der Heilpädagogik vom Standpunkte der Determinationspsychologie. Halle a. S., 1924.
6. *Bartels M.*: Die Sehschwachenschulen. *KIMblAug*. 84, 637. 1930
7. *Bernovits M.*: Über das Richtungshören der Blinden, *Mshr. Ohrenheilk*. 70, 984. 1936.
8. *Best F.*: Auge címszó („Enzykl. Hdb. d. Heilpäd“. c. műben. 1934. 267. l. — V. ö. 21. szám).
9. *Biesalski K.*: Grundriss der Krüppelfürsorge. 3. kiadása a „Leitfaden der Krüppelfürsorge“ c. műnek, Leipzig, 1926.
10. *Binding K. und Hoche A.*: Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens. 2. kiad. Leipzig, 1922.
11. *Bleuler E.*: Lehrbuch der Psychiatrie. 6. kiad. Berlin, 1937.
12. *Bopp L.*: Allgemeine Heilpädagogik. Freiburg i. Br., 1930.
13. *Briefs P. J.*: Grundzüge einer Pädagogik der Gelähmten, *Krüppelführer* 7, 1. 1934.
14. *Busemann A.*: Pädagogische Milieukunde. I. Einführung in die allgemeine Milieukunde und in die pädagogische Milieutypologie. Halle a. S., 1927.
15. *Bürklen K.*: Blindenpsychologie. Leipzig, 1924.

*) RÖVIDITÉSEK. (A folyóiratok címe után következő *első, dőlt szedésű* szám a kötetre, a második a lapszámra, a harmadik a megjelenési évre vonatkozik.

ArGsPs = Archiv für die gesamte Psychologie.

ArRaBio = Archiv für Rassen und Gesellschaftsbiologie.

KIMblAug = Klinische Monatsblätter für Augenheilkunde.

MGy. = Magyar Gyógypedagógia.

ref. = Csak referatumból ismerem.

ZKi = Zeitschrift für Kinderforschung.

ZPdPs = Zeitschrift für päd. Psychologie.

ZPs = Zeitschrift für Psychologie.

16. *Cimbal W.*: Die Neurosen des Kindesalters. Berlin—Wien, 1927.
17. *Chorús A.*: Etwas über Raumauffassung von Blindgeborenen. *Nederl. Tijdschr. Psychol.* 3, 506. 1936. (ref.)
18. *Dahlberg G.*: Eine statistische Untersuchung über die Vererbung der Taubstummheit. *Zeitschr. f. Konstitutionslehre.* 15, 492. 1930.
19. *Düring E.*: Grundlagen und Grundsätze der Heilpädagogik. Zürich, 1925.
20. *Edinger L. und Fischer B.*: Ein Kind mit fehlendem Grosshirn. *Neurol. Centralbl.* 32, 876. 1913.
21. *Enzyklopädisches Handbuch der Heilpädagogik.* Szerkesztik *Dannemann A., Gnerlich G., Henze A., Meltzer E., Schober H. és Stern E.* I—II. köt. 2. kiad. Halle a. S., 1934.
22. *Fetscher R.*: Abriss der Erbbiologie und Rassenhygiene. *Math. Naturw.-Technische Bücherei.* 10. köt. Berlin, 1934.
23. *Frischeisen-Köhler Ida*: Zwillinge in den Familien von Hilfsschülern. *Z. menschl. Vererbungs- und Konstitutionslehre.* 20, 1. 1936.
24. *Fuchs A.*: Die äussere und innere Organisation des Sonder-schulwesens. 2. Kongr. f. Heilp. 21. l. Berlin, 1925.
25. *Fuchs-Kamp A.*: Lebensschicksal und Persönlichkeit ehemaliger Fürsorgezöglinge. *Abh. a. d. Gesamtgebiete der Kriminalpsychol.* Hg. von *H. W. Gruhle, G. Radbruch, S. Schott, H. Wilmanns.* 6. szám. Berlin, 1929.)
26. *Gelpke Th.*: Über die Beziehungen des Sehorgans zum jugendlichen Schwachsinn. Halle a. S. 1904.
27. *Giese F.*: Zur Psychologie der Schwerhörigen. 5. Kongr. f. Heilp. — 26. l. München, 1931.
28. *Gregor A. und Voigtländer E.*: Die Verwahrlosung, ihre klinisch-psychologische Bewertung und ihre Bekämpfung. Berlin, 1918.
29. *Gruhle H. W.*: Die Ursachen der jugendlichen Verwahrlosung und Kriminalität. (Abh. aus dem Gesamtgebiete der Kriminalpsychologie. *Heidelberger Abhandlungen*). Berlin, 1912.
30. *Günther H. F. K.*: Rassenkunde des deutschen Volkes. 16. kiad. München, 1933.
31. *Gütt A., Rüdín E. und Ruttke F.*: Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses. 2. kiad. München, 1936.
32. *Hanselmann H.*: Einführung in die Heilpädagogik, Zürich 2. kiad. 1933.
33. *Happ J.*: Früherfassung und Frühbehandlung sprachkranker Kinder. 5. Kongr. f. Heilp. 395 l. München 1931.
34. *Hartmann A.*: Die Schwerhörigen in der Schule. Stuttgart, 1922.

35. *Heinrichs K.*: Grundlegung der Heilpädagogik. Halle a. S., 1931.

36. *Heller Th.*: Grundriss der Heilpädagogik, 3. átdolg. kiad. Leipzig, 1925.

37. *Herzog H.*: Die Sehschwachenschule vom pädagogischen Standpunkte aus. *KlMblAug.* 84, 711. 1930.

38. *Hofmarksrichter K.*: Visuelle Kompensation und Eidetik bei Taubstummen. *ArGsPs.* 83, 329. 1931.

39. *Homburger A.*: Vorlesungen über Psychopathologie des Kindesalters. Berlin, 1926.

40. *Hultkranz J. W. und Dahlberg G.*: Die Verbreitung eines monohybriden Erbmerkmals in einer Population und in der Verwandtschaft von Merkmalsträgern. *ArRaBio.* 19, 129. 1927.

41. *Imre S.*: Neveléstan. Budapest, 1928.

42. *Isserlin M.*: Psychiatrie und Heilpädagogik. 1. Kongr. f. Heilp. 1. l. Berlin, 1925.

43. *Katz D.*: Der Aufbau der Tastwelt. *ZPs.* 1. kieg. köt. Leipzig, 1925.

44. *Kaup J.*: Volksentartung und Staatswirtschaft, 2. Kongr. f. Heilp. in München 1924. 45. l. Berlin, 1925.

45. *Kerschensteiner G.*: Das Grundaxiom des Bildungsprozesses. 2. kiad. Leipzig, 1924.

46. *Klages L.*: Die Grundlagen der Charakterkunde. 8. kiad. Leipzig, 1936.

47. *Kornis Gy.*: A nevelés elméletének jelentősége. *M. Gy.* 21, 1. 1933.

48. *Kretschmer E.*: Körperbau und Charakter. 7—8. kiad. Berlin, 1929.

49. *Kriek E.*: Nationalpolitische Erziehung. 14—16. kiad. Leipzig, 1933.

50. *Kriek E.*: Erziehungsphilosophie. München und Berlin, 1930.

51. *Krogus A.*: Zur Frage vom sechsten Sinn der Blinden. *ZPdPs.* 5, 77. 1907. — 7, 162 és 184, 1908.

52. *Kroh O.*: Psychologie des Grundschulkindes. 8. kiad. Langensalza, 1930.

53. *Krünel M.*: Grundfragen der Heilpädagogik zu ihrer Grundlegung und Zielstellung. *ZKi.* 32, 33. 1926.

54. *Kulemeyer W.*: Das schwerhörige Kind als medizinisches, psychologisch-pädagogisches und soziales Problem. Halle a. S., 1933.

55. *Kunz M.*: Nochmals der (von Laien und Dilettanten) sogenannte „sechste Sinn“ der Blinden. *ZPdPs* 7. 16. 1908.

56. *Lazar E.*: Medizinische Grundlagen der Heilpädagogik. Berlin, 1925.

57. *Lenz F.*: Die krankhaften Erbanlagen (A *Baur—Fischer—*

- Lenz: Menschliche Erblehre. c. műben. Teljesen újonnan átdolg. kiad. München, 1936. I. köt. — Ugyanitt (I. köt. 1—82. l.) Baur E.: Abriss der allgemeinen Variations- und Erbliehkeitslehre. 3. kiad. 1927.
58. Lenz F.: Die päpstliche Enzyklika über die Ehe. *ArRaBio* 25, 225. 1931.
59. a. Linder R.: Das Seelenbild des Taubstummen in der Literatur und Abgrenzung des Begriffes taubstumm. (A „Pädagogisch-Psychologische Arbeiten aus dem Institut des Leipziger Lehrvereins c. mü XIV. kötetében. 7—20 l. és 67—208 l. Szerkeszti Döring M. Leipzig, 1925. b. Ugyanitt Schlenkrich J.: Körperlänge und Körpergewicht taubstummer Kinder.
60. Litt Th.: Möglichkeiten und Grenzen der Pädagogik. Leipzig, 1926.
61. Lottig: Heilpädagogische Erfahrungen aus der Zwillingsforschung. *Allg. Zeitschr. f. Psychiatrie*, 102. 151. 1934.
62. Löw-Beer H. és Morgenstern M.: Heilpädagogische Praxis. Wien, 1936.
63. Meggendorfer F.: Vererbung (Az „Enzykl. Hdb. d. Heilp.“-ban. 2. kiad. 3135. l. Lásd 21. szám alatt).
64. Messer A.: Pädagogik der Gegenwart. Kröners Taschenausgabe 84. köt. Leipzig, 1931.
65. Messer A.: Philosophische Grundlagen der Pädagogik. Jedermanns Bücherei. Breslau, 1924.
66. Muckermann H.: Stauungsprinzip und Reifezeit. Essen; é. n.
67. Nadoleczny M.: Die Sprach- und Stimmstörungen im Kindesalter. 2. kiad. Leipzig, 1926. (5. kötete a „Handbuch der Kinderheilkunde“ c. műnek. Szerkeszti Pfandler M. és Schlossmann A.
68. Naegeli O.: Allgemeine Konstitutionslehre in naturwissenschaftlicher und medizinischer Betrachtung. 2. kiad. Berlin, 1934.
69. Nöll H.: Natürliche Schranken der negativen Auslese des Schwachsinnis und vererbungswissenschaftlich-rassenhygienische Beurteilung des heilpädagogischen Sonderschulwesens. *Die deutsche Sonderschule.* 1, 7. 1934.
70. Pauler A.: Bevezetés a filozófiába. 3. jav. és bővített kiadás. Budapest, é. n.
71. Peters W.: Zur psychologischen Typik des abnormen Kindes. *ZPpPs* 28. 21. 1927.
72. Pfahler G.: System der Typenlehre. *ZPs.* 15. kieg. köt. Leipzig 1929.
73. Popenoe P.: Des Kindes Erbschaft. Amerikaiból fordította Tietze F. Stuttgart, 1930.
74. Prohászka L.: Pedagógia mint kultúrfilozófia. Budapest, 1929.
75. Prokein F.: Über die Eltern der schwachsinnigen Hilfs-

schulkinder Münchens und ihre Fortpflanzung. *ArRaBio* 17, 360. 1926.

76. *Ranschburg P.*: Elmélkedések a gyógypedagógia jelenéről és jövőjéről. *MGy.* 1. 41. 1909.

77. *Reinfelder D.*: Die Eigenart der Schwerhörigenschulen. 2. Kongr. f. Heilp. München. 30 l. — Berlin, 1925.

78. *Reiter H. und Osthoff H.*: Die Bedeutung endogener und exogener Faktoren bei Kindern der Hilfsschule. *Zeitschr. f. Hygiene u. Infektionskrankheiten.* 94, 224. 1921.

79. *Rühle-Gerstel A.*: Freud und Adler, Dresden, 1928.

80. *Schiff F. és Vershuer O.*: Serologische Untersuchungen an Zwillingen. *Z. Morphol. u. Anthropol.* 32, 244. 1933.

81. *Schlitter E.*: Ohr und Schule. A *Denker A. és Kahler O.* szerkesztette Handbuch der Hals-, Nasen und Ohrenheilkunde c. mű 8. kötetében. Berlin és München, 1927.

82. *Schneider K.*: Die psychopathischen Persönlichkeiten. 3. kiad. Leipzig—Wien, 1934.

83. *Schumann P.*: Das taubstumme Kind. Die Taubstummheit. (A „Hdb. d. Tbst. c.“ id. műben 3—63 l.).

84. *Schwarz M.*: Familiennachweis und Organbefund bei der Begründung der erblichen Taubheit. Erbblätter für den Hals- usw. Arzt. (Sonderbeilage) 1, 1. 1937.

85. *Spranger E.*: Die Heilpädagogik im Rahmen der Schulpädagogik. (A *Die heilpädagogische Woche* in Berlin 1927. c. műben 8. l. — Szerkesztette *Fuchs A.* Berlin, 1928.).

86. *Steinberg W.*: Der Blinde als Persönlichkeit. (A *Beihefte zur Zeitschr. f. angew. Psychol.* 16 kötetében 83. l.). — Leipzig, 1917.

87. *Stern H.*: Die verschiedenen Formen der Stummheit. *Wiener mediz. Wochenschr.* 60, 924. 1910.

88. *Stern W.*: Die differentielle Psychologie 2. kiad. Leipzig, 1921.

89. *Sternberg M. und Latzko W.*: Studien über einen Hemicephalus, mit Beiträgen zur Physiologie des menschlichen Centralnervensystems. *Deutsche Zeitschr. f. Nervenheilk.* 24, 209. 1903.

90. *Stumpfl Friedr.*: Erbanlage und Verbrechen. Monogr. a. d. Gesamtgeb. d. Neurol. u. Psychiatrie. 61. füzet. Berlin, 1935.

91. *Sturm K. F.*: Allgemeine Erziehungswissenschaft. Handbücher der neueren Erziehungswissenschaft; szerk. Saupe E. 2. köt. — Osterwieck am Harz, 1927.

92. *Szondi L.*: Az öröklétan jelentősége a gyakorlatban. *Therapia* 13, 49. 1936.

93. *Taube O.*: Vorschläge zur Bekämpfung von Sprachgebrechen. 5. Kongr. f. Heilp. 415. l. München, 1931.

94. *Tornow K.*: Neue Wege der Heilpädagogik. — *Psychiatr. Neur. Wochenschr.* 553. 1935.

95. *Tumlirz O.*: Einführung in die Jugendkunde I. köt.: Die geistige Entwicklung der Jugendlichen. — II. köt.: Die geistige

Bildsamkeit der Jugendlichen. Leipzig, 1925.

96. *Várkonyi H.*: Bevezetés a neveléslélektanba. Budapest, 1937.

97. *Verschuer O.*: Vom Umfang der erblichen Belastung im deutschen Volke. *ArRaBio* 24, 238. 1930.

98. *Verhaart W. J. C.*: Über Anencephalie. *Acta psychiatr.* 9, 511. 1934.

99. *Vértes O. J.*: Behalten und Vergessen des Kindes. *ZPs.* 122, 241. 1931.

100. *Vértes O. J.*: Das Gedächtnis der Blinden. *ArGsPs* 39, 214. 1920.

101. *Vértes O. J.*: Das Gedächtnis taubstummer Kinder. *ZPdPs.* 32, 136. 1931.

102. *Vértes O. J.*: Die Grundlagen einer Milieupsychologie Leipzig, 1937.

103. *Vértes O. J.*: Nervöse Kinder. Ein Handbuch für Eltern und Erzieher. Paderborn, 1934.

104. *Villinger W.*: Erfahrungen mit der Durchführung des Erbkrankheitenverhütungsgesetzes an männlichen Fürsorgezöglingen. *ZKi* 44, 233. 1935.

105. *Willinger W.*: Psychopathie und Epilepsie im Kindesalter. 2. Kongr. f. Heilp. — 250. l. München, 1925.

106. *Wagner J.*: Einführung in die Pädagogik als Wissenschaft. Leipzig, 1926.

107. *Wanecek O.*: Sehschutzklassen in den Vereinigten Staaten von Nordamerika. *Eos.* 23, 7. 1931.

108. *Wanner F.*: Die Untersuchung des taubstummen und schwerhörigen Kindes und dessen Einschulung auf Grund derselben 1. Kongr. f. Heilp. 23. l. Berlin, 1923.

109. *Wexberg E.*: Individualpsychologie. 2. jav. kiad. Leipzig, 1931.

110. *Würtz H.*: Das Seelenleben des Krüppels. Krüppelseelenkundliche Erziehung und das Gesetz betreffs öffentlicher Krüppelfürsorge. Leipzig und Hamburg, 1921.

111. *Zade M.*: Heilpädagogik und Auge. (Heilpädagogik und Medizin). Halle a. S., 1928.

112. *Ziehen Th.*: Die Grundlagen der Charakterologie (Fr. Manns Pädag. Magazin. 1300. szám.) Langensalza, 1930.

Magyar Psychologiai Társaság

JEGYZŐKÖNYV

a Magyar Psychologiai Társaságnak 1939. május 31.-én az Egyetemi Ideg- és Elmeklinika tantermében tartott rendes közgyűléséről.

Benedek László elnök a közgyűlést megnyitotta s a jegyzőkönyv hitelesítésére felkérte Horányi Béla és Lehner Ferenc tagokat; majd »Lokalizálható lelki jelenségek« címen nagyhatású megnyitó előadást tartott, (melyet lapunk 1938. évi XI. évfolyamában közöltünk.)

Utána Boda István alelnök tartott »A magyar lélektan új feladatok előtt (Lélektan és közösségi élet)« — címmel nagy tetszéssel fogadott előadást, (melyet lapunk jelen száma közöl.)

Majd Noszlopi László főtitkár számolt be a Társaság elmúlt évéről.

A közgyűlés a jelentést tudomásul vette, a felmentvényt megadta s a főtitkárnak köszönetet szavazott.

Ezután Lukácsné Szász Irén pénztáros tett jelentést a Társaság pénzügyeiről, majd az ellenőr jelentése után a számvizsgáló bizottság jelentette, hogy a pénztári könyveket szabályszerűen felülvizsgálta s azokat minden tekintetben rendben lévőknek találván, a pénztáros részére a felmentvény megadását javasolja.

Az Elnök javaslatára a közgyűlés e jelentéseket tudomásul vette, a felmentvényt megadta s e tisztviselőknek is köszönetet szavazott.

Ezután Lukácsné Szász Irén előterjesztette a jövő évi költségvetést, melyhez a közgyűlés hozzájárult.

Az Elnök bejelentette, hogy Noszlopi László főtitkár és Kulcsár Ferenc titkár tisztségükről való lemondási szándékukat a választmánynak tudomására hozták; a választmány határozata alapján, őszinte sajnálattal kéri lemondásuk tudomásulvételét s egyben az ügyvezetéssel megbízza, továbbá, hogy a megüresedett tisztségekre Lehoczky Tibor egyetemi magántanárt főtitkárrá, Mátrai Lászlót pedig titkárrá válassza meg.

Az Elnök előterjesztéseit a közgyűlés egyhangúan elfogadta, Noszlopi Lászlónak és Kulcsár Ferencnek a Társaság érdekében eddig kifejtett hasznos és fáradhatatlan munkásságukért köszönetet szavazott s Lehoczky Tibort főtitkárrá, Mátrai Lászlót pedig titkárrá választotta meg.

Ezután következett a választmányi tagok egyharmadának alapszabályszerinti kisorsolása; a kisorsolt választmányi tagok a közgyűlés által újból egyhangúan választmányi tagokká választattak.

Előre bejelentett javaslat vagy előterjesztés nem lévén, az Elnök a közgyűlést bezárta.

Hitelesítik:

HORÁNYI BÉLA s. k.

LEHNER FERENC s. k.

KULCSÁR FERENC s. k.

titkár.

Extract — Résumé — Riassunto — Inhaltsübersicht

Erzsébet Baranyai:

INTELLIGENCE AND INDIVIDUALITY

The question presented is, what sort of intelligence is it which reveals individuality. The function of the sort of intelligence which is commonly measured by intelligence tests and is called ordinary intelligence by the author, is analysed. The result is that those tests which examine the ability of logical thinking, can not show up individual differences because the train of thought is directed by logical compulsion and no variety in the solution is possible. Another kind of intelligence, named by her superior intelligence, is also described and analysed. This kind of intelligence produces new ideas, it is creative (taken in a subjective and not objective sense) and its function is partly affective, not wholly rational. The creation, coming from the depth of the individuality, is liable to show up the differences in the individual traits of the person. Some results of her own investigations are quoted which show some individual traits referring to intelligence, for instance the transference of the train of thought into the realms of symbolics and also the disposition to keep the train of thought on a relative basis thus giving the thought double polarity.

BEWEGUNG UND GLEICHGEWICHT ALS GRUNDLAGEN DES SEEHISCHEN LEBENS.

Irene Szász-Lukács.

Mein Materiekörper hat ein Gewicht. Meine Bewegungskraft und mein Gewicht sind gegensätzliche Kräfte, welche einander angreifen und einander widerstehen. Aus dem Gegensatz der beiden Kräfte entspringt das ganze Seelenleben. So lange ich lebe, besteht der Kampf meiner Kraft gegen eine mir gegensätzliche Kraft, gegen das Gewicht. Meine in ihrer Entfaltung behinderte Kraft greift das Gewicht an und widersteht dem Gewichte. Die Eigenkraft, welche sich im Angriff gegen das Gewicht geltend zu machen strebt, ist der Bewegungstrieb. Die Kraft, welche dem Gewichte Widerstand leistend sich geltend zu machen strebt, ist der Gleichgewichtstrieb. Erstere ist die Grundlage des Willens —, letztere die des Geisteslebens. Das Wissen meines Körpers ist: Selbstbewusstsein (Selbstempfindung). Das Wissen meiner Kraft ist: Ichbewusstsein. — Meine Kraft strebt sich auch der Aussenwelt gegenüber zu bewähren. Meine der Aussenwelt gegenüber durch Angriff nach Geltung strebende Kraft ist: Tätigkeitstrieb. Meine durch Widerstand der Aussenwelt gegenüber nach Geltung strebende Kraft ist: Wissenstrieb. Auf höherer Stufe fließt das Tätigkeitsleben im Zeichen der Vernunft fest, indem dann jene Phänomene des Tätigkeitslebens auftreten, in welchen Ideen zur Ver-

wirklichung gelangen. Dementsprechend läuft das Geistesleben auf höherer Stufe schon im Zeichen der Tätigkeit weiter, dessen Phänomene schon als Tätigkeit wirken. — Auf Grund gewisser Ursachen verringert sich der Zusammenhang meiner angreifenden und widerstehenden Kraft und meines Körperstufenweise. Die Merkmale dieser stufenweise erfolgenden Ausschaltung sind das Ermüden, die Erschlaffung, die Erschöpfung, Bewusstlosigkeit, Besinnungslosigkeit und letzten Endes der Tod.

LA PSYCHOLOGIE, BASE DE LA MÉDICO-PÉDAGOGIE.

Par Joseph O. Vértès. —

La médico-pédagogie est l'étude de l'éducation, du traitement curatif, du soin et de la protection spéciaux concernant les enfants et adolescents dont la vie physique et psychique est différente de la normale, et quelquefois et dont l'éducation ne pourra pas être menée à bonne fin dans une école de normaux.

Peut-on avoir l'espérance de supprimer complètement le nombre des anormaux? C'est ce que veut atteindre l'eugénisme médico-pédagogique avec ses procédés positifs et négatifs. Comme le facteur récessif cache les éléments anormaux du cours de l'hérédité, nous ne pouvons pas croire à la disparition complète de anomalies.

Les irrégularités — d'après leur aspect extérieur — ont des phénotypes 1. physiques, 2. des sens, des troubles de la parole et 3. psychiques. Toutes ces irrégularités sont réunies dans un groupe médico-pédagogique par quatre facteurs, à savoir: a) la dérogation que la vie psychique montre à la normale, b) le grand nombre des imbéciles dans chacun des groupes d'irrégularités, c) une possibilité réduite du choix de profession et — finalement — d) la nécessité d'une influence pédagogique, psychologique.

L'auteur prouve la justesse de ses opinions par l'esquisse de la psychologie des estropiés, des aveugles, des sourds-muets, des sourds-muets-aveugles, des faibles de vue, des anormaux psychiques, de ceux qui sont durs d'oreille et qui ont des troubles de la parole.

D'une part c'est l'objet, d'autre part c'est l'activité qui forment la matière de la médico-pédagogie. L'objet est la science même de la médico-pédagogie; l'activité est l'action, le processus médico-pédagogique. La médico-pédagogie tâche d'élever les facultés physiques et psychique des anormaux au plus haut niveau possible, à un niveau qui approche le mieux l'état normal, mais tenant toujours compte des circonstances données. Cette éducation ne s'occupe pas seulement des enfants que l'allemand appelle »minderwertig«, mais en premier ordre des enfants et adolescents dont la vie psychique est spéciale, différente de la normale. La technologie médico-pédagogique traite systématiquement la théorie de la technique de l'enseignement et de l'éducation médico-pédagogique.

Le chapitre final de l'article traite la typologie de la médico-pédagogie, d'après les points de vue de la constitution, de la matière et de la forme.

